

СТЕФАН ДИЧЕВ

РАЈИ

chitanka.info

НЯКОЛКО ПРЕДВАРИТЕЛНИ ДУМИ ЗА ТАЯ КНИГА

Как написах юношеския роман „Рали“?

Трудно е да се отговори, още повече това беше преди доста години. Помня само, че поводът бе един разговор с нашите известни поети Леда Милева и Николай Зидаров. Ставаше дума за така наречения „картинен роман“ — за неговото въздействие върху въображението на юношите; и същевременно, как да се избегне при един такъв „картинен роман“ всичкото онова отрицателно, което някои западни списания популяризират под формата на антихудожествени и антихуманни шаблони: непрекъснати юмручни боеве, мъчения, убийства и т.н.

Помня, и тримата бяхме съгласни, че е желателно да се експериментира в тая насока. И ето как приех да напиша за в „Септемврийче“ сценарий за такъв именно патриотичен, непретенциозен „картинен роман“ на юношеска тема из нашето героично минало. Сценарият бе изпълнен после като рисунки от известните художници Калина Тасева и Юли Минчев и в продължение на три месеца излизаше във вестника. За моя радост и за радост на главния редактор Николай Зидаров, нашият експеримент се посрещна от младите читатели с жив интерес.

Много по-късно, когато в мен сюжетът беше улегнал, а и видях въздействието му върху читателя, аз превърнах готовия вече сценарий в белетристична творба, юношеския роман „Рали“.

Разбира се, това не стана механично, нито беше толкова лесно. Плътната белетристика си има своите изисквания. И при все, че основният разказ се запази такъв, какъвто читателят вече го знаеше, наложи се да въвеждам редица нови сцени и нови ситуации. На помощ ми дойдоха спомените за екзотични земи, през които бях пътувал. Спомних си интересни случки и още по-интересни характери. И фантазирах, разбира се, че фантазирах. Най-вече, поставях се на мястото на Рали, живеях неговия живот и бях като него млад.

Често читателите ми са ме питали: съществувал ли е тоя мой герой? Трудно е да отговоря направо с „да“ или „не“. Съществувал е, защото в ония трагични времена, които описвам, е имало твърде много юноши като Рали, останали без покрив и близки, и сигурно техният живот не е бил лек. Но в същото време, както във всички подобни творби Рали е един събирателен образ. И аз го накарах да пропътува дългия път от Панагюрище до Диарбекир и после през пустини и морета, отново да намери родината, та да покажа какво може да направи преданността, смелостта и упоритата воля.

От написването до сега, романът е издаван много пъти — на български и на всевъзможни други езици. Последното обстоятелство винаги ме е изненадвало и аз често съм се питал: на какво се дължи чуждестранният интерес към тая съвсем българска по сюжет книга? Дали защото в нея, чрез главния герой Рали, се разказва за драматичната съдба на народа ни от Априлското въстание през 1876 г. до Освобождението ни? Или пък причината е романтиката, в която е потопена съдбата на малкия герой — има пътешествия, бягство и преследвания, източни нрави, крепости и пустини? На тоя въпрос и сам не мога да отговоря. С течение на времето, аз така свикнах със своя четиринадесетгодишен Рали, та понякога съм убеден, че той наистина е съществувал и аз само съм го описал.

Стефан Дичев

ТЪЖНИТЕ ОБСТОЯТЕЛСТВА, ПРИ КОИТО ВИ СЕ ПРЕДСТАВЯМ

Името ми е Рали и по времето, когато започна тая моя история, аз едва навършвах четиринадесет години. Бях твърде висок и слаб за възрастта си, с тясно луничаво лице, рошав, неспокоен в погледа, с една дума, юноша, който още не е станал момък, но не е вече и дете. Учех се в класното училище, дето учител беше брат ми Лукан, и нека си призная още тук — учението не ми вървеше. Все ми се искаше да бъда навън, по улицата с другари, на ливадата с коня и с моето любимо куче Балю. Да, влечаха ме игрите и буйствата.

Всъщност тогавашните наши игри никак не се различаваха от главното занимание на възрастните. Беше началото на 1876-та — година, паметна за всеки от нас, които останахме живи. Както в моето родно градче Панагюрище, така и в околните градчета и села, дето се случваше да ходя с баща си (като прекупвач на вълна той често пътуваше по Средна гора и Подбалканските полета), навред сред българите се чувствуваше напрежение, едно тайно приготвяване за очаквания ден; всички шушукаха, готвеха се за въстанието, което щеше да отърве веднъж завинаги нашия многострадален народ от безчовечното иго на османлиите.

Можехме ли ние, момчетата, да останем назад от бащите си и от по-големите си братя? И кой ли мислеше вече за учение!

Нашите игри се бяха превърнали в същински сражения. Бяхме си направили дървени пушки, стари сърпове ни служеха за ятагани, някой ръждясал пищов ни се струваше цяло богатство. Ще го прогоним най-сетне турчина! Ще си възвърнем изгубената преди векове държава — все за това говорехме, все за това бленувахме... Бунтовните песни, които се пееха в къщи при залостена врата, чрез нас излизаха навън по улиците и странно беше, дето не се намери заптие да чуе и да проумее какво става в градчето Панагюрище. Може би проходящите турци виждаха всичко, но пословичната им леност ги възпираше да донесат на мютесарифа^[1] в Пловдив? Не, по-вероятно ми се струва сега, че те

не са схващали какво става. За тях робът си беше роб — тъп, безропотен, страхлив, търпелив. Вярно, от време на време се бяха появявали чети в Балкана, но какво са няколко хайдути пред милионите аскери на падишаха! Или пък са си казвали помежду си: нека се поперчат гяурите, нека покрещят децата им — рекат ли наистина да се дигнат на бунт, тогава вече е друго! И това „друго“ — дойде като гръмотевична буря, като ураган, който помита всичко и оставя подире си само пепелища и развалини!...

След първите дни на въстанието, когато хората се прегръщаха и плачеха от радост, внезапно настъпи отрезвление. Как, само толкова ли е оръжието ни, питаха се изтръпналите люде; и истина ли е, че в Софийско се потайват, че на север от Балкана не е развято знамето на бунта, че много чаканите чети от Влашко не идат? Вместо вест за помощ друга вест се понесе: от вси страни приближават султански войски, а подире им иде башибозук^[2]... Тогава дори и ние, малките, разбрахме, че радостта ни е била напразна, че сега не свобода ни чака, а унищожение и смърт.

Всъщност какво точно съм чувствувал в ония дни и часове, едва ли мога да си припомня. Виждам само като насън как гъсто един до друг приближаваха турските табори^[3], чувам гласовете на нашите:

- Барутът свърши!
- Обградиха ни!
- Не се давайте, братя!
- Свобода или смърт!...

После започнаха да стрелят техните топове, гюлетата свистяха, пламнаха къщи, (аз все гледах дали не гори и нашата). После викове, сеч. И изведнъж, като да се отпусти бент, аскерът се втурна в града, а с него и башибозукът. Тогава вече дойде страшното.

Не, не мога да си спомням, не искам да си спомням! Баща ми, бог да го прости, научих, че паднал още с първите. Насекли го целия и подире не можах да го позная между стотиците трупове. А мама, разправяха после, се залостила със сестричката ми Петра в голямата соба у бабини и така живи изгорели всичките, когато озвереният башибозук дал къщата на огъня.

По това време аз се бях въоръжил с нашата секира и тичах от позиция на позиция да търся четата на бати Лукан. Брат ми беше стотник, носеше револвер и сабя; струваше ми се, че при него е най-

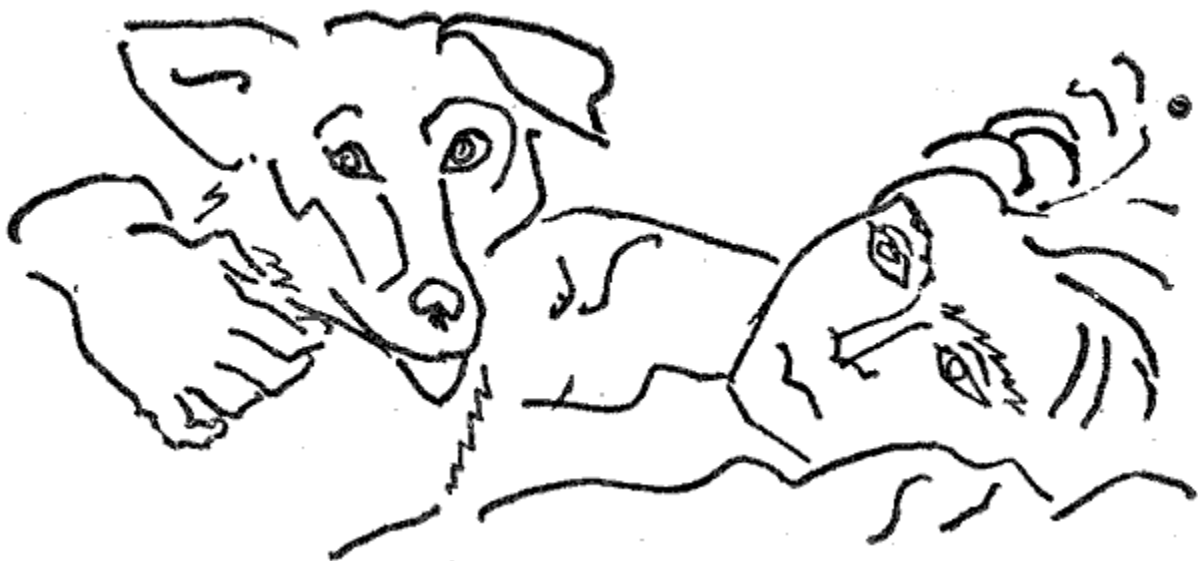
сигурно и че именно при него трябва да бъда в такъв един час, когато всички наоколо бяха ужасени и целият свят пропадеше. Най-последно намерих — по-точно не аз, а кучето ми Балю го подуши и се втурна към него. В същия миг между нас и разбитата чета на бати се юрна тъпла башибозуци, загърмяха, зареваха, погнаха нашите нейде и сред дима аз се видях сам-самотен — напред стрелба, зад мен градчето гори. Господи какво ще стане сега? Какво ще стане и с мен? А мама, а Петрето? — сетих се внезапно, защото още не знаех за случилото се с тях. Накъде да вървя? Де да ги търся? Само плачех и се щурах без посока, подплашен като животно. Дано са избягали мама и Петра, говорех си аз. Дано са се скрили някъде. Ах, дано се отърве и бати Лукан!

Без да разбирам как, аз се бях озовал сред горящите къщи на града. Тази, тази ли е нашата? Черни пламъци се развяваха от вятъра. Огнени купища развалини... „А мама, а сестричката ми?“ — мярна се пак в ужасения ми ум.

В същия миг някой викна на турски. Аз добре разбирах езика им (малко ли бях кръстосвал с баща си из турските села), но сега от уплаха не схванах нищо, друг глас ревна, аз трепнах като обезумял и без да погледна кои са и какво искат от мен, побягнах с колкото сили имам. Няколко гърмежа проехтяха. И още един, последен — преди да свия в първия сокак. Нещо ме блъсна, парлива болка прониза лявата ми ръка над лакътя. Аз още по-силно затичах. И за нищо друго не мислех, освен, че трябва да бягам по-силно и още по-силно.

По-нататък не помня.

Когато се свестих, беше нощ. Отворих очи, загледах се в звездите над мен, но в същия миг почувствах, че не съм сам. Някой кръжеше наоколо. Чувах леките му стъпки, дишането, ала от изгубената кръв бях толкова слаб, та дори не се изплаших. Внезапно нещо влажно и топло ме лизна по лицето. Космато... Вълк?! Надигнах се ужасен. Но ето че радостно скимтене ме посрещна. Две лапи стъпиха върху ми и по тая неочаквана ласка аз познах моето мило, вярно куче Балю.

Няма да описвам преживяванията си след това — как ме намериха добри хора и ме цериха с билки, а после как отново не умрях от жалост, когато научих, че съм изгубил цялото си семейство. Дни наред не можах да повярвам на тази вест. Обикалях безлюдния град — турците го бяха вече напуснали, задигайки всичко, което можеше да се задигне. Тук и там срещах сираци и бездомници като мен. Питахме се за близките си. И какво става по околните села и по-далечните градчета. Гадаехме, да, защото какво ли можехме да знаем по това време ние. Гледахме се един друг с взаимно съжаление. После тръгнахме, подгонени от мъката си. И пак всеки се завръщаше при своя обезлюден двор, при съсипните на своя дом. Там отивах и аз. Ровех пепелището, дето някога се издигаше нашата къща, плачех. Никога не ще се утеша!

А между това незабелязано в градчето се появяваха все повече и повече хора. Де се бяха крили те досега? В планината? Връщаха се наплашени, търсеха като мен близките си, домовете си. Господи, какви картини видях — мъж загубил жена си, майка — децата си, едни без ръце, други обгорени от пожарищата... И кой беше виновен за всичко това? Турчинът! Тоя вековен злодей над злодеите! Ах, как мразех аз всеки един от тях — от фанатика голтак до султана им, оня султан, който сигурно си мислеше, че славата му се е удвоила след всичките тия кръвнини...

По него време аз все още се надявах, че брат ми Лукан също може да се върне отнякъде. Знаех за четата му, настигната била, разбита била, а въпреки това си казвах: не, може поне брат ми да е жив!

И очакването ме караше да забравям негодите и мъченичествата, в които живеех.

За проклетия, макар да бе краят на месец май, времето се беше захладило, а на всичкото отгоре нямах нито трохичка хляб (кой ли имаше!) и ако не бяха бахчите край градчето, трънките, киселецът, лободата, бих умрял от глад. И не само аз!

В края на третата седмица отнейде се появи и леля ми Танаса заедно с Райничка и Хинко, моите братовчеди. Те се бяха крили при колибарите, горе в планината, и пак Балю ги позна — така бяха отслабнали и променени за толкова кратко време. Но не аз се учудих, когато ги видях, а те.

— Рали! Горкичкият ми! — плесна ръце леля. — На какво си заприличал, Рали!... Къде е баща ти? Майка ти?

Къде ли... Задавих се от сълзи. Гниеха те вече в земята, а и Петрето с тях, а кой знае дали не и бати — и никога, никога нямаше да ги видя.

Отидох да живея при леля Танаса. Тяхната къща беше само наполовин съборена, а намери се и укрито брашно у тях (те са си такива, всичко крият). И ето ние четиримата започнахме някак да се нареждаме и да поминуваме, защото, както казва поговорката: „Свой своего не храни, но тежко му, който го няма“.

Всъщност леля Танаса беше една от малкото панагюрки, чието семейство не изгуби ни едного при кланетата. Мъжът ѝ беше като тати прекупвач на аби, но имаше дюкян, и тука, и в Цариград. Случило се бе така, че два-три месеца преди въстанието той замина за тамошния си дюкян и леля ми можеше да бъде спокойна за него. Но тя пак се вайкаше постоянно:

— Какво ли му е сега на хаджията (свако Дойно бе ходил преди години на хаджилък), като чува за тия страхотии, дето изплашиха самаго бога!

Тя плачеше така силно, та хората, които минаваха по улицата и чуваха рева ѝ, съчувствено клатеха глава. Сигурно си мислеха, че както останалите панагюрки и леля оплаква някой непрежалим покойник.

И въпреки всичко към края на месеца хората претръпнаха и се примириха.

Виждах го по себе си.

Все тъй си спомнях за нашите, дори, че ще се завърне бати, не вярвах, но всекидневните нужди така ме бяха погълнали, та аз само гледах отде да намеря нещо за ядене. От ранни зори бях на бахчата, копаех, пусках водата, отбивах я. Или пък заедно с Хинко потягахме къщата им. Привечер се събирахме с неколцина от оцелелите съученици. Вече не мислехме за предишните игри. Само си говорехме кое как е било и как всичко е могло да бъде другояче, ако Русия — това име напоследък все по-често се шепнеше — беше протегнала ръка да ни помогне.

— Знаете ли — рече една вечер Станой, един от моите другари, — чичовият Добри си дойде от Пловдив и разправя... — Той сниши глас. — Разправя, че руският цар казал на султана: „Стига толкоз! Ако твоите заптиета продължават да бесят българите, лошо ще си патиш, мисли му!“

Тая вест развълнува всички ни. И без това се говореше, че на турците им се виждало малко, дето бяха удавили в кръв въстанието; те наново обикаляли по селата и ловели бунтовници, изплъзнали им се по време на битките. Затворите в Пловдив били препълнени. Станой дори знаеше от чичовия си син, че между тях имало и неколцина панагюрци, заловени от потерите в гъстаците на Средна гора.

— Панагюрци ли? — скочих аз и още помня как силно заби сърцето ми в него миг. — А за моя брат нещо не каза ли? Не е ли чувал? Дали е там?

Станой отмести погледа си от мен и това може би неволно негово движение ме накара да го сграбча с две ръце:

— Станое! Ти знаеш и не ми казваш! Кажу, Станое, моля ти се, не ме мъчи!

— Не знам, Рали...

— Не, знаеш! Разбрах те аз, знаеш...

Той изви глава. Помисли — видях, че устните му бяха изсъхнали, после рече:

— Чичовият Добри разправя, имало между тях и един учител.

— Бати е!

— Не, не е... Името не знае... И после друго, Рали, не се радвай де! Аз затова не исках да ти кажа. Това, дето ти го разправях за бесенето, дето руският цар... Те пак бесели, мръсниците. Целият град бил само бесилки — от моста като почнеш, та до Джумая джамия...

Бях ходил преди години с татко в Пловдив и изведнъж ясно си представих моста над Марица и на всеки телеграфен стълб по един увиснал труп... Чак до джамията... Боже мой, ами ако бати е още жив и те сега го бесят?

— Къде, в коя тъмница е? — промълвих аз. — Знае ли в коя тъмница е учителят?

Станой каза, каквото можа, и същата вечер аз намерих братовчед му Добри, но и от него не научих повече. Дори името на тъмницата не си спомни. Само ми разправи, че до нея се стигало веднага, като се мине мостът. Това за мене беше достатъчно. Ще ида там! Трябва да ида! Но как? Нямах нито грош, а Пловдив е далеч.

Тук пак ми помогна леля Танаса. В нейните безброй скривалища се намериха за мен две скътани лири, а като се примолех на съседите и като казах за какво е и защо ми трябва да стигна по-скоро в Пловдив, намери се и кой да ми услужи с коня си. Понякога хората в нещастие наистина стават хора и добрината, която вършат тогава, не се забравя цял живот.

В ранни зори аз се разпростих с единствените близки люде, които ми бяха останали, яхнах коня и поех към Пловдив. Какво щях да правя там? Какво можех да помогна? Сам не знаех. Когато на завоя се обърнах да погледна за последен път моя мил многострадален градец, дето вече спяха непробуден сън родителите и сестричката ми, аз видях смаян, че неотлъчно ме следва един стар, верен приятел — моето куче Балю. Щом срещна погледа ми, то заскимтя радостно, заподскача и ме приближи.

— Да вървим! — рекох му аз развълнуван, пришпорих коня и ние бързо се понесохме напред.

[1] Мютесариф — окръжен управител. ↑

[2] Башибозук — фанатизирани турски пълчища от главорези. ↑

[3] Табор — турска войскава част, батальон. ↑

ПО СЛЕДИТЕ

ПЪРВА ГЛАВА

РАЗПИТВАМ И ДИРЯ

В Пловдив стигнах, когато слънцето се беше изкачило над Сахаттепе и от минаретата мюезините^[1] крещяха за втората молитва.

Градът наистина беше страшен.

Бесилките почваха още от началото на моста. На всеки двайсет крачки — по една бесилка. Труповете, посинели, тежко се полюшваха. Смрадлива миризма лъхаше отвред. Долу придошлата река бучеше.

Спомням си добре, че неволно забавях коня и се взирах в лицата на мъчениците. Отде бяха те? Кой? Кой ли ги оплакваше?

Гледах потресен и все си мислех, все треперех, че ей сега ще зърна светлото лице на бати Лукана, неговия рус перчем, червеникавите мустаци. Господи, как се страхувах в този миг и как си казвах: ами ако е следващият? Ах, дано не е! А бесилките се редяха една след друга и аз не можах да си отдъхна, докато премалял, облян в студена пот, не ги обредих всичките.

На отвъдния бряг, зад ниските хапове, имаше голям, розово боядисан конак^[2]. Множество окичени с оръжие заптиета^[3] влизаха и излизаха от него.

Наоколо, по площада, се редяха сергии с какви ли не привлекателни лакомства, във въздуха се носеше миризма на печено овнешко и на шарлан^[4]. Но аз само извивах юздата на коня, озъртах се и гледах да зърна тъмницата, за която бе говорил чичо Добревият син. Тя трябваше да е тук някъде. Тук?... И аз отново започнах да обикалям уличките, докато се сетих, че най-добре ще е да попитам някого.

Да попитам, лесно се казва, но кого? Българи не виждах. Само турци. Наистина езика им знаех добре — в Панагюрище нямаше турска махала, но, както казах вече в началото на разказа си, малко ли бяхме ходили с тати по техните села? Ала даваше ли ми сега сърце да спра турчин! Мразех ги. И не само това. Нали виждах с какво безпричинно, диво озлобление срещнатите османлии поглеждат ту мен, ту коня ми...

Най-сетне не изтраях. Да става каквото ще, не можех да чакам повече.

— Ага^[5] — обърнах се към едного, широкоплещест, свъсен и със зелена чалма, — прощавай, ага, не съм тукашен. Къде е...

Той не ме остави да се доизрека, изруга, изпсува, махна с ръка и отмина. Сърцето ми се сви, но аз не се отчаях. Спрях друг — дебел, с малки свински очички, които подигравателно святкаха и се въртяха на всички страни.

— Първом слез от коня, кога говориш с османлия! — изкикоти се той и сам ме дръпна за крака.

Нека си призная, аз се изплаших, и то не за себе си, а за коня. Чужд беше, а знаех какво може да последва.

— Ха, ха така! — изкикоти се пак дебелият и когато най не очаквах, обърна гръб, па отмина и той.

Поведох коня за поводата и тръгнах пак напосоки. Още едного спрях и не мога да не призная, изслуша ме човешки, но случи се, че тъкмо той не беше тукашен и само вдигна рамене.

Не, не ми вървеше. А при това времето минаваше, слънцето се беше издигнало високо. Какво чакам? Защо още се бавя, стреснах се внезапно аз.

Избиколих пак розово боядисаното здание. От обградения с високи зидове двор идеше рев на зурна^[6] и някой крещеше на турски: „Удри! Удри!“... „Дали не е тъмницата?“ — стрелна се в ума ми. Не, с тия дървени колони, подпрели издадения напред горен кат, и със знамето, що се развяваше над входа, сградата повече приличаше на мютесарифски конак.

Продължих без посока. Срегнаха ме кадъни^[7], оглеждаха ме, очите им злобно святкаха в процепа на яшмаците^[8]. Турчета ми се плезеха. А едно от тях, босо, сополиво, ме удари с буца суха кал. Кипнах, щях да го погна, та каквото ще да става с мене! Но после се сетих за бати и гневът ми премина.

Ала не така мислеше моят Балю. Той се хвърли срещу турчето, погна го и дълго тесният, надвиснал сокак^[9] се огласяше от яростния му лай.

— Ела!... — извиках го аз, когато турчето се скри зад къщите. — Ще го намерим ние бати Лукан. Не, не може да не го намерим!...

Едва бях изминал двадесетина крачки, когато насреща ми се зададоха двама българи, прегърбени старци, мъж и жена. Бабата едва пристъпваше и спомням си, че по сгърченото ѝ като суха ябълка лице се стичаха тънки ручейчета сълзи. Дядото беше мрачен, почукваше с тояжката си по калдъръма, поспираше се да я дочака и нещо мърмореше. Не знам защо, но щом ги видях, неволно си помислих: и те като мене търсят някого. Не изглеждаха тукашни, ала аз реших, че те именно знаят затвора. Свалих калпачето си и както водех с другата ръка коня, спрях се пред тях:

— Прощавайте, добри хора — рекох. — Търся тъмницата. — Брат имам там. Може ли да ми кажете къде е тъмницата?

Брадясалото лице на стария мъж трепна, сви се. Нещо се появи в очите му — те ме измериха от главата до петите. Той сигурно се канеше да ми отвърне, но в същия миг бабата заплака на глас, заохка, клетви се примесиха в стенанията ѝ. „Господ да ги убие, поганците, мир да не видят на оня свят“... — редеше тя, докато стопанинът ѝ не я спря.

— Мълчи, старо, стига! Засрами се от това дете! Не видиш ли, че не е само до нази.

Той не каза син ли, внук ли жалят, само ми посочи накъде да вървя („Оттам идем ние, оттам!“), но аз почувствувах в думите му затаена толкова много мъка, та, без да разбирам защо и как, целунах на двамата ръка и бързо продължих в посоката.

Вървях, теглех коня, а сърцето ми се свиваше пред неизвестността. Ще науча ли? Какво ще науча? И мога ли да сторя нещо, като науча?... Крачех и все се питах: какво мога аз? А дълбоко в душата ми бяха заседнали думите, които старият човек каза на жена си: „Не видиш ли, не е само до нази...“

Спомням си, че когато зърнах отдалече тъмницата, тя ми се стори ниска, премазана от годините, едва подаде клюмнал на една страна покрив иззад разкривените гевгири^[10] на зида. Това първо впечатление ме обнадежди. Казах си: бати може да избяга! Но нека призная сега, след толкова години, че в оня първи миг бях и малко разочарован. В моето въображение тъмницата беше израснала до огромни размери. Представях си я като някаква крепост, обградена с дебели стени;

очаквах да видя при входа й цял табор пазачи. А вместо тях там клечеше едно-единствено заптие. То се беше облегнало на пушката си и в първия миг ми се стори, че спи.

Затова пък друго ме изненада.

Малкото площадче пред тъмницата и напречните сокаци бяха почернели от хора, надошли с коли, с коне, с магарета, пеша. Те сигурно бяха отдавна тук, защото някак търпеливо и безропотно стояха настрани от портата — повечето селски люде, мъже, но забелязваха се и забрадки, и то черни забрадки на старици като старицата, която срещнах, защото смееше ли млада жена да тръгне във времена като тия, в които живеехме!

Пред кафенето — то се намираше в най-близкия край на площадчето — седяха с подвити нозе неколцина чалмалии турци. От поясите им стърчаха ножове и пищови. Те се надигаха от тюфлека^[11] и току викаха и хулеха смълчалите се наоколо българи.

— Хей, пергишино! — чух гласа на единия от турците.

Сигурно викаше по високия, гологлав селянин, който запрягаше воловете си, както изглежда, с намерение да си върви.

— Чуваш ли брей, бостанско плашило! Стой тук къде бързаш... Утре ще обесят и останалите — чакай да погледаш сеир^[12], пък после и тебе може да обесим!

Другите османлии силно се разкикотиха. Смълчаното тъжно площадче заеча от гласовете им.

— Я, я го гледайте, ефендилер^[13], гледайте го тоя келеш там с коня...

Викът тоя път явно беше за мен и аз побързах да се закрия зад най-близките коли, но османлията продължи да реве:

— Ами ти пък какво търсиш тук, бре? И кучето помъкнал... Я да му вземем ние ата... Ами тъй де! И децата им вече почнаха да се перчат...

Макар заканата му да беше страшна, с крайчеца на окото си аз видях, че той не стана от тюфлека. Не станаха и другите османлии... Благословен да е техният мързел! Той спаси коня ми, и пак той спомогна за всичко, което се случи по-нататък и което промени посоката на целия мой живот!

Казах вече, че побързах да се закрия зад най-близката каруца. Минутка по-късно аз се смесих с тълпата, прекосих площадчето и като все още се страхувах ония да не ме застигнат, приближих тъмницата.

Пазачът продължаваше да клечи, прегърнал пушката си, и дъното на шалварите му стигаше земята. Сега аз видях, че той не спеше, а с някакъв тъп израз дъвчеше тиквени семки.

Събрах всичката си смелост и му казах:

— Ага... Разправят хората, че тук е запрян брат ми, даскала Лукан, от Панагюрище. Чул ли си го, ага? Тук ли е?

Той продължи да дъвче семките си и по изражението на пъпчивото му лице разбрах, че не ме слуша.

Почувствувах как очите ми плуват в сълзи. Гласът ми измени и се разтрепера, когато извиках:

— За панагюрския даскал те питам! Чуваш ли ме! Знаеш ли го?

Той изви глава, изплю в лицето ми шлюпината и избоботи:

— Я се махай!

— Спомни си, ага! Лукан му е името, от Панагюрище е! Един такъв висок, светлокос... аз на него приличам... Учител е, ага, учен човек — и на външността му личи! — не го оставях на мира аз.

— Бе ти какво искаш от мен?... Ама ха!... Двесте души са вътре... Като го обесят, ще го видиш, какво си се разбързал!

И той пак задъвка семки и ме забрави.

Спомням си, че след неговите думи нещо се изпъна, зазвънтя и зариде в душата ми. И, струва ми се по-малко бих страдал, ако бях видял бати Лукан прострелян тогава в Панагюрище, когато не убитите брояхме, а живите. По-малко бих страдал и преди, като влизах в града, макар ужасен да прехвърлях очи от висилица на висилица. Поне нямаше да го има това страшно, това безнадеждно очакване, което ме сграбчи в ледените си лапи и ме накара да забравя де съм и че край мен има още десетки такива умълчани като привидения люде. Днес чак разбирам защо, като ги видях най-напред, те ми се сториха някак странни, безжизнени и далечни. Бях станал и аз като тях — погълнат единствено от една мисъл, от ужаса за онова, което щеше да се случи пред очите ми...

Седнах в единия край на площадчето, по-далеч от кафенето с османлиите. До мен конят хриптеше, дъхаше във врата ми, а Балю се беше сврял в скута ми и не помръдваше. Милото ми куче — уверен съм, че то чувствуваше какво става в моята душа и страдаше заедно с мен...

Не знам колко време седях така, погълнат в себе си, не помня какво мислех. Внезапно усетих, че някой ме докосна по рамото.

Дигнах стресната глава.

Над мен се беше навел млад мъж с избелял фес, в износени граждански дрехи и със синя кордела на врата. Помня така добре външността му, както помня и лицето, живо, напрегнато — запечатало се е в паметта ми, защото в първия миг аз едва не извиках — дотолкова ми заприлича той на бати, за когото мислех, макар и да нямаше истинска прилика с него.

Непознатият каза:

— Чух те напред да питаш за даскала Лукан от Панагюрище.

Аз скокнах обнадежден:

— Ваша милост... знаеш ли нещо? В тъмницата ли е?

Той не отговори, а още по-изпитателно ме заглежда.

— Твоето име как е? — попита неочаквано.

— Рали.

— Рали... Да, помня, така се казваше братчето му.

— Брат съм му, ваша милост... Аз... едничък останах... аз... тати го убиха, а мама и сестричката ми...

Ридания ме задавиха.

— Само бати Лукан ми е на света... Само той... — повтарях аз.
— Ако и него обесят... какво ще правя сам...

Той сложи ръка на главата ми.

— Не плачи, Рали, брат ти няма да го обесят.

— Значи е жив?!...

Той потвърди с глава, усмихна ми се одобрително и като гледаше дали не приближава някой, разправи ми, че бати Лукан наистина бил в тая тъмница.

— Вътре има най-малко двеста нашенци, не гледай, че е малка на вид, подземие то й е дълбоко! — каза.

После хвърли пак бърз поглед наоколо и прошепна:

— Слушай сега, Рали, само че ще мълчиш! От сигурно място знам: снощи е дошла заповед от Цариград да се спрат бесенията. Русия го иска! Разбираш ли, момче, Русия!... Тя казва: ще спрете или...

Радост задави гърлото ми и аз само кимнах. Та нали същото разправяше и чичо Станоевият син... Странно, сетих се аз тогава, а и сега си мисля по това — заповедта още не е била дошла, когато Добри

си е тръгнал от Пловдив (той оня ден се върна в Панагюрище!), и отде тогава е знаел, че руският цар заплашва султана? Или е искал да бъде така? Вярвал е, че ще бъде, както векове вече нашият народ вярва, че все някой ден дядо Иван ще дойде и ще ни отърве веднъж завинаги от безчеловечния агарянски^[14] гнет...

— Кога ще го пуснат, твоя милост? Знае ли се? — хванах за ръката непознатия.

— Шшт! По-тихо... Да го пуснат! Ти бъди доволен, че ще отърве кожата!... Е, е, не клюмай пак! Ще го пратят в Диарбекир.

Не схванах изведнъж думите му.

— На заточение, момче. На вечно заточение в Диарбекир! Чувал ли си това име?

Неусетно и неговият глас се беше пречупил, но той бързо се овладя.

— Ти не падай духом! Знаеш ли как казва поговорката: „Надей се на роб, не и на гроб!“ Така е, Рали, такива са мъките на народа ни. Които са вътре, ще страдат, които случайно са останали отвън, като мен — прибави той, — няма да се оставят дотук...

Аз го слушах, но повече мислех за бати. Вечно заточение, шепнеха устните ми, Диарбекир, вечно заточение!

— Да, любезни момко! Но ние ще се примирим ли, мислиш? И най-сетне не е ли пак надеждата ни в нашата по-голяма сестра Русия?!

Той ме помилва по бузата и вече се канеше да си тръгне, когато каза:

— Искаш ли да го видиш?

— Дали искам!... Господине — изпъшках аз, — какво не бих дал да го зърна...

Той ме спря и прошепна:

— Тогава утре на разсъмване бъди тук.

— Ще бъда.

— Не, не при тая врата. Като заобиколиш, ще откриеш, че има друга. Скрий се да не те видят заптиетата. Лукан сигурно ще е с първата група заточеници. Но пак ти казвам, недей ги приближава, може да пострадаш.

— Слушам, господине.

— Тогава хайде... Довиждане, Рали! Ей от такъв те знам аз тебе — и той посочи с ръка на един метър от земята. — А сега си избуял.

Колко си годишен?

— Четиринадесет.

— Четиринадесет — повтори той и аз сетих как погледът му замислено обрежда лицето и снагата ми. — Изглеждаш по-голям... силен изглеждаш. Бъди твърд, Рали, дързък, смел бъди! Не се отчайвай, момчето ми, не забравяй за какво умряха родителите ти. И на кого си брат не забравяй!... Хайде, довиждане още един път. Имаш ли пари? Има ли де да спиш?

— Имам, господине.

— Тогава на добър час, Рали. Гореве главата!

Той тръгна и скоро се загуби в опечалената тълпа, а аз дълго останах неподвижен, с поглед натам, дето той се скри. Кой беше този непознат доброжелател, появил се в най-тежкия миг на живота ми, сякаш да ме обнадежди и да ми посочи пътя? Приятел на бати Лукан — значи е човек от комитета. Ето защо е идвал у дома! А аз забравих да го питам за името... Пък и щеше ли да ми го каже? Не, защо ми е името му, аз и така ще го запомня завинаги. Българин е той, това ми е достатъчно.

[1] Мюезин — служител в джамия, който пет пъти дневно призовава от минарето мюсюлманите за молитва. ↑

[2] Конак — учреждение, голяма, хубава къща. ↑

[3] Заптие — турски стражар. ↑

[4] Шарлан — орехово масло. ↑

[5] Ага — господин, господар. ↑

[6] Зурна — инструмент за свирене, нещо подобно на кларинет. ↑

[7] Кадъна — омъжена туркиня. ↑

[8] Яшмак — було, покривало за жена. ↑

[9] Сокак — уличка. ↑

[10] Гевгир — каменен свод; своеобразен начин на строеж, при който зидът става по-здрав. ↑

[11] Тюфлек — сламеник. ↑

[12] Сеир — зрелище. ↑

[13] Ефендилер — множествено число от ефенди — господин. ↑

[14] Агаряни — турци, мохамедани. ↑

ВТОРА ГЛАВА

ТРЪГВАМ

Няма да разказвам къде прекарах нощта и как я прекарах. Тия подробности бледнеят и се губят в тревогата, която ме беше обзела. Дали не ще се успя? Няма ли да откарат бати още в полунощ?

Най-сетне не можах да изтрая и се надигнах. Преди да се развидели, бях вече край стените на тъмницата. Сега те не ми се струваха тъй ниски и слаби както през деня. А и пазачи с пушки на рамо обикаляха наоколо и кънтяха с цинтите^[1] си по влажния калдъръм.

Не посмях да приближа. Избиколих, намерих задната портичка (бях разучил добре къде е тя още през деня) и зачаках. А съмненията едно след друго се промъкваха в разтревожената ми душа.

Дали наистина мютесарифът ще се вслуша в заповедта от Цариград?

А ако въпреки това рече: ще избеся аз напук и тия, пък после ще видим?

О, жестоки въпроси, глупави и безсмислени, и колко недостойно беше от моя страна, че се съмнявам в думите на непознатия си доброжелател! А ето че аз продължавах да ги говоря на ум, да се питам, да се тревожа и да се измъчвам сам. Внезапно се сетих и друго: ами ако изведат заточениците не от тази малка портичка в зида, а от предната, голямата? Няма да видя бати. Никога няма да го видя вече!...

Извиках на Балю да пази коня и като луд се втурнах по заобиколния сокак към главната порта на тъмницата.

Тук всичко беше както преди — фенерът светеше над главата на часовоя, макар че се беше разсъмнало вече, дървените къщи наоколо все още сияха, само безлюдното площадче, просветнало, изглеждаше още по-празно. А моите страхове пак ме заглождиха.

„Ами ако сега се отвори малката вратичка?“ — стрелна се през ума ми.

Тъкмо щях да поема назад, когато улицата, която водеше към високата част на града, се огласи от конски тропот. Той се усили, заеча,

заблъска околните дървени къщи, сякаш искаше да ги разбуди. Миг след това и заедно с тоя тропот площадчето се изпълни от глутница конни заптиета. Пет... десет, не, единадесет! Но те не се задържаха тук. Началникът им извика нещо на часовия, нещо като: „Хайде, готово ли е?“ или „Хайде по-скоро“ — те извиха конете и по двама подкараха край зида на тъмницата. „Отиват при задната врата!“ — блесна като мълния в ума ми и аз се втурнах в заобикол по околните сокаци да ги преваря. Тичах, хлъзгах се, препъвах се и тичах. Моят път беше триж по-дълъг от техния. А те бяха на коне!

Когато, задъхан, стигнах мястото, дето оставих коня си и Балю, заптиетата вече гъсто обграждаха улицата пред малката портичка. Чуваха се заповеди, крясъци, псувни. Към тях се примесваше и друг някакъв звук — провлачено триене на желязо о камък. Също кога се откачваше от каруцата ни веригата, с която привързвахме дървата, и започнеше да подскача по камъните след нея... О, боже мой! Казвам: също! Защо също? Та именно верига се триеше о зида, верига се търкаше и звънтеше по острите камънаци на калдъръма. И то каква верига! Преди да открия нещастниците, аз я видях. Дебела като ръка, проточила се като змия. И те — един по един навързани в нея!... „Бате! Бате!“ — взирах се аз в окъсаните брадясали мъже, които излизаха от малката портичка. Бяха боси, по ризи, с хлътнали страни, трескави. А заптиетата плющяха над тях с камшиците, свистяха и биеха де кого зърнат. Стар, плешив мъж се препъна и увисна на веригата.

— Ставай, куче! — ревна най-близкото заптие и го удари с приклада на пушката си.

Не, не можех да гледам повече тая картина, не исках да гледам. Той къде е? Той! В същия миг Балю профуча край мен и се шмугна между краката на заптийските коне.

— Чакай! Върни се! — опитах се да го възпра аз, но Балю се загуби в тълпата. Чух лая му — радостен този път. Радостен? Излязох из сокака, цял се вдадох напред. Загледах, затърсих... Ето... Ето го бати! Брадясал, окъсан, синини по лицето, кръв по ризата.

— Бате! Бате Лукане! — викнах като обезумял и по-бързо от Балю, се втурнах между заптиетата към него.

Той стреснато се изви, задири с очи. Веригата увисна на едната му ръка.

— Рали!

— Бате!

Така силно ме прегърна, та сякаш сърцето му опря о моето и аз почувствувах как то бумти като да повтаряше: Рали! Рали! Рали!... Ах, незабравим остава за мене този миг, може би тъкмо защото веднага върху ни връхлетяха заптиетата. Нещо ме шибна през лицето, дръпна ме, тласна ме силно, стъпка ме.

— Бате!

— Рали!...

От земята, дето лежах, аз видях как те го биеха и го блъскаха да върви, видях неокваната му ръка да се размахва за сбогом. После къщите се наклониха, завъртяха се и се преобърнаха, целият свят се срути върху ми — и тогава аз загубих съзнание.

Спомням си, че когато дойдох на себе си, над мен се бяха надвесили някакви мъже. Гласовете им, в началото далечни, постепенно приближиха, станаха така силни, така забумтяха и заехтяха в ушите ми, та аз ги взех за заптиета. Неволно се свих, очаквайки нов удар. И това ми припомни бати.

— Къде е? — надигнах се аз и през краката им трескаво заоглеждах улицата. Празна беше. И тия край мен не бяха заптиета.

— Откарали са ги! — изохках аз и скочих прав.

Мъжете ме гледаха — бяха трима и сега разбрах, че говорят на гръцки.

— Момце... цакай... Кръв има по тебе бе — опита се да ме спре единият, но аз вече тичах към коня си, метнах се на него и лудо заблъсках с крак хълбоците му.

— Накъде? Накъде ги откараха? — викнах аз, като силно опъвах юздата.

Оня, който говореше български, разбра и посочи северния край на улицата. Аз смушках с все сила коня и дори без да помисля, че трябва да поблагодаря на гръка, препуснах натам.

А Балю вече тичаше пред мен.

Видях заточениците чак когато стигнах Марица. Те бяха хванали Цариградския път южно от моста, все покрай брега на реката, и някак ужасяващо и странно ми се стори това, че се точат един по един между

увисналите по бесилките трупове. Запрях коня. Тук улицата извиваше в открит площад и от мястото си аз не отделях очи от нещастниците. Дирех брат си, исках да разпозная между другите високата му тънка снага, а все не го намирах.

Бавно подкарах след тях. Да приближа, не смеех. Но не оставах и много надире. Спирах се, когато ги спираха да отдъхнат, продължавах, когато те продължаваха. Така излязохме из града. Тук вече нямаше бесилки. Само дълъг, безкраен път, който чезнеше в далечината.

И досега не мога да разбера как стана така, че вместо по моста към родния си градец аз потеглих след конвоя на заточениците. Та те отиваха в далечния Диарбекир! Нали ако ме видеха заптиетата, това щеше да ми струва живота?... Не знам, сигурно тогава не съм се замислял за опасностите. Пък и не съм могъл да постъпя другояче. Освен бати аз нямах вече никого; ако и той изчезнеше от очите ми, оставах сам-самичък в целия свят.

Не помня през кои села минахме него ден. Пътят ни беше еднообразен. Пред нас зелена равнина, вляво мътната Марица, вдясно накъдрената верига на планините. Слънцето печеше и жареше, а аз бях загубил калпака си и обилна пот се стичаше по челото и по врата ми. От тревога сутринта не сложих нито зальк в уста и към пладне така силно огладнях, та ако не се бях сетил навреме, едва ли щеше да остане нещо от самуна, който леля ми беше дала на тръгване. За Балю нямах грижа. Той шареше наоколо из нивите, ловеше полски мишки, лалугери, ровеше къртичините. Коремът му се беше издул. На два пъти той изтичва и до насядалите под върбите заточеници. В последното село им бяха дали по корица хляб — горките, те сега го дъвчеха, като го мокреха с вода от течащата пред нозете им река.

Така мина моят и техният обяд. После ние пак поехме. Макар и отдалеч, аз ги бях преброил вече: заточениците бяха петнадесет, пазачите им — единадесет. Ах, да би изскокнала сега от насрещните лозя някоя комитска чета, мислех си, и възбудено си представях стрелбата, как заптиетата бягат и как нашите мъченици късат веригата си, а аз се хвърлям да помогна на бати Лукан.

Да, всичко това беше съвсем живо пред очите ми; аз дори чувах гърмежите, виковете, радостните възгласи. И струва ми се, че пак чувствавах как тупка сърцето на бати до моето сърце.

Уви! Отминавахме лозята. Ширваше се отново голото зелено поле; тук и там някой селяк, на магаре или пеш, каруца ще подрънчи по пътя. И аз отново почвах да броя — заточениците са петнадесет, заптиетата само единадесет. Но де е четата, де е? Де са смелите юнаци? Кой смее да вдигне вече глава след такива ужаси, след такива пепелища!...

Смрачи се. Дойде вечерта. Заптиетата разседлаха конете си и ги пуснаха да пасат в нивите. Заточениците напалиха огньовете и налягаха край тях.

Легнах между два храста и докато конят ми тихо хрупаше избуюлата от последните дъждове трева, аз гледах с нетърпение огньовете, които постепенно ставаха все по-малки и по-малки. Заточениците едва различавах, но пазачите ясно се открояваха върху жълтия фон на пламъците. От време на време пушките им проблясваха; чувах се гласове да подвикват и да се заканват някому.

Чаках. Бях си намислил да се промъкна при бати, когато всичките заспят, затова будувах, без да разбирам какво и как щях да го извърша.

Не знам колко часа минаха така, защото нямаше луна и само еднички звездите светулкаха над мен, когато най-сетне реших, че е време. Завързах шията на кучето си с връвчица, колкото да не се разгубим в тъмнината, и тръгнахме. В началото крачех приведен, ала когато наближихме, легнах на земята и запълзях. Така безшумно заобиколихме най-близкия от тримата пазачи. Но тъкмо в тоя миг той силно се прозина, аз се сетих, че Балю иска да излае и силно стиснах муцуната му. Доброто ми умно куче, то само ме погледна виновно и затихна.

— Търси! — прошепнах в ухото му. — Заведи ме при бати Лукан!

Не знам какво мислят другите, ала аз съм дълбоко убеден, защото и по-късно неведнъж го изпитвах, че моят безсловесен спътник разбираше всичко, каквото му говорех. Преди въстанието, при игрите с другари и у дома, никога не съм обръщал внимание на това, но сега ние бяхме с него сами, ние и двамата страдахме за бати. За мене Балю не бе вече предишното жълтеникаво весело куче с остра, бяла муцуна, което понякога безпричинно хоках и дори биех. Сега той беше едничкият ми помощник и приятел в неволята.

И така ние отминахме пълзешком най-близкия пазач, провряхме се между налягалите заптиета (за миг се изкуших и вземах на едного пушката, но разумът ми надделея и я оставих), после, като гледах да сме по-далеч от огъня, приближихме заточениците. Горките, те спяха върху голата земя, така както си бяха само по риза, с една ръка под главата, а другата заключена в общата верига. В тъмнината те ми се видяха толкова много и така прилични един на друг, та нека си призная, ако не ме водеше Балю, аз никога не бих могъл да намеря бати. Когато най-сетне го открих между тия хъркащи, брадясали мъже, в първия миг се поколебах. Той ли е наистина? Беше извърнал лице към тревата, беше в сянка, при това бълнуваше и гласът му ми се стори непознат. Ами ако събудя другиго? И ако той се развика?

Погледнах Балю. Не душеше вече, сякаш искаше да ми каже: ето, намерих, какво чакаш! Леко побутнах спящия. Той престана да бълнува, но не се събуди.

— Бате! — прошепнах аз и го побутнах пак.

Преди да извие глава, видях в тъмнината, че отвори очите си.

— Какво има?

Сигурно мислеше, че някой от другарите му го буди.

После ме позна.

— Рали! — надигна се.

Първото му движение беше да погледне за стражата.

— Не ме видяха — успокоих го аз.

Той ме прегърна и ме привлече ниско в сянката.

— Какво търсиш тук? Защо си тръгнал след нас?!

— Не мога да те оставя, бате, никога няма да те оставя!

— Ти знаеш ли къде ни карат? Мислиш ли какво може да стане с теб?

— Знам.

— Връщай се, Рали! Мама ще се поболее без тебе.

Разбрах, че знае само за баща ни и тихо изхълцах.

— Няма да се поболее тя, бате... И нея, и Петра... Изгориха ги те... Всичко отиде... Само ние, бате... ние двамата само останахме...

Той целият се разтърси, изпъшка тежко и занемя. Плачеше ли? Може би не беше добре, дето му казах — най-малкото сега не трябваше да му казвам. Но знаех ли как да постъпя? На мен също ми беше неизразимо тежко.

И как да го ободря? Казах:

— Ти не се бой, аз ще те отърва!

Гласът ми го изтръгна от мислите му.

— Не, не, хич не се залавяй... Смърт е това, братче мое... Бягай! Върви, върни се в Панагюрище, Рали!

— Не! — настоях аз с упорство, каквото не предполагах у себе си. — Решил съм си, ще те отърва от тия зверове!

И тогава се сетих за желязото, което намерих на минаване през едно от селата.

— Вземи, вземи това — затърсих в тъмнината ръката му.

— Какво е?

— Желязна пръчка. Не може ли с него да скъсаш халката? Аз имам кон. Докато се усетят, ще сме далеко вече...

Видях, че той се поколеба. Но внезапно надеждата го овладя, той се изви, придърпа с окованата си ръка голямата верига и тикна в брънката желязната пръчка. Напъна. Лакътят на неокованата му ръка удари в земята.

— Не може — рече той глухо, — веригата се извърта.

— Чакай да ти помогна!

— Внимавай, ще събудиш другите...

Другите! Аз не бях помислял за тях. А бати Лукан се страхуваше, че може да ни издадат. Но прав ли беше той? Сега ми се струва, че не бе прав. Ако да имаше между всичките тези наши мъченици единомислие, обща смелост, единодействие, ако нападнеха с моя помощ заспалите заптиета, може би животът им щеше да свърне в друга посока. Но те бяха вече наплашени и преломени люде; при това малцина се знаеха отпреди.

Аз притиснах с две ръце дебелата верига о земята, отпуснах се върху ѝ, а бати пак тикна желязната пръчка в халката.

— Държиш ли?

— Държа, натискай още по...

Не можах и да завърша думите си, тъй като от натиска веригата се отплесна от ръцете ми, изви се, издрънча и силно дръпна китките на двамината най-близко спящи заточеници. Те се надигнаха стреснати, задърдориха нещо си, казаха нещо, но какво така и не чух, защото в същия миг гласът на пазача ме накара да застина мястото си.

— Вие що не спите бре, хаирсъзи^[2] такива... Какво правите там? Да не трошите синджира?

Чуха се стъпките му. Той идеше към нас.

— Бягай! — тласна ме бати.

Аз сам виждах, че трябва да бягам, а вместо това с лудо отчаяние го запрегръсах и зашепнах в лицето му:

— Няма да се оставя! Аз ще те отърва... аз...

— Бягай... махай се, ти казвам! — откъсна ме той грубо и с все сила от себе си и добре, че го стори, защото едва изпълзах на десетина крачки, когато фенерът на пазача се разлюля някъде встрани и се спря там, дете оставих бати Лукан.

— Я покажи синджира! Дай, по-наблизо! — чух зад себе си дрезгавия глас на заптието; после звънна желязо, някой каза нещо — трябва да беше бати, — но аз вече бях далеч и не различих думите.

Изминах още петдесетина крачки в тъмнината и подсвирнах на кучето си. Ала както винаги Балю ме следваше по петите. Пак той ме заведе при коня. Аз легнах отново между двата храста, завих се с палтото си и вперих очи в далечните огньовете на заточениците. Пазачът ги беше запалил и пламъците се развяваха двама по-високо отпреди. Те спят на голата земя, мислех си, нямат поне по едно палто да се покрият като мен. Да бях му занесъл на бати моето! Да, но като го видят на

сутринта? Хляба си трябваше да му занесеш, Рали, ти ще си купиш утре в първото село, нали имаш цели две лири. Как наистина не се сетих за хляба? Почувствувах се толкова виновен, та бях готов да се промъкна отново в лагера на заточениците въпреки разгорените огънове... Внезапно ми дойде на ум обещанието, което неволно му бях дал. Да го освободя! Да се върнем пак двамата в нашия роден градец, в къщи, в училището! Ах, какъв ученик щях да бъда аз занапред, как щях да стана прилежен, да уча... Ще го изпълня! Ще го изпълня! Няма да преклоня глава, няма да се спра на сред път, докато не го изпълня това обещание, повтарях си аз и лежах самотен в тъмнината. А щурчетата пригласяха на моето решение, казваха ми, че всичко е постижимо, когато човек желае нещо с толкова силна обич като моята, и неусетно ме унасяха в сън — защото денят беше тежък за мен, а аз бях само едно четиринадесетгодишно момче.

[1] Цинти — гвоздеи за подковаване на обуца. ↑

[2] Хаирсъзин — негодник, зъл човек, проклетник. ↑

ТРЕТА ГЛАВА

СЪДБОНОСНО РЕШЕНИЕ

Човек казва „реших“ и дори не подозира какви трудности и премеждия приготвя за себе си от тоя миг нататък. И добре, че не подозира. Инак как би се борил и страдал следващия ден, когато знае, че ще има още много, много други дни, все тъй напрегнати, все тъй безплодни?

Всъщност сега вече и да искам, аз едва ли бих могъл да ги възкреся подробно и разграничено след първия, запечатал се в паметта ми ден. Яздех след кервана на заточениците. Спирах, когато спирахате. Нощем се мъчех да пропълзя до лагера, да занеса на бати хляб и да опитаме пак с халката на веригата. Но това ми се удаде само още веднъж, тъй като пазачите неочаквано бяха станали подозрителни и все по-силно разпалваха огньовете. Дали са усетили, че някой обикаля в тъмнината? Или са забелязали, че ги следвам отдалече? Не знам. Налагаше се обаче, както се казва, да си отварям очите на четири. А бати Лукан направо ми заповяда: „Повече не приближавай! Ако се отскубна някак, аз сам ще те намеря!“

И така имаше дни (това зависеше от местността), когато оставах толкова назад от кервана, та едва-едва различавах ездачите от пешеходците. Докато конят ме полюшваше, аз потъвах изцяло в себе си. Мислех си за Панагюрище, за другарите си или пък си припомнях нашия дом и колко весело беше някога в него... Баща ми строг, а очите му все се подсмивват... А майка ми, бог да я прости, милата ми мама, как все трепереше за нас и колко меки, колко приятни бяха нейните ръце, когато се случеше да ме погали... Спомнях си и за Петра, сестричката ми. Личицето ѝ беше като моето луничаво, ала нослето стърчеше нагоре и човек не можеше да не се засмее, когато я види... Засмивах се и аз сега, а от очите ми почваха да се стичат сълзи, защото знаех, че всичката тая обич я няма вече и че безвъзвратно е изчезнала от този свят.

Понякога други мисли ме обземаха и аз изтръпвах от тях. Къде всъщност отиваме, питах се, тъй като от ученичеството си съвсем

смътно си спомнях картата на Турция и имената на селищата, през които трябва да се мине за Диарбекир. И после друго ме тревожеше, дори много повече ме тревожеше, отколкото неизвестността на пътя. На дванадесетия ден (помня го, защото тъкмо тогава минахме през големия град Одрин) аз нямах вече нито аспра^[1]. Какво можех да сторя? До Цариград, дето се надявах да намеря моя свако, хаджи Дойно, мъжът на леля Танаса, сигурно имаше още стотици километри.

Без хляб накъде?... Продадох коня. Чужд беше, обещах бях да го върна на стопанина му невредим, а ето че го продадох, и то на безценица. Дадох ми за него някакви си четири лири, когато струваше най-малкото десет. Мислех си: да се върнем само с бати един ден — ще се наплатим на съседа ни и за коня му, и за голямата му услуга.

И ето че вече имах пари, ала нямах кон и ми предстоеше да вървя пеш. Можех ли? Щях ли да изтрая? А как изтрайват заточениците, при това с верига на ръце!

Купих си фес, защото все по-често минавахме през турски села и ставаше опасно човек да ходи гологлав. Купих хляб, а също така и една пила. Предначертал си бях: ще я дам на бати. Тази мисъл ме вълнуваше, обнадеждаваше ме и аз вървях след заточениците ободрен. Ала тъкмо тогава започнаха дъждове и конвойт вече избягваше да нощува на открито, а се приютяваше под навеса на някой обграден с високи зидове двор в селата, през които минавахме. Вън, в тъмните сокаци, оставах само аз с Балю — и все със същите стракове, все в същата самота, с която, уви, никак не можех да навикна. При това силно простирах. Нощя ме тресеше, устните ми се попукаха. Понякога аз си мислех, че ще умра така, в чужди край, без някой да ме знае кой съм и отде съм. Тогава, изплашен, прегръщах силно моя Балю, галех косматата му глава, сецах дъха му и дълго му говорех в тъмнината, дълго изплаквах пред своя едничък безсловесен приятел голямата мъка на сърцето си.

Тъй изминаха и тия десетина дни, докато една сутрин хоризонтът пред нас доби странни и неочаквани за мен очертания. От край до край виждах високи каменни стени, стотици и стотици минарета стърчаха зад тях, блестяха куполи, бели кули. И по цялото това великолепиe, по тая непристъпност, по тоя блясък аз разбрах, че бяхме стигнали вече Цариград.

Спомням си, че когато влизах през една от портите на огромната крепостна стена, аз изпитвах едновременно любопитство и вълнение, каквито не подхождаха на моето злощастие, още по-малко на омразата ми към всичко турско.

Да, намирах се в Цариград, столицата на империята и на нашите поробители!

За да не загубя заточениците, аз ги приближих, тръгнах съвсем близко зад тях, вслушвах се по навик в дрънченето на веригите, а очите ми (признавам го със срам), трескаво любопитни, шареха надлъж и нашир. Къщи, къщи, колко къщи — все дървени, гъсто наблъскани една до друга и многокатни, с по два и три навеса, които разстилаха сини сенки и пазеха от жаркото небе.

През пролуката на някакъв двор можах да зърна насрещната далечна част на града, приказно бял и кацнал по хълма; долу в подножието нещо синьо, равно и бляскаво... Веднага познах: морето! Никога, разбира се, не бях виждал море, дори и на картинка не ми се бе случвало да го видя, но ето че сега изведнъж го познах: също такава, каквото го описват в книгите, а и каквото бати Лукан (той бе учил в Одеса) неведнъж ми го е описвал.

Това тук ще е залив — реших аз, неволно припомнил си урока по землеописание, и чудно, в тоя миг в паметта ми избликнаха с поразителна яснота спомени от училище. Стори ми се, че съм пак в класната стая. Брат ми изпитва Стойко Дългуча и той както винаги се запъва, а аз от чина се мъча да му подскажа. Изплашеният Стойко не ме чува, но за това пък бати ме чува — и после до стената на колене върху мисирени зърна... Как се обидих тогава: нали ми е брат, защо ме наказва? А той ме наказва тъкмо защото ми е брат. Такъв си е той — и към себе си, и към близките си е най-строг...

Внезапно съзнах, че онова далечно време е отлетяло и че аз си стоя, загледан в морето. А заточениците? Нямаше ги. В кой от сокаците са потънали? Изплашен, втурнах се да ги настигна. В най-близкия сокак ги нямаше. В другия? И там ги нямаше! Боже мой, къде изчезнаха, къде? Толкова дни да не ги изпусна от очи, а тъкмо тук, дето можех да ги следвам без страх по петите, ли трябваше да се случи?!

Върнах се на кръстопътя. Отчаянието и ужасът растяха с всяка минута. А ако са влезли нейде, ако са ги прибрали и не ги видя вече?

Идеше ми да ревна с глас — от болка, от яд, от омраза към самия себе си.

И сега? Сега?

Тръгнах напосоки.

И все пак, спомням си, че дори и в своето отчаяние аз нито за миг не си казах: нямам повече какво да правя тук, ще се върна в Панагюрище. Та нали обещах на бати! А и да не бях обещавал, чувствувах, че не мога другояче да постъпя. Диарбекир! — ако ще да е накрай света: аз ще ида там!

Всъщност всички тези мисли ми идат в ума сега. В она миг аз не разсъждавах, дори не съзнавах чувствата си. Само тичах като обезумял — напред, назад, тук погледна, там. Внезапно някакви далечни гласове ме накараха да се върна и да надникна в един страничен сокак. Видях...

Или нека разкажа поред.

Стотина-двеста крачки и сокакът се разширява в широка чаршия^[2] с безброй дюкянчета наоколо, засенени от високи пинии (разбира се, името на тия дървета научих много по-късно), с разноцветни сергии, накичени и разпречени с всякакви стоки. Но не дюкянците и стоките гледах аз, а конвоя, заточениците, които едва-едва си пробиваха път между гъсто обградилата ги тълпа от възбудени и озверени османлии. Те крещяха, размахваха юмруци и бастуни, плюеха нашите мъченици и ожесточено ги замеряха с гнили плодове и боклуци.

— Смърт на бунтовниците! — ревяха и сред пороя гласове най-силно се делиха гласовете на пискливите кадъни.

— Бре, де сте ги помъкнали тия неверници!

— Дайте ние да ги избием!...

Не усетих как стигна дотам и как се шумгнах в тълпата.

— Я, я го дръжте това гяурче! — изкрещя някой зад мен.

Друг ме цапна по врата, трети се опита да ме спре, но аз се отскубнах от ръцете му и макар че изтървах торбата си, промуших се невредим през тълпата и излязох напред, до самите коне на заптиетата.

Тук заплашителният рев грозно се смесваше с плющенето на камшиците и с дрънченето на веригата. Къде е той, къде е? — дирех аз трескаво с очи бати Лукан. Не, не го откривах — нямаше го! Отчаяно минах между конвоя и тълпата и едва ли не попаднах под копитата на

заптийските коне, когато познат, предупредителен лай ме накара да обърна глава.

Балю!

Как не помислих за него, докато тичах по кръстопътя, изгубил дири и надежда? А тогава той въобще не е бил с мен!... Извърнах се силно, затърсих. Балю почувствува погледа ми, излая радостно и също както в Пловдив, стрелна се между заптийските коне, та да ми посочи пътя. В следващия миг аз видях бати. Беше нарамил дебелия верига и чудно нещо, по неговото дълго, измършавяло, обрасло с червеникави косми лице нямаше нито сянка от по-раншния израз на страдалчество и отчаяние. Напротив, сега той бе вирнал глава, очите му предизвикателно блестяха; крачеше, гледаше право развилнялата се тълпа, сякаш казваше на всички тях: „Ревете! Слаби са гласовете ви... Ако зависеше от вас, да сте ни избесили досега, но вас ви е страх — от матушка Русия ви е страх! Някой ден тя ще ви плати за всичките ни страдания!...“

Внезапно той ме видя. Очите му станаха загрижени, нежни, каквито никога не бях ги виждал; сякаш душата му се погледна през тях. Няма смисъл, Рали, не можеш ми помогна ти, иди си!... — почувствувах, че ми говори. Занемял от мъка, поклатих глава. „Не, няма да си ида! — рекох без глас. — Ще те спася аз, бате, нищо не може ме върна вече назад!...“

Това всъщност беше и последният ни разговор, защото, след като измина чаршията, конвоят тръгна по съвсем тесни сокаци и аз трябваше да изостана надире.

Нямам представа колко път изминахме така и къде вървахме. Видях пак вкупом заточениците чак когато ги бяха спрели пред огромна желязна порта в дъното на кръгло, разкопано площадче. Високите каменни зидове от двете страни на портата, островърхата кула и пазачите на входа ми подсказаха, че това е тъмница (по-късно разбрах; била главната цариградска тъмница, Метарханата). Аз побързах да приближа незабелязано, ала докато стигнах до входа, цяла тълпа зяпачи се струпа пред мен. Те скриха от погледа ми нашите хора и аз напразно се надигах на пръсти, напразно подскачах. Видях само, че желязната порта със скърцане се разтвори и погълна конвоя в своята ненаситна паст.

Като насън чух край мен някой да разправя:

— Тези бяха те, дето ги чакат... Ще преспят тая нощ тук, пък утре на обяд, ако е рекъл аллах, заминават с „Османие“ за Самсун...

Друг глас попита:

— И тях ли в Диарбекир?

— Че какво друго за такива! Вечно заточение!

— Вечно заточение, вечно! — повторих аз, замаян, без да погледна кои говорят. И какво ще ги гледам — всички са от един дол дренки! Не зная ли аз къде карат бати, не зная ли, че до края на живота си ще гние там в окови!

Зяпачите почнаха да се разотиват. Трябваше да се отстраня от вратата и аз, иначе зло ме чакаше.

И сега какво? Ще тръгна да диря свако хаджи Дойно. Ами ако през това време ги изведат? Внезапно думите, които бях чул преди малко, се върнаха в паметта, ми, накараха ме да се пробудя от отчаянието си. Бяха говорили, че утре по пладне ще откарат заточениците с „Османие“ за Самсун... „Османие“. Какво е това „Османие“? Трябва да е параход, защото, доколкото си спомням, Самсун е град, анадолско пристанище на Черно море, размишлявах си.

Колко странно нещо е паметта!

Извиках на Балю да ме последва, отдалечих се от тъмницата, а в ума ми все това: Османие... Самсун... И пак: Самсун?... Не бях от най-силните по землеописание, пък и изобщо, както казах в началото на моя разказ, през месеците, които предшествуваха въстанието, никому не беше до учение. Все пак аз неведнъж се бях заглеждал в картата, която висеше у дома, в бати Лукановата стая. Тази карта той донесе от Русия и аз често гледах по нея българските земи — докъде са, каква е била някога българската държава, отде са дошли нашите поробители... И ето че сега в паметта ми възкръсваше това, кой знае къде закътано име: Самсун. Виждах нарисованата ивица на малоазийския бряг, колелцето на града малко навътре, а оттам се проточва една тънка начупена черна линия — това е пътят — и аз добре си спомних: Самсун... Дивас... Малатия... Диарбекир!

Не се съмнявах вече!

Не, като на верига, брънките се навързваха една в друга, ключваше се кръг. „Османие“ беше параходът, с който щяха да откарат утре по пладне заточениците. Самсун пристанището, дето

щеше да спре той, и оттам се проточваше дълъг, страшен път към Диарбекир.

[1] Аспра — най-дребна турска монета. ↑

[2] Чаршия — пазар, улица с дюкяни. ↑

ЧЕТВЪРТА ГЛАВА

МОЯТ СВАКО ХАДЖИ ДОЙНО

Излишно е да разказвам скитанията си из Цариград — как стигнах пристанището и се уверих, че наистина има такъв параход „Османие“, и после как ходих от чаршия на чаршия и колко път извървах, докато открия дюкяна на моя свако. Поговорката нали казва: с питане и Цариград се намира. Но нека ми е простено, дето пък аз ще допълня: все пак по-лесно е да намериш сред селата и градовете столицата на държавата, отколкото да намериш сред това гъмжило на столицата дюкяна на хаджи Дойно Панагюрски!

Както и да е, часът трябва да е бил четири или пет следобед, не си спомням вече, когато капнал от умора, разтреперан от вълнение и готов да се разплача, застанах най-сетне срещу хаджи Дойно.

Той ме погледна малко отстрани с кривогледите си очи и аз почувствувах, че не ме позна. Сълзите ми се спряха на гърлото.

— Свако!... — прошепнах с пресипнал от вълнение глас. — Свако, не ме ли познаваш! Аз съм Рали!

— Рали ли?

— Рали от Панагюрище!

Той целият трепна.

— Ти ли си бе, Рали? — Видях го, че пребледня. — Откъде изведнъж? И на какво приличаш, окъсал си се, в кал... Лицето му стана скръбно, съчувствено. — Ела, ела сваковото... Знам, аз вече получих вест от леля ти Танаса! Голямо нещастие те сполетя тебе, Рали...

Изхлипах силно и без да усетя, сълзите се проточиха по лицето ми.

— Няма какво! Божа работа! Влез тука де — въведе ме той в задната половина на дюкяна си, а сам отиде да сложи резето на външната врата.

— Сега разправяй! — каза, когато се върна. — Леля ти ми пише, че и нашата къща пострадала от пожарите. А за дюкяна ми така и нищо не казва: какво с него? Добре, че докарах тука стоката.

Разправях му каквото трябва и гледам, той се успокои, дори взе да поучава:

— Казах им аз: не е за нашата уста лъжица тая, дето сте я намислили! Те: — не! Въстание ще дигат. Ето сега какво стана. И баща ти, бог да го прости, като беше и той пощурял; пък бати ти Лукан най-много...

— Бати Лукан е тука, свако! — извиках аз.

Той остана със зяпнала уста, а в малко кривогледите очи хем светкаше неверие, хем някаква страхливост се събуди.

— Лукан? — повтори той бавно, сякаш преценяваше не се ли шегувам. — Тука казваш... с тебе ли е!

И видях, че погледна бързо към вратата.

— Не, не... в тъмницата е... Утре ще ги карат за Диарбекир... На вечно заточение, свако!

Разказах му поред за въстанието, а после за Пловдив и как бях дошъл оттам дотук. Докато разправях, аз неволно спирах очи на възширокото мустакато сваково лице, на набитата му снага, на ръцете,

къси, пълни, с корави пръсти, които нервно чаткаха броеницата. Бях чувал тати да казва, че хаджи Дойно е страхлив и саможив човек, който гледа само собствената си сметка. Сега сам го отгатнах и ме беше срам за него, а и се боях, че няма да ми помогне.

Той каза:

— Ти си загубил ума си! Диарбекир, ти можеш ли да си го представиш какво е туй Диарбекир?

— Аз обещах на бати! Аз ще му помогна!

— Я стига с тия детинщини! Погледни се, колко си годишен? Четиринайсет?

— Петнайсетата почнах...

— Почнал бил... Пък аз ти казвам: и дващсетата да си почнал, нищо не можеш да сториш! Това е царщина, хей, какво си представлявате вие! Да не искаш като Лукан? Хак му е сега!

— Свако! — скочих аз.

Сърцето ми лудо блъскаше в гърдите. Как смее той да говори така за бати — за бати, който кръвта си е лял за такива като него и сега на вечно заточение отива!... Българин се нарича! И роднина ми е на всичкото отгоре, на мамината сестра мъж!

Спомням си — този спомен и досега ме изпълва със срам, — че макар в тоя миг да възневидях хаджи Дойно, макар да го намразих и презрях с целия плам на младостта си, някакъв глас в мен ме предупреди, възпря ме да не избухна, накара ме да наведе глава и да седна пак на миндерчето. Не, не беше покорство — не съм по природа покорен аз, пък още по-малко бях в ония дни. Но на другия ден щяха да откарат заточениците с „Османие“, мене ми трябваха пари за билет, за пътя до Диарбекир, за неизвестността, която ме чакаше там. Кой друг можеше да ми даде тия пари, освен хаджи Дойно?

— Свако — казах и от унижение, от вълнение така силно стиснах ръка в ръка, та пръстите ми изтръпнаха и не ги чувствавах. — Свако, ти знаеш, в Панагюрище ние имаме трийсет дюлюма^[1] ниви...

Той ме погледна изненадан.

— Е какво като имате?

— Искам да ги продам.

Хаджи Дойно вдигна рунтавите си вежди, сви ги остро. Мислеше. Съобразяваше. Знаех: купуването и продаването беше негова страст.

— Тъй — рече той, пусна броеницата и натисна с палец левия си мустак. — То вярно... сега имотът е твой. И на Лукана де, но той не се чете. Ала чувай какво, моето момче, ти си малък. Нямах право да продаваш. Ех, може, разбира се, да се нареди нещо, но... Кой ти купува сега ниви?... Колко искаш за тях?

— Колкото дадеш.

Той стреснато ме погледна. Бях отгатнал мислите му.

— Аз ли? Хм... Аз нямам нужда от имот, но... като си казал... За твое добро... Нали си сирак...

Внезапно той се спря и ме погледна, но този път другояче, подозрително.

— Ти защо ги искаш тия пари? Да вървиш подир Лукана ли?

Не можех повече да си кривя душата.

— За това — рекох твърдо. — Защо ми са сега на мен нивите, когато само бати ми е останал на тоя свят, и ако загубя и него, все едно, че всичко съм загубил!

Ала преди още да завърша, хаджи Дойно скочи от миндера си и ядосано тръгна из стаичката. Нещо ставаше в него, нещо кипеше и се делеше — на една страна лакомията, на друга страхът. Сигурно мислеше: ще взема на безценица бащината му земя, не е лошо: ами ако го хванат турците, ако ме издаде, че съм му дал пари, че зная?...

Най-сетне той се спря насреща ми. Почувствувах, че страхът беше вземал връх в душата му.

Той каза, като натъртваше на всяка дума:

— Чувай какво ще ти река, сваковото: тая нощ ще преспиш тука, а утре си тръгваш за Панагюрище!... И да не си продумал повече за тая луда работа, защото още начаса ще ида в Заптието^[2]. Стига, дете на един му търпя страха... Да си знаеш, обаждам те и окото ми не мига! Хич не си мисли, че ще ти ставам съучастник. Чуваш ли? И да не си мръднал от дюкяна ми до утре! — закани се той.

После тръгна да отключи вратата, защото твърде много време беше загубил с мен и докато говорехме, на два пъти купувачи бяха понечвали да влязат.

А аз останах на миндера зад преградката, безсилен в озлоблението и яростта си, и нито една-единствена бодра мисъл не проблясваше в ума ми.

В такава безизходица ме завари нощта.

Вечеряхме (не мога да отрека, че хаджи Дойно ме нагости добре), после легнахме да спим — той на миндерчето в задната стаичка, аз на големия тезгях в дюкяна, между полиците с аба. Бях така капнал от пътя, та още на мига заспах.

Колко съм спал, не знам. Не знам и какво ме събуди. Може би Балю: както по целия път, така и тук той се беше сврял в краката ми. Но възможно беше да съм сънувал нещо тревожно и страшно, защото след това вече не можех да заспя.

Нощта беше светла. Измежду дървените решетки на прозорците към задната градина надничаше, сякаш нарязано на резени, кръглото лице на месечината. А аз лежах на коравия тезгях, въртях се и мислех. Мислех какво би трябвало да направя. Да се върна в Панагюрище без бати? Не, на никаква цена, упорствуваше сърцето ми. Тогава да продължа за Диарбекир. А отде билет за парахода? Надигнах се.

Извадих кърпата с останалите от продажбата на коня пари, развързах я и ги преброих. Две лири и десет гроша. Дали ще стигнат за билет? Не ми се вярва. И после — какво ще ям? Де ще се подслоня, като стигнем Диарбекир? А най-важното: как ще помогна на бати да избяга, щом сам ще съм за окайване?

Прибрах парите, а умът ми не преставаше да крои и да търси изход. Не е ли все пак най-добре да се върна в Панагюрище, да продам целия имот и чак тогава да ида в Диарбекир? Бати Лукан ще е там; заточението му е вечно!

Спрях се дълго на тази мисъл и докато я оглеждах от всички страни, неволно се вслушах в хъркането, което идеше през откренатата врата на задната стаичка.

Хаджи Дойно сигурно сънува грошове, жълтици, рекох си. Та той живее тук като кукувица — и какво ги прави тия пари, де ги дява? Де ли? Трупа ги ей в оня там долап... Да, да, там! Бях го видял вечерта (той не знаеше, че го наблюдавам); прилекна, озърна се, извади от пояса си кожена кесия и я сложи в долапа. После заключи. А ключа от кофара къде ли го крие? Наистина къде ли крие ключа? — мъчех се аз да си спомня. Не се питах защо ми е. Ако само знаех, ако можех да се сетя...

Слязох от тезгяха и както бях бос, приближих долапа. Той беше в светлина — тежък, дъбов долап, кофарът увиснал и голям. Не може да се разбие.

Всъщност до тоя миг аз не си бях помислил, че това, към което се стремя, е кражба. От малък знаех: кражбата е лошо дело; крадат турците, крадат и такива като хаджи Дойно, които купуват от беднотията в Панагюрище абата по двадесет гроша топа и я продават после в Цариград по за цяла лира. Да, но аз? За мен ли бяха тия пари? Не — за бати! Да го отърва от оковите! И после нали ще му ги върнем ние някой ден на хаджи Дойно с лихвата!

Ще ги върнем — преди още да съм ги вземал! Да се смея ли, казвах си. Наистина за смях.

Тръгнах из стаята. Подът скрибуцаше и аз все се страхувах да не се събуди свако, но той така мъжки хъркаше, че сигурно е заглушавал стъпките ми.

Отворих прозореца и погледнах в двора. Не беше високо. Няколко качета се различаваха там, чемширов храст, разхвърляни край

зида сандъци, в каквито слагат платовете, кога ги пренасят. И куп боклуци, дето святкаше може би някакво стъкло... Хубава нощ — приятна, топла, но не за бати. Не и за мен!

Дръпнах се назад, понечих да затворя прозореца и тогава... Да, тъкмо в мига, когато хванах двете му крила, аз ясно си спомних как хаджи Дойно затвори долапа. Той щракна кофара, изви се наполовин гърбом и окачи нещо на ланеца си. Ключа! Едва изрекох тези думи и веднага се втурнах към вратата на задната стаичка.

Казах вече, че тая врата беше откритата. Аз се промъкнах през нея на пръсти. Подът скрибуцаше под нозете ми, а бедното ми сърце туптеше така силно, та струваше ми се, че го чувам. В полумрака не отмахвах трескавия си поглед от свако. Ами ако се събуди? Но той продължаваше да спи и да хърка, излегнат на гръб върху niskия миндер, и аз, окуражен, пристъпих към окаченото на стената палто.

Трескаво пребарах дълбоките джобове, намерих кесия за тютюн. Чакмак. Имаше и един крив пирон и някаква сгъната хартия, но ланецът с часовника и ключът не бяха там. И сега къде да търся, рекох си, оглеждайки наоколо. Нещо светлееше върху кръглата бакърена масичка до миндера. В полумрака не можех добре да го различа. Наведох се. Не — лъх на ракия ме удари. На таблата имаше джезвенце. А ключът? Под възглавницата! Да, сигурен съм, че е под възглавницата — тъкмо там ще го сложи хаджи Дойно или ще го върже за врата си, реших аз отведнъж.

Тикнах ръката си под коравата възглавница, бавно, съвсем бавно я промуших навътре — свако всеки миг можеше да отвори очи, — докато най-сетне пръстите ми усетиха нещо хладно. Ланецът! Подръпнах го. И още веднъж. Заедно с него излязоха плоският турски часовник и ключът. Минутка след това вече бях при долапа. Сложих ключа в кофара. Превъртах го. Кофарът се отвори, аз го свалих и с разтреперани ръце потеглих вратичките на долапа.

Това, което се случи от този миг нататък, е останало в паметта ми като някакъв сън.

Не знам и досега не разбирам как стана така, че едновременно с отварянето на долапа в задната стаичка задрънча звънче (може би някаква скрита връв го свързваше). Чух глас... вик... трополене... „Събуди се! Хвана ме!“ мярна се в изтръпналата ми мисъл. Аз грабнах първата торбичка, която ми се изпречи пред очите, хвърлих се към

прозореца, проврях се между дървените решетки, прекрачих и бух! — строполих се долу върху чимширените храсталаци, до самите, натрупани едно върху друго качета. Помислих си: „Добре, че не беше върху тях!“ — И се надигнах. Но нещо ме блъсна, прекатури ме отново и в уплахата си аз с радост видях, че това е моят Балю.

— Да бягаме! — прошепнах и се втурнах към зида.

Хаджи Дойно вече реवेशе от прозореца:

— Стой! Остави парите — ще стрелям!... Остави парите!...

Аз скокнах върху натрупаните сандъци. Балю до мен. Грабнах го на ръце. Прехвърлих го през зида. Преметнах крак и аз. Силен гърмеж отекна и разбуди заспалите дворища. Удари ли ме? В първия миг не разбрах, защото в страха си така зле паднах върху острия калдъръм на улицата, та от блока изстенах.

А гласът на хаджи Дойно продължаваше да кънти:

— Дръжте крадеца!... Парите ми!... Стража, дръж тоя хаирсъзин! Комита е — дръжте го!

Прозорците се заотваряха, чу се дрънчене на оръжие, тропот и също както в Панагюрище, кога бягах от башибозука, аз и сега се втурнах по безлюдните сокаци, забравил и болка и умора, тичах, прикривах се, пресичах през буренясали развалини и все се обръщах назад, все ми се струваше, че ме гонят.

А всъщност след мен тичаше само Балю. Но аз го разбрах чак когато стигнах морето и от насрещния азиатски бряг ми се усмихна успокоително голямото лъчезарно лице на току-що показалото се слънце.

[1] Дюлом — мярка за земя, приблизително декар. ↑

[2] Заптие — в смисъл участък, полицията. ↑

ПЕТА ГЛАВА

ПОСТЪПВАМ КАТО ЛЕВСКИ

Трябва да призная, че изпитвах странни чувства, докато отвързвах торбичката с парите.

Седях на морския бряг, далеч от чужди погледи и все не смеех да я отворя. Дали всичко няма да е на вятъра? Торбичката не беше голяма и ако вътре имаше аспри, едва ли щеше да се набере една-единствена лира. А тогава отде ще диря още пари? Времето напредваше. Ах, дано да са грошове, казвах си. Най-сетне не изтраях, бръкнах в торбичката. В шепата ми заблестя злато. Лири! — и то не пет, не десет... Озърнах се да не приближава някои и с трескави ръце ги преброих. Двеста. Двеста лири! Сега разбрах защо тъй злобно и отчаяно викаше подир мене свако. Двеста лири! Дори и да можем да му се наплатим някой ден с бати, докато е жив, той няма да ни прости... Неволно си спомних за леля Танаса, за Райничка и Хинко — че парите са и техни, не само негови. И защо ми са двеста лири на мен? Четвъртината ще ми стигнат за онова, с което съм се захванал. Стана ми някак неловко, съвестно, за пръв път се почувствувах крадец.

Гледах лодките на подранилите рибари, слушах нескончаемата им песен, която се носеше над водите, и се чудех как да постъпя. Казвах си: ще отброя петдесет, а останалите ще прехвърля през зида в двора на хаджи Дойно. Но ако ги намери друг, ще ли му ги даде? Или пък да пратя торбичката по някого? Не, ще я отвори по пътя и тогава всичко пропада... Блъсках си главата, търсех.

Момчешки мисли, лудешки мисли! Като че ли това ще спре хаджи Дойно да ме преследва. Той сигурно вече е ходил в Заптието, сигурно е разказал за мен и за бати и защо ми са тия пари. Тогава по-добре да ги задържа, отсякох изведнъж. Има за какво да послужат те.

Мисълта за бати Лукан ме накара да скоча и да се упътя към пристанището. Първом трябваше да видя там ли е „Османие“ и кога ще заминава.

Параходът си беше все на същото място до кея и само черните кълба дим на двата му комина подсказваха, че е готов за дълъг път.

Заточениците не се виждаха нийде. Рано е, успокоих се аз и отидох насреща в агенцията да си купя билет.

— До Самсун ли? Четири лири! — рече намусеният продавач и подозрително ме погледна. Отде у такъв дрипльо толкова пари?

Аз платих, взех билета и тръгнах назад към парахода. Да се кача ли, преди да са довели заточениците? А ако се случи нещо и не ги докарат? При това и храна за по пътя не бях купил, нямах палто, бос бях и дрипав.

На идване при моста над Босфора бях минал през някаква чаршия. Не забелязах какво продават там, но се надявах, че все ще намеря, което ми е необходимо. Запътих се бързешком. И добре, че го сторих, защото още не бях излязъл от пристанището и на кея се изтърколи човек, който накара сърцето ми да замре. Нисък, пълен, с широко лице и увиснали мустаци, той крачеше ядосано, като се опираше на дебелия си бастун. Макар че бях далеч и не го чувах, аз знаех, че той пухти от гняв и се задъхва. Край него, взело пушката на рамо куцукаше кривокрако заптие.

Мене идеха да търсят.

Закрих се зад някакви миризливи кошове и не изпусках двамата из очи. Хаджи Дойно избърза към агенцията, тикна глава в прозорчето (разпитва продавача купило ли е билет такова и такова момче), после подвижна нещо на заптието и двамата се втурнаха по дървеното мостче нагоре към парахода.

Не знам друг какво би почувствувал на мое място, но в тоя миг аз така силно намразих свако си, че дори вече не изпитвах и страх. Нещо се преобърна в мен. Казах си: знае защо вземам парите, а ето помъкнал заптие, да ми попречи. Не, не, хаджи Дойно не ми е вече роднина! Не е българин — другар на турците е той и наш враг. А от враговете чистият човек не се страхува, бори се с тях!

Така си разсъждавах аз с моите четиринадесет години, докато се гуших зад натрупаните миризливи кошове и гледах как тичат хаджи Дойно и заптието насам-натам по „Османие“.

Внезапно се сетих: а как ще се промъкна на парахода, когато дойде време за отпътуване?

Как ли? (поколебах се само за миг) — ще се предреша на турчин. Ей тъй, както го е вършил Апостолът на свободата, Левски! Веднъж ли

се е говорило в къщи за безподобното му безстрашие и дързост... Да, да, облека ли турски дрехи, хаджи Дойно няма и да ме погледне!

Речено — сторено. За мое щастие в чаршията при моста имаше всичко, каквото ми бе необходимо — и фес, и чалма, и син, везан елек, и широкодънни потури, и жълти калеври^[1] с извити, остри носове. Скрих се зад бараките на вехтошарите и облякох новото си одеяние. Балю ме гледаше с широко разтворени очи.

— Какво, не ме ли познаваш? — засмях се аз.

В отговор той ми се озъби, сякаш искаше да каже, че външността ми не му е особено приятна.

— И на мен не ми е много по сърце! — рекох аз. — Но трябва! Инак не можем се качи на парахода.

Той сигурно ме разбра, защото замаха опашка и по навик се заумилква в краката ми.

Това ме подсети, че хаджи Дойно все пак ще ме познае, щом види кучето. Тогава да го изоставя ли? Не, на никаква цена! Преди бих се объркал, дори щях да се изплаша. Но нещо се беше случило тази заран с мен — аз бързо съобразявах, бързо решавах — и ето че скоро намерих изход. Купих от вехтошарите две чувалчета. Едното напълних с храна за по пътя. В другото сложих Балю.

— Да не си изляял, че и двамата отиваме — заканих му се аз.

Той дигна глава, докосна ме с влажната си муцуна по страната и проточи език.

— Хайде, хайде! — рекох. — Не ми се умилквай! Скривай се по-скоро!

Нарамих двете чувалчета и тръгнах назад към пристанището. На вид крачех самоуверено, смело, а сърцето ми се беше свило и без да съзнавам, аз с тревога се питах какво ще стане, ако хаджи Дойно ме открие.

Вече излизах от чаршията, когато видях на една от сергиите огледала — малки, големи, кръгли, правоъгълни. Там се трупаха кадъни и нито един мъж не се виждаше, освен продавача — грък, но подтикнат от любопитство към своята нова външност, аз избиколих (за да не се връщам) и бавно минах край сергиите. Едно голямо билюрено^[2] огледало с бронзирана рамка ми показа висок, строен юноша, непознат и все пак странно познат за мен.

Боже мой, това бях аз!

Гледах се и не можех да повярвам. И не турските дрехи ме учудваха, а лицето ми, изразът ми, стойката. Каква промяна за тези два месеца, откак животът ми се беше преобърнал! Аз все още се мислех момче, но ето че този, който ме наблюдаваше от огледалото, беше момък с твърди черти на изгоряло от слънцето луничаво лице, сивите очи гледаха някак напрегнато и остро; изпод елека се очертаваха мускулести рамене; нетърпение и дързост лъхаше от цялата ми фигура. Бях пораснал, без да забележа. Страданията и премеждията ме бяха преобразили, защото животът е нареден така, че нищо да не получаваш даром.

Забързах, ободрен, към пристанището. Там вече имаше цяла тълпа пътници и изпращачи. А хаджи Дойно и заптието седяха от двете страни на дървеното мостче. Аз минах между тях с гръб към свако си и лице към турчина, изкачих се по мостчето (то ли се люлееше под краката ми, или краката ми се люлееха?) и влязох в парахода.

Насреща ми изникна брадат моряк с кърпа на главата. Той ми каза нещо си и аз, макар че уж добре знаех турски, от изненада и объркване не разбрах нито думица. За всеки случай извадих от пояса си билета и му го подадох. Той се засмя с всичките си зъби, взема го и рече:

— Хайде, върви търси къде ще се настаниш... Вода има на предната палуба.

Кимнах и побързах да отмина, а в същото време се чудех какво ли ще е това „палуба“ и за каква вода ми разправя. Минах под голям навес, пак стълбичка, изкачих се — и ето ме на открита широка площадка. В дъното до двата димящи комина имаше голяма бурия с канелка. Някакъв мъж, беше приклеknал пред нея и се миеше. Други двама, коленичили върху продрано килимче, простираха ръце към небето, сваляха ги, превиваха се и допираха носове о пода. Молеха се. Как не се бях сетил! Водата, която споменаваха морякът, бе за измиване преди молитва, нали така правят всички мюсюлмани! Оставаше да се измия, да коленича на пода и да се моля и аз на аллаха, та да ни даде спокойно море и успешно пристигане в Самсун... И какво смешно има? Та нали дрехите ми ме бяха направили мюсюлманин... При все това аз не можах да сдържа смеха си и за да не ме забележи някой, извърнах лице към кея.

Долу, при мостчето, все още дебнеше хаджи Дойно. Но погледът ми не се спря на него, а мигновено се прехвърли на злочестите наши мъченици, които бавно приближаваха от насрещния сокак. Дрънченето на веригите им огласяше целия кей. „Ха, бре!... Дю, бре!“ — ечаха гласовете на заптиетата край тях и пак се чуваше онова плющене на камшиците, ония ругатни, псувни, с които бях пропътувал целия път от Пловдив до Цариград, с които все някак си не можех да свикна, защото ми се струваха недостойни за човека...

Затърсих с очи бати Лукана. Но друг, изглежда, по-нетърпелив и от мен, го беше вече открил. Хаджи Дойно! Видях как се хвърли с разярено лице и свити юмруци към брат ми и макар че бях толкова високо, чух вика му:

— Парите ми, хей, париците ми!...

Едно от заптиетата на конвоя неразбрало какво вика и срещу кого размахва ръце, така силно го шибна с камшика си през лицето, та аленият му фес се търкулна в праха, а самият той сграби с две ръце страната си и се сви като пребито куче. Само гласът му продължаваше да скимти и да се оплаква. Макар вече да не го чувах, аз бях уверен, че казва:

„Защо биеш мене, ага! Него бий! Брат му ме ограби, иска да го отърве... Целият им род са разбойници!... Комити!...“

Но нито заптието, нито заточениците го слушаха. Един по един, както бяха навързани, те се качиха на парахода и се отправиха към задната му част. Изглежда, „Османие“ бе чакал само тях, тъй като моряците веднага вдигнаха мостчето; камбаната задрънча, оглушителен рев продра висинето, двата комина забълваха облаци черен дим и параходът бавно се отдели от кея.

— Всемиловичи и всеславни царю на моретата, господарю на бурите, повелителю на човешките съдбини, дай ни добър път и успешно пристигане! — шептяха и се кланяха край мен коленичилите мюсюлмани.

Макар по външност да не се различавах от тях, аз не мислех за молитва. Очите ми шареха към по-ниската задна палуба, дете, обградени от заптиетата, бяха налягали в безразбора моите нещастни сънародници. Не беше ли оня там, с червеникавата коса, бати Лукан? Едва различавах лицето му, но бях уверен: той е. Беше се извърнал към града, който все повече се отдалечаваше, гледаше назъбените стени,

кулите на дворците му, островърхите минарета на стотиците джамии... Наистина каква дивна красота! И все пак аз знаех, че в този тежък за него миг той не нея вижда. За нашата далечна земя българска си спомня той, за милия ни роден градец, закътан сред гори и планини; и дали някой ден ще се върне пак там, и дали не ще изгният костите му сред дивите анадолски пустини... А може би мислеше и за мене — че аз съм останал там някъде на брега и че всичките ми момчешки усилия са отишли напразно... Не, не, той не трябва така да мисли, да ми вярва трябва и да не пада духом. Аз съм тук, където е той, и вече никакво колебание не ме смущава, никаква друга цел нямам, освен да го спася!

Отворих чувалчето, дето беше Балю, побутнах го да излезе и му посочих задната палуба.

— Виждаш ли там бати Лукан! Иди при него... Нека разбере!

Балю ме погледна, примижа, после завъртя опашка и се шмугна между купищата багажи и дебели конопени въжета. Аз скоро го изгубих от погледа си, но той си знаеше работата. Не се мина минута, видях жълтеникавия му гръб да се провира между преградилите пътя заптиета. Още минута и бати Лукан рязко се извърна назад. Диреше ме. Направих му знак с ръка. Той кимна, че ме е видял. При неговото движение слънцето светна по брадясалото му лице и не знам така ли ми се стори, или така бе наистина, макар разстоянието да беше голямо, аз съзрях сълзи да блестят в друг път строгите очи.

„Рали — сякаш го чух да казва. — Ех ти, Рали!...“

Аз само кимнах още веднъж.

И моите очи плувнаха в сълзи. Идеше ми да плача от мъка, от радост да плача, пък и от гордост.

[1] Калеври — вид обувки. ↑

[2] Билюрен — кристален. ↑

КРЕПОСТА

ПЪРВА ГЛАВА

САМ ВЛИЗАМ В КАПАНА НА ЧЕРНОТО БЕЗМЪЛВИЕ

Докато бях на „Османие“, а и по-късно, аз напразно се мъчех да си представя как ли ще изглежда Диарбекир. Събирах в ума си всичко лошо и страховито, което бях виждал през краткия си живот, а все нищо не излизаше. Нямахте ги подробностите на цялото и ужасите, които трупах на едно — тъмници, крепости, бесилки, — някак си губеха своята сила.

Когато на осемнадесетия ден, откак слязох в Самсун, пощенският керван, с който пътувах, се измъкна от мрачното дефиле на Амбарсу (него ден пътят ни водеше все покрай тая стръмна планинска рекичка), пред очите ми се разкри странна, сега бих казал призрачна долина. Тя беше просто черна; тук и там нагърчена и прорязана от сухи дерета, но все пак черна. Погледът ми се загубваше в тая чернота; нито селище, ни хижа се виждаше.

Какво плесенясало каменно корито, рекох си аз, смразен от мисълта, че ми предстоеше да прекося, а може би и да живея на тази безжизнена, мъртва земя.

Или не, лъжех ли се?... Някъде напред течеше река, и то огромна река, но тя едва се различаваше — тъй сива и без блясък се точеше между черните скали на бреговете. Още по-далеч като видение трепкаше в маранята белият калпак на заснежен каменен връх.

— Там, там! Ей го Черния Амид! — развикаха се хората от кервана, като сочеха напред и през реката, както ми се стори тогава, право към този връх.

Погледнах с недоумение Селим баба, пощаджията. Тоя ли блеснал от снегове връх наричат Черния Амид? Него ли точно намериха да нарекат черен, кога е едничкото бяло петно сред тая наистина черна пустош? Старецът ми намигна със здравето си око — другото беше подуто, кървясало и аз избягвах да го гледам.

Той каза:

— Това беше то, Али (така ме знаеха в кервана). Стигнахме, момче!

— Стигнахме ли? — От изненада забравих да заеквам, което си бях решил, за да не се разбира кога греша с моя турски език. — Че аз нали за Диарбекир отивам?

Той се ухили:

— И аз туй думам я. Ние османлиите го казваме Диарбекир, а пък кюрдите и арменците тука го наричат Черния Амид... Ей го там хе, виждаш ли го?!... Между реката — това е то Тигър, и тя има друго име, Шат й викат — и големия Мардин.

Той посочи пак снежнобелия връх сигурно за да разбере, че името Мардин се отнася за него.

Но тогава къде е Черния Амид — къде е Диарбекир?

Аз отново се възрях и повярвайте ми, колкото и да изглежда невероятно това, сега чак открих по височините зад реката някакви смътни очертания на град — назъбени стени, кули, минарета. Каква измама за очите! Или не... Всъщност щом цялата долина наоколо е покрита с тия черни скали (години по-късно научих, че се наричат черен базалт), и града ще са построили от тях. Но нека си призная, че колкото приближавахме, аз все повече не можех да отделя очи от него. Тук ли ще се живее? Докога, боже мой, тук? И какво ме очаква?

Злокобно място, злокобен град!

Скоро ние дотолкова се приближихме, че аз съвсем ясно вече различавах очертанията му, ония очертания, които преди на никаква цена не можех да си представя.

Оттук, а ние бяхме слезли вече по-ниско от града, черната крепост се открояваше настръхнала и зла върху далечния фон на белия планински връх. Със своите високи, непристъпни наглед стени тя вселяваше ужас в момчешката ми душа и като я гледах отвън, аз вече предсещах какво ще е вътре. Мрачен, черен живот.

Не, не се излъгах!

Когато час по-късно керванът ни премина с каици реката Тигър и по стръмен път нагоре влезе в крепостта, аз почувствувах като че ли доброволно влизам в капан. Тази е именно точната дума — капан. Зад нас желязната порта бавно и със скърцане се затвори. Напред главният път се раздели на стръмни странични сокаци; тесни и тъмни, дето смърдяха кални локви, останали от последните дъждове, макар лятното слънце да печеше непоносимо и въздухът да трептеше, нажежен от каменните покриви.

Хора рядко се мяркаха, най-вече заптиета. Тук и там из сянката ще се белне кюрдско покривало; прибрулена жена ще прибяга като подплашена котка; деца ще газят във вонящите локви. И после пак празно, глухо безмълвие навред.

Къде отивахме ние? Де щяхме да спрем? Дори не се питах. Селим баба водеше кервана нанейде и аз крачех, сподирен от кучето си. Като мене и Балю се беше смълчал, не притичваше напред, не въртеше опашка. Умните му очи от време на време се дигаха срещу моите и тогава, струваше ми се, че ми казва: „Ужасно е тука, Рали! Нито побоища има, нито бесилки, а по-ужасно е дори и от Пловдивския мост с обесените...“ Балювите очи ли ми нашепваха тези думи, или сам ги мислех?

Извърнех ли се наляво, аз виждах зид, граден от черен камък, дебела, кована порта в него; погледнех ли надясно — пак чернокаменен зид се изпречваше и пак плътно затворена, окована с желязо врата. Какво има зад тях? И тия надвиснали каменни стрехи не ще ли се срутят отгоре ни? От всичко най-силно ме потискаше безмълвието. Поне отнейде глас да се чуе, ругатня макар. Но не! Мълчеше сокакът и глъхнеха нашите стъпки. Неволно мълчахме и ние.

Най-сетне керванът излезе на кръгло площадче. Както всичко в тоя прокълнат град и площадчето беше обградено с високи каменни зидове, но когато погледът ми се спря насреца и малко вляво, аз с изненада видях, че една от портите е широко разтворена. Виждаше се пътечка, която води навътре в сенчест двор, чимшир се зеленееше там, листа на смоковници, разперени като човешки пръсти. Това беше първата зеленина, която виждах, откак попаднах в крепостта, и аз почувствувах, че тя вля струйка бодрост в душата ми.

— Хайде, влизайте в хана! — извика Селим баба.

А после само на мен:

— Този хан е на Абу Талиб, момче! Влизай, няма да намериш по-добър от него в целия Диарбекир!

В средата на следващия месец пристигна конвойт на заточениците.

Както през всичките дни, откак дойдох в града, и нея сутрин аз се намирах недалече от главната крепостна порта. Когато видях да

влизат конните заптиета и след тях навързаните като добитък мъже, аз забравих всяка предпазливост, втурнах се по стръмния сокак надолу и с разтуптяно сърце вторачих очи в мъчениците, които бавно приближаваха, понесли на рамо своята верига. На парахода се бях научил да ги разпознавам, даже ги наричах на ум с имена, които сам бях измислил, но сега от слънцето и пътя те бяха така почернели, така мръсни, че за мен отново се превърнаха в безлична и тъжна колона, дето очите ми веднага се спряха само на едного — на бати.

Да му махна ли с ръка? Да пратя ли и тоя път Балю? Не, не стана нужда! Бати Лукан сам въртеше глава и ме диреше. Диреше ме, да! И когато ме откри в сянката на надвисналите къщи, видях, че възбудено ми кимна, лицето му се озари от радостна усмивка.

„Ех, най-сетне!“ — рекох си аз разтреперан от вълнение и с неподходящо за случая тържество, но все пак с тържество. „Та той вече ти има доверие, Рали! Вярва ти, че ще изпълниш обещанието си!...“ А знаете ли каква сила дава това — да ти имат доверие! Каква бодрост вля то в моята, а сигурно и в неговата душа!

Тръгнах подир конвоя. Трябваше да видя къде ще ги затворят. Бях свикнал вече с мъртвилото на града в не се изненадах, че диарбекирчани не проявиха нито капчица любопитство към новодошлите. В тъмницата тук имаше още стотици заточеници от разни народности, какво ще гледат и тия!

Или може би се лъжех!

Понякога ми се струваше, че иззад гъстите решетки до високите малки прозорчета се мяркаха лица. Чии бяха те? Защо тъй бързо се дръпваха назад? Аз не знаех, а и не исках да знам. Та нали мразех тоя прокълнат град. При това бях влязъл в него лекомислено без тескере^[1] (когато тръгнах от Панагюрище, там нямаше ни власт, ни конак, сиреч нямаше кой да ми го издаде), но без тескере не можех да го напусна. Най-добре ще е да не мисля за това, казах си. Без бати аз няма да напусна крепостта, а моето тескере не би послужило на двама ни.

Вървах и за стотни път, откак бях дошъл в Диарбекир, се запитах: как тогава ще го освободя? И пак не намерих отговор, но това не ме отчая. Не! Казах си: сега още не знам, ала ще откроя начин, ще измисля аз... Несетно този познат безгласен разговор с мен самия ме обнадежди, тъй както ме бяха ободрили първите зелени клонки, които видях при пристигането си в двора на Абу Талибовия хан. Аз

продължих подир конвоя, като от време на време се обръщах да видя дали кучето ми върви подире ми. Но Балю нямаше нужда от подсещане. Той надничаше в околните сокаци, озърташе се, миришеше камъните и току ще вдигне крак да измокри някой от тях. Горкият, и нему беше омръзнало бездействието и самотата.

Може би защото бях свикнал вече с града, но нея сутрин той не ми се видя така страшен. Преминавахме от сокак в сокак, срещяхме забулени жени, дечурлига, които извърщаха към нас гуреливите си очи, дори цял табор низами^[2] се източи, но и той мълчаливо, безстрастно, сякаш жегата бе изпила всяка сила от тия хора. Колкото и странно и страшно да изглеждаше всичко тука, в края на краищата човек свикваше с него: то му ставаше отегчително.

На големия площад, дето се намираще мютесарифският конак, конвоят за малко се спря. Отнейде изскочи трътлест офицер, развика се на заптиетата (чух само думите: „Цяла седмица стана!“), закани им се с ръка, после сам ги поведе нагоре, към вътрешната крепост, дето знаех вече, че се намира тъмницата.

Тази вътрешна крепост приличаше на градската само по черния си цвят. Инак тя нямаше нито бойници, нито кули, нито топове по тях, не бе и толкова висока: единствена сводестата порта се хвърляше в очи. Към нея водеше дървен мост, който нощем вдигаха. Аз не веднъж се бях промъквал вечер да оглеждам всичко най-подробно. Не, оттук да се избяга, не бе възможно. Горе, по ръба на стената, доколкото можеше да се види, стърчаха големи остри гвоздеи. Дори нещастникът да успее някак си да се изкатери дотам, той целият ще се набучи на тия ръждясали шила.

В близост край вътрешната стена нямаше къщи. Тревясал ров я заобикаляше от всички страни. Отсам него се проточваше нещо, прилично на широка и разкривена улица, но и тя беше цялата от камънаци сипеи. Тук пазарен ден арменците и кюрдите от околните села докарваха с камили своите оскъдни стоки. Това всъщност беше пазарът на диарбекирчани. Освен нея на големия площад при мютесарифството се редяха няколко дюкяна, дето се продаваше оръжие, брашно и маслини; в околните улици още десетина бараки с дребни стоки и дрехи. И толкова. А в този град живееше паша! Тук беше средището на всички околни арменски и кюрдски общини! Само като си помислех за това, ме обхващаше мъчителен копнеж за нашите

градове и села, за нашето далечно, макар поробено отечество, дето сега всичко ми се струваше обилно и задушевно, и мило.

Ето че аз пак се отклоних от разказа си. Но няма как, щом съм вече в Диарбекир, не мога да не разправа преди всичко за тъмницата и за онова, което я заобикаляше.

Спомням си, че когато бати Лукан и останалите заточеници минаха по дървения мост над рова и един по един потънаха в черната сводеста порта, аз дълго останах на пазарището и дълго без мисъл гледах непрестъпните стени. Колко всъщност съм стоял така, не знам, ала трябва да е било твърде продължително, защото неочаквано гласът на един от пазачите при мостчето ме стресна:

— Хайде, махай се отгук!...

В първия момент не разбрах защо той ме гони. А може би той и не ме гонеше? Той просто така, по навик си викаше — нали всъщност това му е работата. Изплаших се да ме подозре намеренията ми и побързах да се отдалеча.

Ала едва изминах няколко крачки и друг глас, познат, и старешки, ме накара да се обърна.

Беше стопанинът на хана, дето живеех, арабинът Абу Талиб. Познах го от пръв поглед по ръста.

Арабите обикновено не са високи хора, но ханджията Абу Талиб бе най-дългият човек, който някога съм виждал. При това той бе сух, жилест, целият увит в бял чаршаф, върху който носеше черна наметка. Приличаше ми на птица, щръкнала на своите кафени, лъскани крака.

— Какво търсиш насам, синко? — каза той, като се изравни и тръгна редом с мене.

От смущение аз смотолевих нещо неразбрано.

Той наклони над мен глава и ме погледна, стори ми се изпитателно.

— Не съм те пък питал: ти защо дойде в нашия град? Откъде си?

Отдавна бях измислил, и то не един отговор за тия въпроси. Ала ето че неговите думи раздухаха отново вълнението, което изпитах преди малко, кога срещнах погледа на бати. Дръзка мисъл се зароди в тревожния ми ум. Не би ли могъл Абу Талиб да ми помогне някак? Глупости! Внимавай, Рали, внимавай!... Аз прогоних опасната мисъл, но тя пак се върна. Та Абу Талиб нали не е турчин, той е арабин. Може

би той не обича турците. Или ако му дам половината от лирите си? Не знам... не знам... Забърках се съвсем.

Чух се, че казвам тъкмо онова, което толкова пъти си бях обещавал да крия:

— За тъмницата дойдох, Абу Талиб.

Едва изрекъл тези думи, и вече разбрах какво говоря. Стиснах устни. Млъкнах. Но, изглежда, моето замълчаване беше по-красноречиво и от думите ми, защото арабинът се спря, хвърли бърз поглед край себе си и попита с друг глас:

— Баща ти ли? — И посочи с глава тъмницата. — За какво е затворен?

Издад се бях вече. Но нали го желяех? И сега да отричам ли? Той пита дали баща ми е там... Баща, брат — все едно! Само да не разбере, че е българин! Все по-ясно схващах колко внимателен трябва да бъда. Та нали както всички хора в хана и Абу Талиб ме знае с името Али. Ако издам, че не съм мюсюлманин той ще ме нарече лъжец! Няма и да говори повече с мен... С мен, с мен, повтарях си, какво значение има дали ще говори с мен. Важен е тука бати, него да не издам аз. От напрежение, от жалост очите ми се наляха със сълзи.

— Недей, Али... Не плачи, синко!

С необичайна нежност Абу Талиб сложи дългата си ръка на рамото ми.

— Воля на аллаха — рече той примирително и погледна към жаркото небе.

Когато пак сведе глава към мен, нещо в лицето му, мургаво, а с побеляла щръкнала брада, се беше изменило. Не бих могъл да определя каква е тая промяна, но я почувствувах веднага.

Той продължи:

— Чувай какво ще ти разправя... И аз някога имах син. Имах, аллах пожела, сега нямам! Гореща му беше кръвта, Али. Дигна той ръка срещу един от първенците в нашия град — аз тогава другаде живеях. И това беше. В Акия го заточиха. Знаеш ли къде е Акия? Не знаеш. Накрай света, синко... Отиде и не се върна.

Докато Абу Талиб разказваше тази тъжна и тъй подобна на моята история, ние двамата незабелязано продължавахме да вървим по нажежения от слънцето път. Слушах примирения му глас и в същото време си мислех, че за мене вече няма връщане, че трябва сега да му разкажа защо съм тук; трябва да съчинявам, да лъжа — и все пак да призная, че в тъмницата на крепостта има мой близък човек и че съм дошъл да го видя. Само да не издам, че съм българин, повтарях си аз, а беше съвсем излишно да си го повтарям в началото не се издадох, та сега ли?! Добре, ще казвам, че там е баща ми, Осман ще го наричам. А защо са го затворили? Защо?...

Сетих се какво да говоря тъкмо когато ханджията привърши своя разказ. Ами за същото, за което е пострадал и неговият син! — така и повече ще ми вярва и по-силно ще ми съчувствува. Като заеквах и от време на време нарочно изхълцвах, аз съчиних една объркана история,

която ставаше в някакво село недалече от Истанбул. Бейове^[3] се замесваха в нея с прости селяни мюсюлмани, стари вражди се разгаряха, говореше се за неплатени данъци и за всичко друго, каквото ми дойдеше на ум. Накрая някой някого уби, а набедиха баща ми.

Абу Талиб ме спря с ръка.

— Не ми разправяй по-нататък — каза той. — Знам какво е станало след това.

Думите ми сигурно му припомниха нещо преживяно и изстрадано от него самия, защото внезапно той закри с толкова широки крачки, та аз едва можех да го следвам.

Ние заобиколихме голямата Улук джамия с нейното квадратно минаре (някога било камбанария на арменска църква) и вече приближавахме площада пред мютесарифството, когато неочаквано Абу Талиб ми рече:

— Можа ли да го видиш?

— Не — излъгах аз.

— Така си и мислех. Закъснял си. До преди някое време тукашните граждани можеха да поръчителствуват за тоя или оня от заточениците и да го вземат да им работи в къщи.

— А сега?

Той дигна тесните си рамене и това движение, при което прошарената му брада хлътна между тях, ми се стори по-красноречиво от всички думи. Нещо се беше променило — Абу Талиб веднага го каза:

— Гяурите^[4], те са причината, синко. Откак започнаха да ги карат тука на цели върволици и за мюсюлманите затворници стана зле. Не ги пускат вече сами. Дето да ги закарат на работа, все на синджир. Но аллах е добър, ти не клюмай нос, Али! Чувай...

Той сниши глас, защото наблизко минаваха конни заптиета (в този град заптиета се срещаха по-често, отколкото граждани); прегърби се, та да приближи ухото ми, и рече:

— Аз ще те науча как да видиш баща си!

Ето че ненапразно бях решил да му се призная!

— Как? От душа и сърце ти се моля...

Той многозначително се усмихна и ми намигна с очо.

— Вземи един гюм боза и иди продавай на тъмничарите.

— Няма да ме пуснат в тъмницата, Абу Талиб!

— Ще те пуснат, синко! Продаваш ли на половин цена, навсякъде ще те приемат — така е уреден светът!...

- [1] Тескере — удостоверение за самоличност. ↑
- [2] Низам — редовен войник. ↑
- [3] Бей — титла, господар. ↑
- [4] Гяур — неверник, който не е мюсюлманин. ↑

ВТОРА ГЛАВА

НЕ ВСЯКОГА Е ЛЕСНО ДА СИ БОЗАДЖИЯ

Не ме излъга моето чувство — старият Абу Талиб ми помогна.

Петнайсетина дни по-късно, помъкнал гюм с боза, аз безпрепятствено влизах във вътрешната крепост, като потраквах тенекиените канчета и виках, колкото ми глас държи:

— Боза, бозица резливааа! Само по една аспра канчето! Бозица хубава...

Наистина продавах бозата на безценица. От всеки гюм по два гроша, тоест, откак бях започнал този занаят, загубата ми вече възлизаше на половин лира. Но кой ти мислеше за парите. Важното беше, че пазачите свикнаха с мен, а баш-чаушът^[1] — черен, облещен кюрд, обрасъл в косми и по носа — като ме зърнеше, целият се ухилваше.

— Хайде бе, момче!... По-скоро бе, джанъм^[2], от тая жега на пастърма заприличах!... — хилеше се лукаво той и протягаше ръка за канчето.

Гледах го как шумно пие, как примижава блажено и сумти и макар че ужасно се боях и се отвращавах от него, усмихнат хвалех бозата си и го подканях да пие още едно канче.

— А, резлива е... Чудо! — мляскаше той и както обикновено се преструваше, че забравя да плати. Но затова пък цялото му изражение казваше: „Върви, пътят е свободен, върви!“

Аз това и чаках. Бързо грабвах гюма си и се спусках в двора на тъмницата. А в ума ми както винаги имаше само едно: тук, в някое от тия подземия, е бати Лукан; тук гният нашите български страдалци!...

Не мислете, че случайно казах: „спусках се в двора“. Защото, след като минех през сводестата порта на вътрешния зид, изведнъж се озовавах пред нещо подобно на огромен кладенец, една черна бездна сред черни стени, в която се слиза по безброй изтрити и очукани стъпала. Отдолу лъха на пикоч и на смрад и вече само тая гнуснава миризма подсказва човеку къде отива и какво го чака там вътре.

Първия път, когато се спусках надолу към подземията на тъмницата (ах, чак сега разбрах защо казват „тъмница“!), мен ми се стори, като че слизам в бездънен гроб. В полумрака нозете ми едва намираха стъпалата, аз се олюлявах и все си мислех, че ще се изтърколя надолу — там, отдето заедно с вонята ме пресрещаше — глух, злокобен ропот.

Гласове ли бяха това, ехо на далечни викове ли или стенания, които извираха от самите стени?

До мен, настръхнал, вървеше Балю. От другата ми страна сумтеше Суави Кютюк, онбашията^[3]. Той ту мърмореше нещо неразбрано, ту изквичаваше като свиня.

— Викай де, викай! Какво се умълча! — кикотеше се той и уж дружелюбно, на шега ме тупваше по гърба. На два пъти тази негова шега едва не ме прекатури в бездната заедно с гюма ми и с канчетата.

Аз подхващах отново:

— Бозица!... Резлива... хубава...

Но от уплаха и възбуждение гласът ми едва се чуваше. Взирах се в решетъчните прозорци и врати, които едва-едва се забелязваха в околните стени. Мъртвило. От стълбата водеха към тях тесни каменни пътечки. Понякога там се мяркаха силуети, ала в тъмнината не можех да ги различа. Само сивото проблясване на някой щик ми подсказваше, че са пазачи, или пък глас ще викне:

— Хей, бозаджията, ела насам бе!

Готов бях да ида всякъде, дето ме повикат, все с надежда, че може да открия бати Лукан, ала Суави Кютюк си беше наумил да ме заведе чак до дъното на двора, дето според неговите думи било свърталището на шейтаните^[4]. И аз трябваше да вървя. Сега признавам, имаше право онбашията, там беше самият ад. Само в едно грешеше той — кои бяха шейтаните!

Когато най-сетне стъпих на равно място, за миг се спрях като зашеметен. Високо над мен трепкаше и ме прихлупваше нажарен до бяло кръг небе. А тук долу от всички страни ме обграждаха черни гевгири. В тях като зинали уста зееха разкривени дупки. Дебели железни решетки ги препречваха — и тъкмо по това, че различавах тези жезла и входовете на подземията, аз се досещах, че там някъде вътре мъждее светлина, макар самата нея да не виждах. Въздухът беше смрадлив, влажен, студен. Целият треперех от студ.

— Хайде, викай сега! — заповяда ми онбашията.

Зинах да викна, но глас не излезе.

— Що, глътна си езика, а? — заквича пак Суави Кютюк. — Изплаши се... Ха! Хайде, хайде, викай! Те ще дойдат...

Извиках. И после още веднъж — по-силно. Дали ще ме чуе отнейде бати? Ще познае ли, че съм аз?

Гласът ми се блъсна в гевгирите, заеча, издигна се нагоре — все по стълбите — загуби се.

— Боза... Бозааа!! Само по една аспра канчето... Хубава... резлива... — продължавах да викам аз с настървение и отчаяние.

Изведнъж околните гевгири като да оживяха. Навеси ли имаше там, или някакви стаички за пазачите, не знам. Но изневиделица се появиха фенери — един, два... четири!... Светлините им се залюляха, приближиха. Видях брадясалите, грозни лица на пазачите, които идеха към нас. Но преди мен ги беше усетил Балю. Той заръмжа, залая и ако не бях му изшъткарал да мълчи, кой знае дали не щеше да се хвърли върху им.

— Де си, бре, бозаджия! — чух гласове. — Я наливай... То по едно кафе да имаше, по-добре щеше да е, ама като няма, и боза ще пием...

Четиримата пазачи ме наобиколиха и всеки протягаше ръка: пръв да е! Той да е! А Суави Кютюк се киска и квичи.

Него ден носех само едно канче и нарочно не бързах да наливам. Подадох на единия — той пи; после на другия. А очите ми все в околните решетки, силно осветени от събраните на едно място четири фенера.

И досега потръпвам, като си помисля за нещастниците, които, привлечени от моя глас, се бяха довели дотам. Страшни! Ужасни! Не, не, слаби са тия думи, а други, по-силни, не знам. Ръце се бяха впили в железата, брадясали мършави лица се притискаха, сякаш да се проврат, и само едни хлътнали огромни очи светят... Бате!... Бате... Де си ти? Не мога да те позная, вирах се аз.

— Бре, ти къде зяпаш? На земята наливаш, не видиш ли! — скараха ми се заптиетата, защото от вълнение аз не умерих канчето.

— Не е виждало гяури, момчето! — оправда ме онбашията. — Гледай, гледай! Видиш ли го там оня с бялата брада, двацет години се навършват, откак е тук!

Той грабна от ръцете ми гюма и ме тласна към една от решетките, като викаше:

— Върви го разгледай, върви... Падишахът нишан^[5] ще му даде за вярна служба!

Оставих гюма. Нека се разпореждат с него, както си щат. Приблжих решетката като насън. Ето на кой трябваше да дам бозата... всичко каквото имам... А то — на заптиетата! За това ме е докарал тук Суави Кютюк. Двойна мъка — и за тия нещастници, и за мен... Трескаво се вирах в лицата. Изреждах ги. Бях гърбом към светлината и заточениците сигурно не ме отличаваха, но аз ги виждах...

Ето го този трябва да е — двадесет години!... Беше висок човек, не много стар, но с побеляла брада. Прегърбен. И само по една риза. А очите му — боже мой, и досега помня тези очи, — те ме гледаха с такова презрение и с такава мъка, та аз за миг целият изтръпнах. Как ми се искаше да му кажа; „Не съм такъв, какъвто ме мислиш! Не съм, не съм!“

Но защо тича срещу му Балю? Защо скимти? Защо върти опашка?... Побелелият протегна ръка, погали кучето... Не, не, не той! Друг е протегнал ръката си — ето го кой е... Бате, бате! — затиснах с шепа устата си аз. Един звук само, и всичко ще пропадне. Всичко. Наведох се бързо, престорих се, че дърпам кучето, а то само за да хвана ръката на брат си. Той стисна моята. Разбрахме се.

— Ей, какво стана! Нагледа ли се на гяури, момче? — викна зад мен онбашията.

А с него и другите:

— Ти носи по-често боза. Ще ги гледаш, колко си щещ.

И така се заредиха дните за мен. Кой платил, кой не, на другия ден аз пак пристигнах. Защо? С каква цел? Какво можех да помогна при тия каменни стени при тия железни решетки? Нищо, съвсем нищо не измислях. На два пъти се опитах да му подам една пила — не успях. И все пак не преставах да идвам. Знаех, че моето присъствие крепи и неговия дух.

Докато един ден, като минавах край решетката усетих нечия ръка да се провира и да бърка бързешком в пояса ми. „Той ще е!“ — стрелна се в ума ми. И още „Там трябваше да сложа пилата. Това иска да ми покаже. Ще знам — да, утре!“

Щом излязох навън от тъмницата, аз извадих пилата от пазвата си и я затъкнах отстрани на пояса. Така ще я сложа и ще приближа, кроях. Уж само минавам покрай решетката; дори може в същото време да наливам боза на някой от пазачите. Натиснах да скрия пилата по-добре, но поясът ми се беше извил, нещо пречеше — оправих го — и тогава изненадан видях, че оттам изпада някакъв парцал. Това какво ли ще е? Дигнах го.

Още преди да го разтворя, познах: парче от батевата риза. На него беше написано с наплюнчен мастилен молив.

„Рали, от тъмницата не може. Чакай кога ни изведат на работа. Пригответи...“ Тук моливът се беше разлял, четяха се само буквите: „и... ана“.

А по-нататък:

„Намери в конака на Фейсал бея... робинята Мейра — поздрави я от бай Нестор, мъжа ѝ. Пригответе се заедно. Пази се, Рали! Твой брат Лукан.“

Това странно писмо толкова ме зарадва, че като го прочетох десетина пъти за себе си, прочетох го и на Балю.

— Чуваш ли, това бати Лукан го пише. Горкият, как ли е търсил за малко светлина от фенера, докато заптиетата... Чакай, какво съм взел да ти разправам... Сега аз имам задача, Балю! Най-първо трябва да науча кой е тоя Фейсал бей и къде е конакът му. После... после ще намеря жената на бай Нестора... А кой пък е бай Нестор? Мейра, какво особено име! Да не е кюрдка? Тогава? Как ли ще се разправам с нея, а? Знам, знам — теб ти е лесно! Ти разбираш всички езици.

Когато се върнах в хана, уж случайно запитах Абу Талиб живее ли в града човек на име Фейсал бей.

Старият арабин дигна гъстите си вежди и спря поглед на лицето ми.

— Защо ти е потрябвал беят, Али?

Почувствувах, че се изчервявам. Добре, че фенерът беше надалеч, а и в хана постоянно влизаха и излизаха хора, тъй като пощенският керван от Самсун току-що бе дошъл.

Както правех и друг път в такива случаи, запънах се, заекнах нарочно, докато наглася отговора си. Но Абу Талиб не снемаше очи от мен.

Казах бавно:

— Днес чух името му... Пред мютесарифството го споменавах.

— Кой?

— Ами двама бяха.

— Двама ли?

— Не ги познавам.

— Е, и какво говореха?

Вече не знаех какво да лъжа.

— Ами... Единият казва: добър човек бил. Другият пък вика: лош...

— Така е — отсече хаджията и стори ми се, че нещо се замисли. — Като човек той е зъл. Дето казват, убива и окоето му не мигва! Но инак е добър мюсюлманин, момче. Малката джамия, знаеш ли я? Той я построи — аллах да даде всекиму такива дела!

Аз кимнах мълчаливо, а в себе си неволно възненавидях Абу Талиб. Не е ли и той същият като Фейсал бей? Готов е да нарече убиеца добър, стига да е издигнал джамия на аллаха. А когато разправяше за собствения си син... Или не! Не знам. Забърках се. Тук имаше нещо сложно, нещо, което не можех да разбера. Не трябва да прибързвам с упреците си. Та нали Абу Талиб ме научи как да вляза в тъмницата, нали все до него опирам за съвет — и ако има тук някой да се прикрива, да лъже — това съм аз, не той.

Тогава?

И все пак почувствувах, че не мога изцяло да му се доверя.

Спомням си: малко по-късно нея вечер в хана се води и друг един разговор, съвсем различен от тоя, който току-що разказах, но той така ме развълнува, че като се притури към преживяванията ми през деня, накара ме цялата нощ да се въртя и да не спя.

Селим баба беше донесъл с пощата вестник. Градският писар се зае да го чете. Но той срича и го чете толкова дълго време, та наклеялките край него диарбекирци най-сетне изгубиха търпение. А да се изгуби търпение в този град, е нещо необикновено.

Това ме накара да се заслушам.

— Е, казвай де, Ибриям! — подканяха те.

— Какво се запъна?

— Що мълчиш?

Отвсякъде го затрупваха с въпроси.

Ибриям дигна глава, подсмъркна с дългия си нос и загледа всички поред.

— Докъде, а, докъде стигнаха нашите? — попита и хаджи Хасан, най-старият измежду тях, един от редовните посетители на хана. Той тайно пиеше ракия и лицето му беше винаги подпухнало.

— То... хаджи... таквоз... Нашите, кажи го вече, ще влязат в столицата на сръбските гяури, ама има нещо друго, хаджи... — рече Ибриям и замълча.

Това усили любопитството на слушателите и го превърна в тревога.

Докато наклеякалите аги се мъчеха да отгатнат какво ще е това друго, аз неочаквано си припомних случайно чути на парахода откъслечни разговори за някаква си война между Османското царство и малкото Сръбско княжество. Изглежда, тази война беше започнала веднага след нашето въстание и както въстанието, вижда се, и тя отиваше към злополучен край. Залисан от своите грижи, до тоя час аз не бях се замислил за нея. Не бих се замислил и сега, ако да не виждах объркване и страх в очите на градския писар.

Най-сетне той каза:

— Тук пише, агалар^[6], че таквоз... московецът нещо се меси в работата... с война заплашва... Демек срещу нас щял да върви!

— Чакай, как московецът? — намръщи се хаджи Хасан.

Другарите му вкупом лавнаха като разлютени псета:

— Той, московецът, много да не си тика гагата насам, защото, ако ние речем...

— Ами тия хора какво все с нас се хващат бе, джанъм! Какво все Турция, та Турция!

— Хващат се те, Мехмед — нека се хващат. Аллах си знае работата!

— Бе те ще видят дявол по пладне. Целият дин ислям^[7] ще се дигне като един човек за вярата! Така ли е, Абу Талиб?

Всички извърнаха погледи към ханджията. Това, че те бяха турци, а той арабин, придаваше особено значение на отговора му.

Абу Талиб отпи от кафето си, потегли броеницата и чак тогава отвърна:

— Русия е голяма, агалар. Нали помните какво приказвахме из оня ден, кога беше тука юзбашията^[8]! Страшна сила е, така съм чувал аз от баща си от бащата на баща си.

Той отброи още две зърна от кехлибарената броеница и взе пак филджанчето^[9]. За миг другарите му се погледнаха един друг смутени. А аз тържествувах и в същото време, свит в своето задимено къштенце, треперех от страх да не издам радостта си.

— Ти, какво? Изглежда, си се изплашил от московеца, а? — не се съдържа един от турците.

За да окуражи останалите, той остро, подигравателно се изсмя. Но аз така бях възбуден, че дори не погледнах кой е. Очите ми,

подлютени от тютюневия дим, не изпускаха Абу Талиб. Какво ще отвърне той?

Искаше ми се да рече: „Не можем се би ние срещу Русия, агалар. От Русия няма по-силна на света!“...

Но Абу Талиб се поокашля старешки, разчеса с пръсти бялата си брада и каза:

— Ти, Тъмъшлия, си храбър мъж, знам. Но чувай, синко, храброст и мъдрост не е все едно. Войната, Тъмъш, е лоша работа — колкото тръгнат, половината се връщат.

— Който падне за вярата, направо в рая отива, Абу Талиб!

— Тъй е, знам — съгласи се ханджията. — Но сега пък тебе ще питам. Ти знаеш ли защо Русия все на война налита? Не знаеш. Тогава да ти кажа. Защото, синко, руският цар е неверник и си е наумил да затрие царството на мюсюлманите, затова. Чакай, чакай, не бързай! Ще разбереш защо ти го казвам. На тия гяури, българите де, дето скоро бунт дигаха, московецът държава е решил да въздигне.

— Че не ги ли изклаха нашите бе, какво стана? — обади се някой.

Друг рече:

— И тук цялата тъмница с тях е натъпкана, нямат свършване тия свине...

Без да погледне нито единия, нито другия, ханджията продължи с все същия равномерен глас:

— Държава да им направят, агалар. И отде земя за тия неверници? От ислямската земя ще вземат. Пък и това, дето Ибриям го чете във вестника за Сръбската война, не е ли и то същото? Кажи де, Ибриям, не иска ли московецът и на тях да им уголемява царщината?

Писарят тъжно поклати дългия си нос. Така е, означаваше това движение и за българите, и за сърбите; така е казано в тоя проклет вестник.

Вече никой не разбираше накъде ще свърне мисълта на ханджията. Всички чакахме, само Абу Талиб не бързаше.

В настъпилото смълчаване едничка се чуваше как ври водата в джезвето^[10]. Някъде на горния кат силно се тракна врата, крака затрополиха по стълбата. Изглежда, ставаше течение, защото почувствувах хлад.

— Е, щом е тъй, тогава само войната ще ни оправи — рече престарелият хаджи Хасан.

Но в гласа му имаше несмелост. Почувствувах я аз, почувствуваха я и другите.

Абу Талиб присви за миг очи и когато пак ги отвори, на лицето му се изписваше ново изражение — донейде насмешливо, донейде печално. Той явно се смяташе за по-мъдър от своите събеседници, а и сега, като размишлявам, виждам, че наистина е бил по-мъдър.

— Чувай как я разбирам аз, хаджи Хасане! — заговори той. — Вярно, за тия работи има кой да мисли. Пък и падишахът^[11] — аллах да продължи дните му! — достатъчно съветници си има. Но ако мене питаш, слушай как я разбирам аз... От войната, агалар, ние трябва като от огън да се пазим. Тъй е! От войната ние можем само да загубим, нищо няма да спечелим. Затова ги мразя аз раите, защото те не мируват като хората, ами все нещо ще се бунтуват, все нещо дандания правят. И какво излиза? Хванат се другите държави да помагат — кой на гърците, кой на сърбите, кой на българите, после иди се чуди, че от славата, дете някога е била, нищо не е останало.

— Право казваш, Абу Талиб!

— Това са истински думи!

Въздишка след въздишка се прибавяха към недоизречените слова на хаджията. Чу се дори: „На лошо отива ислямското^[12] царство!“, но аз, вместо да се зарадвам на тяхното униение и вместо да злорадствувам над объркаността им, внезапно сетих тревога. Някаква опасност ме дебнеше, грозеше ме и тази опасност се наричаше: Абу Талиб. Защо се бях издал така много пред него? Можех ли вече да се върна назад? И нямаше ли той някой ден да подозре истината до самия ѝ край?

Все в тоя дух разговорът се проточи още дълго. Не се мина много и османлиите отново се ободриха. Те накараха писаря да прочете дума по дума какво се казва в донесения вестник, после вкупом решиха, че ако е писано да стане война, нищо не може да я отмени. С това се съгласи и Абу Талиб. Дори когато вече ги изпращаше, чух да казва:

— Ние с теб, хаджи Хасане, сме поостарели вече, но ако е рекъл аллах да бием неверниците, и ние ще идем... Хайде, лека да е нощта ви! И дано с другия вестник научим, че всичко се е разминало.

Казах „лека ноц“ и аз и се качих горе, дето уморените от път керванджии вече юнашката хъркаха.

Постелята ми беше недалеч от постелята на Селим баба. Той, изглежда, спеше леко, защото се размърда, когато минах край него.

— ... Али, ти ли си?

Не се обадох. Омръзнало ми бе да ме наричат все с това име, чуждо, станало ми противно вече. Та аз си имам свое име — Рали се наричам аз, Рали, казвах си. Но знае ли го тук някой — и по-добре, че не го знае!

Легнах на постелята си, а вълнението не ме напускаше. Рали, продължавах да се наричам безгласно, сякаш да се уверя, че съм си пак аз, че нищо не се е променило. Как ми напомняше моето име за дома! Майка ми — боже мой, изведнъж я видях в тъмнината, пълничка, червендалеста, пъргава, с прошарени коси, които се подаваха изпод забрадката.

— Хей, Рали! — вика тя. — Къде хайманосва досега? Скоро да се прибираш!

И уж ми се кара, а очите ѝ едни такива мили, ще рече човек, че ми казва:

— Тичай, мойто момче, играй! Сега ти е времето...

А ей го баща ми — и той ужким строг, думата му на две да не стане:

— Ти, Рали, защо не си бил в школото?... Чувай, опичай си ума, че виждаш ли го дюкяна, тебе чака!...

Мамо, тате, мислех си, как мили ми са сега вашите гласове, сега, когато вас ви няма! Лежа тук между чужди, зли хора и името си дори не смея да кажа, а ето, едничък вашият спомен ме сгрыва, той ме връща назад, към дома, към нашия град, към нашия свят...

Помня, че дълго, много дълго останах така — пренесен в онова далечно, безвъзвратно загубено време. Тъгувах и безгласно плачех, докато някъде вън, на двора, се понесе проточен, жалостен вой. Той пак се повтори, потрети се, пронизителен и страшен, и тогава аз внезапно разбрах, че това е моят Балю. Мъката ми като че се беше предала някак си и нему. И той тъгуваше за нашия двор, за оживените улички на градчето ни, за ливадите и хълмовете, дето толкова бе тичал на воля.

Приятелю, друже мой, казах му аз, потрай още — колко, сам не знам, но потрай! Ето, нали видя писмото на бати днеска. Ще намерим ние жената на бай Нестора (тоя бай Нестор аз го чувствувах вече като стар познат), ще подготвим бягството някой ден. Някой ден, повторих аз и се видях в този ден как бягаме с бати Лукан през гори и планини, как стигаме Самсун; ето парахода „Османие“, после Цариград... после Панагюрище... А Балю все след нас! Но не е ли лудост да се върнем в Панагюрище, размишлявах си. Лудост е, знам, а въпреки това ще се върнем. Макар и за ден, за час. Само да минем през него. Само да подишаме прохладния му въздух, да видим развалините на къщата, дето някога бяхме толкова много щастливи.

Отново очите ми се обляха в сълзи. Аз се обърнах на една страна, та да се стичат те на рогозката, защото ръцете ми бяха мокри вече и не сварвах да ги бърша.

И ето че тъкмо тогава с някаква осезателна сила се сетих за разговора, който преди малко се беше водил долу в хана. Русия се готвела за война!... Не беше ли го предвидил оня, непознатият бати Луканов приятел? Готви се за война срещу Османското царство! За нас, за нас ще води тя тази война, веднъж завинаги да прогони от нашите земи турчина, наша, българска държава да въздигне!

Изведнъж видях всичките си мечти — как ще избягаме с бати Лукан, как ще минем през Панагюрище — в нова светлина. Та нали там няма да е робство вече, няма да има турци. Дори и от хаджи Дойно не бих се боял, макар че задигнах от долапа му толкова много пари... Като отприщени потоци, като буйни коне мислите бушуваха в ума ми. Аз ту се хвацах в една, в друга, после радостни предсецания ме обливаха и аз се мъчех да си представя като какво ще е това да няма робство, като какво ще е това свободата...

[1] Чауш — старши стражар; баш-чауш — подофицер. ↑

[2] Джанъм — душице. ↑

[3] Онбашия — десетник. ↑

[4] Шейтан — дявол. ↑

[5] Нишан — орден. ↑

[6] Агалар — множествено число от ага. ↑

[7] Дин ислям — ислямски свят. ↑

[8] Юзбашия — капитан. ↑

[9] Филджан — чашка за кафе. ↑

[10] Джебзе — кафениче. ↑

[11] Падишах — султан. ↑

[12] Ислям — мохамеданство. ↑

ТРЕТА ГЛАВА

СЕМЕЙСТВОТО НА БАЙ НЕСТОР

Разбира се от само себе си, че на другия ден се успах. Когато се събудих, хората на Селим баба ги нямаше в одаята^[1]. Погледнах през кривото прозорче. Слънцето се беше вдигнало цяла педя над крепостната стена, както винаги блестеше ослепително и под ярките му лъчи черните плоски покриви на къщите искряха.

Станах, обух се и бързешком заслизах надолу по стълбата.

До тезгяха, дето върху малък мангал вреше сутрешният пилаф^[2], седеше, подвил дългите си нозе, Абу Талиб. Той беше захапал маркуча на наргилето^[3] си и равномерно, съсредоточено го надуваше.

Трополенето на подкованите ми обувки го накара да дигне нагоре глава.

— А, ти ли си! — рече той, като извади от уста цицката на маркуча.

Аз приближих, направих дълбоко темане^[4] и сякаш имаше защо да се извинявам, рекох:

— Нещо не можах да спя нощес.

Той кимна с разбиране.

— Сипи си пилаф.

Сипах си в една паница и нарочно натрупах повече, та да има и за Балю. Но ханджията, изглежда, отгатна намерението ми.

— Аз на кучето ти вече дадох, какво беше останало — рече. — Ти снощи май забрави и да го нахраниш?

Наистина от вълнение бях забравил. Затова е лаел Балю!... Не казах нищо на Абу Талиб, но в душата си му бях благодарен. Какво и да беше говорил пред агите, към мен и към кучето ми той беше по-добър от всички други хора тук.

Изядох пилафа си, измих гюма и канчетата и тръгнах да излизам.

— Там ли отиваш, Али?

Както винаги, кога ми намекуваше за тъмницата, в гласа му имаше съчувствие и бащинска загриженост. Веднъж той бе казал, че приличам на сина му. Дали за това така ме покровителствуваше? Ах,

как ли би говорил с мене, ако да знаеше, че името ми е Рали, че съм гяурин, презрян рая^[5]...

Спрях се.

— Първо ще се отбия при дядо Асадурян да купя боза.

— При Асадурян ли каза? Чакай, нещо ми иде на ум. Ти снощи нали ме питаше за Фейсал бея? Конакът му е на пътя ти. Като излезеш от дюкяна на арменеца и хванеш по нагорнището към тъмницата, вляво ще видиш висок зид. Над него се подава голяма черница. Ако е отворена портата, надникни, Али, надникни да видиш какво се казва богатска, изпипана къща. С резбите му, с пезулите^[6]... Пък може и боза да продадеш на домашните му! Да, речи там: Абу Талиб ме праща. Няма да ти откажат.

Ако само знаеше Абу Талиб как облекчава предстоящото ми начинание!

Кимнах, колкото уж да кажа: „Е, щом настояваш, не мога да не го сторя, ще се отбия“. И излязох от хана.

На двора ме посрещна Балю. Той се заумилква в краката ми.

— Прощавай — погалих го аз, — прощавай, Балю, тъй се случи, снощи не можах. Но аз ще ти купя цяла овнешка плешка, обещавам ти!

Докато му шепнех — от месеци насам той бе едничкият, комуто можех да говоря по нашенски, — ние прекосихме двора на хана и излязохме на разкривеното площадче.

Времето, което бях прекарал в тоя град, ме научи да гледам на него с други очи. Диарбекир не ми вдъхваше вече ужас, не ме плашеше, при все че всичко си беше все същото, както го видях първия път. Но аз бях свикнал с черните му камъни, от които са съградени и крепостните стени, и къщите, и джамиите, аз се бях научил да различавам хората в града. Сега Диарбекир не ми се виждаше безлюден. Пак срещях най-често аскерски^[7] и заптийски униформи, ала с тях се примесваха кафеникави кюрдски наметала, вишневи кафтани^[8], на арменци, бели, дълги до земята арабски ризи, яркоцветни фереджета^[9] на кадъни. Много от турците, особено военните, вече познавах по лица. На някои бях продавал боза. Те не се учудваха, че ме виждат, дори ме заговаряха за празни работи. Запитвах ги понякога за това или онова и аз, защото човек е така създаден, че дълго не може да мълчи, дори когато е всред враговете си.

Напълних гюма с боза при дядо Асадурян, платих и развълнуван продължих по пътя си нагоре към тъмницата. Вървах и разглеждах една след друга крайпътните порти. Коя ли ще е Фейсалбейовата? Абу Талиб каза: най-богатата къща. Но от вѐн мъчно можеш да познаеш коя е богатска и коя не, тѐй като всички се крият зад високи зидове.

— Боза-а! Боза-а! — дерях се аз, спирах се уж да погледна за купувачи, а очите ми пак: тази ли ще е или оная, другата?

Най-сетне видях черницата, за която споменаваше Абу Талиб. Наистина беше огромно дърво, проточило зашумени клони над оградата и странна изглеждаше уморената му зеленина между блесналите черни зидове наоколо.

Уж случайно аз пресякох улицата, извиках още веднѐж-дваж „Бозаджията!“ — после приближих портата и побутнах да я отворя.

Беше заключена.

За това не бях помислил. И сега? Какво — ще похлопам! Нали ида от името на Абу Талиб?

Казах на Балю да ме чака вѐн и дигнах чукалото. Туп! Туй! Ударите отекнаха в спокойствието на утринта. Отвѐд зида се чу лай. Зад мен Балю заръмжа.

— Шшт!... Бягай по настрана! — скарах му се тихо аз.

И добре, че тихо говорех, защото миг след това кованата врата скръцна и в отвора ѝ се появи лице, което не можах отведнѐж да определя на мъж ли е или на жена. Беше месесто, отпуснато и без косми, с малки жълтеникави очи като на куче и с шарена кърпа върху косата.

— Какво искаш?

Гласът, тънък и противен — също тѐй нито мъжки, нито женски — ми подсказа, че стоя срещу евнух.

— Боза ме пратиха да донеса...

— Кой те прати?

— Абу Талиб, ханджията.

Евнухът примигна, облиза устни с дебелия си език и рече:

— Я налея мъничко да опитам хубава ли е?

— Хубава е... ага!

Нарекох го ага, та да го полаская. В същото време чевръсто напълних чак догоре тенекиеното канче и му го подадох.

Той изпи бозата, млясна и се избърса с ръкава си.

— Бива я... Влизай, влизай!

Прекрачих в двора, ала от изненада не сетих как се спрях.

Отвън не можех и да допусна, че този двор е толкова голям.

Тесни, засенени пътечки го пресичаха като мрежа, те всички водеха към къщата. Над тях се разпростираха лози, клонати смоковници, мушмулови храсталаци и увиснали от плод дюли. Навред трева, цветя. Гледах и не вярвах на очите си. И това всичко в Диарбекир, върху черния камък? Неволно изпитах уважение към стопанина на този дом. Колко пръст е трябвало да се внесе тук, да се насипе, да се обработва, да се полива.

— Ха върви де! Какво запря? — подкани ме учудено евнухът.

Тръгнах подире му, а той крачеше, полюляваше се като патица и викаше:

— Хей, има ли тука някоя? Я, Фатима кадън... Хей, Мейро... Джиджи Гугу!...

Той продължаваше да изрежда някакви имена и да пляска с ръце, като същевременно отпъждаше голямото зло куче, което се втурна към нас, но аз побързах да го прекъсна:

— Мейра повикай, ага. На нея ми казаха да дам бозата.

Той веднага се съгласи.

— Мейра ли? Хубаво, тя да бъде... Хей, бабо Мейро! Ела тука, мари, ела, че туй момче те вика...

Това, че я нарече „баба“, ме разтревожи. Дали не ще е някоя друга Мейра? В писмото пише: жената на бай Нестор. Да знаех каква е възрастта на този бай Нестор, по нея щях да определя и възрастта на жена му.

— Ида, Топарлак Бекир! — чу се уморен женски глас, но жена в двора не се видя.

— Стой тука, тя ще дойде! — изписка евнухът и отиде да отведе кучето.

Останах да чакам и макар че бях развълнуван от предстоящата среща, не пропуснах да разгледам прехвалената от Абу Талиб къща.

Да, той имаше право!

Като всички диарбекирски къщи и тази беше каменна, масивна, но тя беше голяма едва ли не колкото сградата на мютесарифството, а освен това виждаше се, че човек с пари ѝ е стопанин. Край двете ѝ врати (едната, изглежда, водеше за селямлъка^[10], а другата за

харемлъка^[11]) имаше каменна резба — цветя и плетеници. И тук прозорците бяха препречени от гъсти решетки, ала големият брой на тия прозорци ме учуди. Редяха се един до друг, необикновено стройни и красиви, обрамчени с ивици по-светъл камък. Нещо в тях ми се стори познато. Къде бях виждал такива прозорци? Отде ги знаех? Погледнах покрива. Странно, много странно: и тук той беше плосък, пригоден за спане през горещите летни нощи, но малко по-ниско от него започваше широка стряха и при все че беше направена от плочи, тя така много ми напомняше дървените стрехи у нас, в Панагюрище, та аз не можех да отделя очи от нея.

— Ти ли ме търсиш, момче?

Обърнах се. Иззад къщата бе приближила дребна, слаба, забулена с избелял чаршаф жена. Лицето ѝ, наполовин открито, бе сиво и сбръчкано и само очите, големи и тъмни, подсказваха, че някога е била млада, а може би и хубава.

— Ти Мейра ли се казваш?

Тя кимна.

— Абу Галиб ме праща.

— Абу Галиб ли?

Аз погледнах дали евнухът не е наблизил. Той все още се занимаваше с кучето. „Ще рискувам, пък каквото ще да става“ — помислих.

Шепнешком казах:

— И друг ме праща. Бай Нестор.

Видях как тя цялата потръпна. Устните ѝ се опитаха да промълвят нещо, отвориха се наполовина, затвориха се пак.

— Ида по негова поръка... Само че за пред другите боза продавам!

— Ще мълча — прошепна тя. — Значи, още е жив!... Благодаря ти, господи!

Християнка! Не можех да повярвам на ушите си. Неволното ѝ възклицание изпълни душата ми с доверие.

Налях бързо канчето с боза и ѝ го подадох.

— Вземи!... Пий да не се усъмни нещо евнухът... Как го нарече напред?

— Топарлак Бекир му викаме.

Тя пое с трескави ръце тенекиеното канче, притисна го към устата си, а големите ѝ тъмни очи не се отделяха от мен.

— Брат ми е наедно с бай Нестора в тъмницата — зашепнах аз бързо. — Да, аз не съм мюсюлманин... българин съм, като твоя мъж. В писмото на брат ми бай Нестор пише да те намеря... Да бяга иска. Не може вече да търпи...

Но тук трябваше да прекъсна. Като пискаше и говореше нещо неразбрано, измежду люлевите клонаци се появи евнухът. Той явно имаше намерение веднага да дойде при нас, но една лехичка с цветя му препречи пътя и трябваше да заобиколи.

Това даде възможност на робинята да ми прошепне:

— Като се скрие слънцето, ела при долния двор. В зида там има малка вратичка... Ще те чакаме с Лиллях.

Не разбрах.

— С кого?

Но евнухът вече приближаваше и вместо да ми отговори, тя високо каза:

— Хубава ти е бозата. Хем сладка, хем резлива! Ти опита ли я, Топарлак Бекир?

— Опитах я, бабо Мейро. Ама ако рече туй момче да почерпи, още един път пийвам...

Вече имах опит в тия работи и без много приказки веднага му налях.

— Ще кажем на господаря! — рече Мейра. — Нали, Топарлак Бекир? Ще му кажем, че бозата е хубава, тъкмо за господарските деца... Колко я даваш, момче?

Назовах една цена, и то по-ниска от цената, на която другите бозаджии продаваха, поисках съд и отлях в него боза, та да я опита и беят им, после се сбогувах, като обещах да дойда на другия ден по същото време. А погледът ми срещна големите уморени очи на робинята и им каза: „Утре си е утре, но аз още довечера ще бъда там, дете се уговорихме!“

Чак когато излязох на улицата, дето моят верен Балю ме чакаше в сянката на насрещната порта, аз изведнъж се сетих: а кой ще е тоя Лиллях?

„Лиллях!“ — повторих озадачен и дори ядосан. Мимо моите намерения, мимо волята ми в тайната, която до преди месец-два беше само моя и на бати се заплитаха все нови и нови люде. Най-напред хаджи Дойно, после Абу Талиб, след това бай Нестор и жена му; сега тоя неизвестен Лиллях. Какво щеше да ми донесе всичко това? Не беше ли лудост да се доверявам на чужди хора?

В очакване на вечерта реших да известя бати Лукан, че съм изпълнил неговата поръка. Намерих едно забутано местенце, дето жива душа не минаваше, извадих хартия и написах:

Бате, ходих там и се срещнах с М. Довечера ще говорим по-напространно. Поздрави Б. Н. от жена му. Ти, бате, не се бой, аз съм тука и имам пари. Както ми писа, ще чакам. Бате, все за тебе мисля. Целувам те, твой брат Рали! И Балю, и той те целува.

Щях да сгъна хартията, когато се сетих, че не съм написал най-важното. Бързо прибавих с дебели букви и дори го подчертах:

В турския вестник пише: Русия ще отворела война на султана! Събира си вече войските. Ура, бате! Наближава! Целува те пак твоят Рали.

Половин час по-късно аз вече бях в подземията на тъмницата. Пазачите ме посрещнаха като стар познат. Но при решетката, дето очаквах да видя бати Лукан, стоеше само оня страшен мършав мъж с побеляла брада, когото бях забелязал още при първото си идване тук. Очите му и сега не се откъсваха от мен, ала странно, те вече не ме плашеха, те сякаш ме зовяха. Не е ли той бай Нестор?

— Виж го, Али, какъв е хубавец, поприказвай си с тая свиня де — кикотеха се пазачите и сигурно бързаха да изпият зад гърба ми повече боза, отколкото щяха да платят.

А единият от тях прибави:

— Това е той, баш гяурина^[12]! Двайсет години! Не пукна пък, бра, не умря!

Аз се приближих разтревожен към заточеника. Искаше ми се да го попитам за брат си, ала смеех ли? По-добре утре да дойда. Да, утре! Ще викам по-силно, И Балю ще накарам да лае. Ала какво е това? Ослушах се пак. Някой тихо, съвсем тихо шепнеше името ми.

— Рали!... Рали!...

Напрегнах слуха си. Той ли? Светлината на фенерите едва достигаше до лицето му, а и устните се губеха в гъсто израсналите косми. Но очите... Очите му говореха и най-вече по тях разбрах, че той ме вика, уверих се, че той е бай Нестор.

— Приближи — шепнеше заточеникът. — Брат ти нещо го тресе нощес... Не, не е болен. Ще се оправи, не бой се... Ходи ли у Фейсал бея? Как са моите?

— Ти кой си? — рекох аз разтреперан.

— Нестор съм аз... бай Нестор...

Бръкнах бързо в пояса си да взема писъмцето на бати. Там беше и пилата. Незабелязано му подадох и двете. Той ги скри в ръката си.

— Е, какво казва тая свиня? Какво се разправяте? — приближи ме един от заптиетата и сложи покровителствено ръка на рамото ми.

— Боза иска да му дам, ага!

— Боза ли?!

Той се заля от смях.

— Ние хляб не му даваме, той боза... Бе, като конски мухи са това гяурите! Хайде бре, махай се отгук! Отивай при другите хаирсъзи... Хм! Царицината ще свалят... Сваляйте я де, сваляйте я!

Бай Нестор не отвърна нищо, отдръпна се от решетката и бавно тръгна навътре, към полуосветеното подземие, от гдето идеше глух, монотонен ропот.

Нямах повече работа тук. Събрах три-четири аспри за бозата („Други път ще ти се доизплатим, Али! Хайде сега, върви си със здраве!“) и аз излязох на чист въздух.

Радостта от снощната вест и от тазсутрешния успех беше помръкнала в душата ми.

Мислех си: „Какво ли ще му е на бати? Тресяло го. Как няма да го тресе в тая влага. Само да не се разболе наистина!“

Припомних си, че той дори горна дреха няма и че сигурно спи направо върху студените камъни. Ах, какво да направя, как да му помогна. И бай Нестор, и той горкият. Двайсет години! Боже мой! Двайсет години! Като си помислех, че съм едва на четиринадесет, че от въстанието има само няколко месеца — тия двайсет години ми се струваха цяла вечност. Та бай Нестор е бил вече тук, преди аз да съм се родил!

Защо се чудя, защо се изненадвам, казах си. Не е ли отредено и на бати да остане навеки тук? Не, ще го отърва аз, ще избягаме още при пръв удобен случай; и бай Нестор ще вземем с нас. Жена му е тукашна, тя всичко знае, ще ни помогне. Ще ни помогне и Лиллях. Дали не е негов син? Или брат на Мейра? Наистина сутринта тоя непознат, невидян още Лиллях ме плашеше, но сега внезапно аз си го представих като нов, силен мой помощник в тежкото начинание, което драговолно бях превърнал в своя съдба.

С такива мисли прекарах останалата част на деня.

На юг е винаги така: залезе ли слънцето, мракът бързо иде. В Диарбекирската крепост вместо мрак направо настъпва тъмнина. Причината е, изглежда, черният цвят на крайпътните зидове. Защото тия зидове бяха така високи, те скриваха дори покривите на къщите и отнийде не се виждаше светлина. Случеше ли се нощта безлунна, човек мъчно разбираше накъде върви.

Аз не дочаках да се стъмни. Преди още слънцето да потъне зад крепостната стена, вече бях на уреченото място. Както винаги Балю ме следваше по петите.

През деня бях огледал внимателно пътечката, която водеше нагоре по стръмнината към задния двор на Фейсалбейовата къща. Беше камениста и открита, но дългата сянка на Дервиш джамия бягаше тъкмо върху нея. При това от минута на минута тъмнината ставаше все по-непрогледна.

Без да се запирам и без да се оглеждам, за да не вляза в очи на някой случаен минувач, аз се изкачих бързешком нагоре, стигнах малката портичка в зида, поех дъх, подсвирих тихичко и зачаках.

В отговор стори ми се, че чух стъпки и някакъв шепот. Но вратата не се отвори.

Почуках предпазливо.

— Кой е? — обади се отвъд зида гласът на Мейра.

— Аз съм...

И да назовях името си, тя не го знаеше.

Казах:

— Бозаджията е тук.

Позна ли тя моя глас? Сигурно, защото вратата скръцна и се отвори.

— Влизай! — прошепна Мейра.

Влязох бързешком. С мен се вмъкна и Балю.

— Какво е това? — рече тя изплашено.

— Кое? А, кучето ми, Балю се казва. Не бой се, няма да те ухапе.

А вашето куче къде е?

— Вързах го. В предния двор е.

Тя залости портичката и пипнешком хвана ръката ми.

— Върви след мен!

Тръгнах след нея по-право оставих се да ме води, а в същото време се силех да откроя кой върви край нас. Защото край нас

наистина мълчаливо вървеше човек. Чувах стъпките му. Смътно различавах в тъмнината силует.

— Това Лиллях ли е? — попитах шепнешком.

— Да — отвърна тя.

И после, като силно стисна ръката ми, бързо и предупредително додаде:

— Сега внимавай. Минаваме край одаята на Топарлак Бекир!

Ние заобиколихме някакви бараки. Две раздалечени едно от друго прозорчета светулкаха. По-надалеч се виждаше трето. Оттам долиташе тих и жалостив вик като да цвилеше кон. Заслушах се и разбрах, че това всъщност е песен. Пееше Топарлак Бекир.

Песента му беше много лесна за запомняне.

Оооо... о... Еее... е!
Аааа... а... Иии... и!...

И пак отначало.

Оооо... о... Еее... е!

Не можех да разбера какво значеше това изреждане на гласните звуци и едва се сдържах да не прихна в смях; но Балю му отвърна с лай.

— Дано не познае, че не е нашето куче — изохка Мейра.

В тъмницата докопах Балю и силно дръпнах ухото му.

— Ти ще млъкнеш ли — изсъсках аз.

Той млъкна, а евнухът продължи да си пее.

— Сега по-бързо! — рече Мейра и пак хвана ръката ми. — Лиллях, тичай напред да отвориш!

Ние минахме бързешком край прозореца на Топарлак Бекир и без да се спрем, вмъкнахме се в ниската вратичка, която невидимият Лиллях ни беше отворил.

Миг след това Мейра я залости отвътре и ние се озовахме в пълен мрак.

— Само кучето ти да не направи във някоя поразия — изпъшка Мейра.

— То е тук, ей го в краката ми.

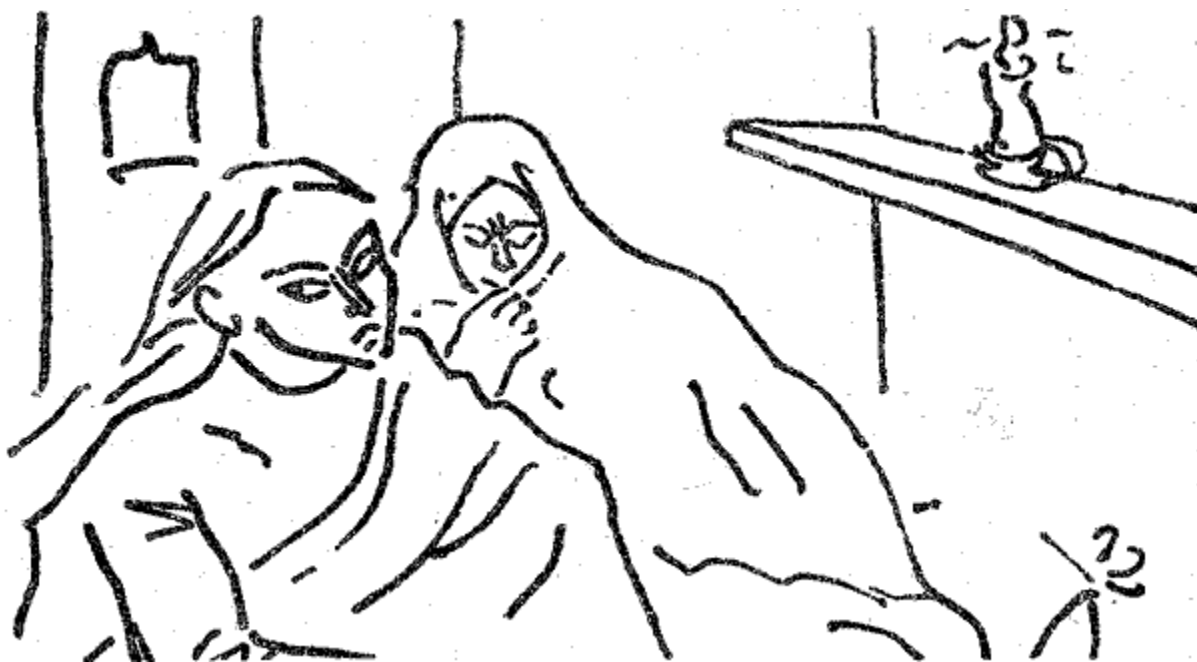
Това я успокои. Гласът ѝ беше друг, когато каза:

— Не намери ли свещта, Лиллях?

— Сега, майко, паля я!

Не повярвах на ушите си... Не, счуло ми се е, уверявах се.

Светлина затрепка в дъното на ниската стаичка. Забулен силует се мярна там, висок, тънък, ръка са протегна да оправи свещта и най-вече по тая ръка аз се уверих, че Лиллях е жена.

Сега, след толкова години, не мога да не призная, че в мига, когато за пръв път я видях, аз я намразих до дъното на душата си. Ето какво излезе от помощта, на която толкова се надявах! Ето кой ще ми я даде! Идеше ми да се махна оттук, да ги зарежа — и Мейра и нейната Лиллях, че и бай Нестор, когото бати, струваше ми се, така лекомислено беше посветил в нашата тайна.

Изречението ми сигурно ме беше издало.

Старата робиня каза:

— Не се страхувай от нея, синко. На Нестор дете е тя!

Ала ако Мейра си мислеше, че с тия думи ме успокоява, лъжеше се. В него миг аз изпитвах разочарование, момчешки гняв. Доколкото

можех да я видя, на възраст тя беше колкото мен. А каква помощ можеш да очакваш от едно четиринадесет или петнадесетгодишно момиче?

Не се и опитах да прикрия яда си. Казах, макар че преди бях мислил друго за Мейра:

— Ако е за страх от издаване, първо от теб трябва да се страхувам, че си туркиня...

— Черкезите да не са турци — прекъсна ме тя обидено. — Вярно, и нашите хора са мюсюлмани, но когато се ожених за Нестор, аз станах християнка! И Лиллях е християнка! — прибави с внезапна жар. — А какво сме изстрадали от Фейсал бей за това, то е друга работа!

За да ме увери, тя измъкна изпод покривалото си малко тенекиено кръстче, проточи го към очите ми го държа така, докато не кимнах, че ѝ вярвам.

— А как е твоето име? — попита Лиллях. — Как да те наричаме?

Гласът ѝ звънтеше като камбанка и като птича песен се виеше ту надолу, ту нагоре.

Обичам да слушам такива гласове.

— Рали ме викат.

— Рали! Хубаво име, нали, дъще?

— Много хубаво, майко!

Само за това вече аз бях готов да ѝ простя, че се е родила момиче!

— Тук в ъгъла има рогозка. Седни, сине! — поканя ме майката. — Нямаме ние, Рали, с какво да те гостим. От бедните по-бедни сме ние двете — робини сме, — но господ ще те възнагради за добрината ти.

Аз седнах на рогозката, а те двете се настаниха една до друга недалеч от мен.

Лоената свещ беше закрепена встрани на малка полица. От време на време нейната трепкава светлина лизваше лицата на майката и дъщерята. Как се различаваха те, и същевременно колко много си приличаха! Майката, възрастна, грохнала от труд, сигурно болнава; дъщерята като розова пъпка, свежа и дъхава, малко слабичка, но тревожна и любопитна. Лицето ѝ като че ми напомняше лицето на бай

Нестор; големите ѝ очи — орехови, леко издължени и засенчени от дълги мигли — бяха черкезките очи на майката.

Разказах накратко защо съм в Диарбекир и как се бях срещнал в тъмницата с техния човек. Не забравих да спомена, че и днес съм го видял. Те ме слушаха, а от очите им течаха сълзи.

— Само едно не разбирам — прибавих аз учуден. — Как така е могло заточеник да се ожени? Освен да е избягал и да се е укрил тук?

Мейра избърса очи и тежко въздъхна.

— Беше то, синко, случи се! И роб да е човек, и във вериги да е — все е човек! Но колко мъка, колко мъка след това...

Тя затихна, потъна в спомени. А аз сега, като си припомням нейното хлътноло, набраздено лице, мисля си: какво нещо е наистина това човекът! В подземията го хвърли, в желязо го окови, стори го роб, най-унижен, най-презрян от всички — пак е човек, дори повече от другите. Пак иска, пак страда, пак обича и жали. Ах, хора, хора сме ние, но като че ли всеки трябва да мине през нещастията, та да разбере, че всички сме едно!

Неочаквано старата робиня цяла потръпна, обгърна с ръка плещите на дъщеря си и ме погледна. Но виждаше ли ме наистина тя? Уморените ѝ очи бяха станали замечтани, далечни. Светлинки трепкаха в тях, гонеха се и се преливаха. Лицето ѝ сякаш се подмлади. Бързо, разбъркано и като се отклоняваше понякога, а други път пропускаше да обясни кое как е било, тя ми разказа тъжната повест на своето запознанство със заточеника българин и на още по-тъжния техен живот.

Слушах развълнуван, а неусетно в бараката като да влязоха и аз ги видях — някогашната млада робиня Мейра и младият заточеник Нестор.

Седемнайсет, не, осемнайсет години оттогава!

Той бил осъден на окови за бунтовничество. (С коя ли чета ще е бил, изреждах аз наум чети и бунтове, за които бях чувал да се говори у дома). Но скоро тукашните първенци научили, че по занаят е майстор зидар. А зидари навред не достигат. Те го поискали от тъмницата, свалили веригите му и го впрегнали да им работи. Построил градска баня и тогава истински се видял майсторлъкът му. После вече първенците се надпреварвали да го искат от пашата. Нали е заточеник, ще работи само за един хляб!

Не останал назад и Фейсал бей. Взел той заточеника — макар всички да знаели, че до дън душа мрази гяурите, — впрегнал го да му строи яхъри, после малката джамия построил с него, накрай и новата си къща. (Ето защо тя ми напомни нещо нашенско, помислих си аз и си спомних наредените като за хоро прозорци и стряхата.) Тук именно за първи път видял робинята му Нестор. Тук се заобичали двамата. Но какво могат да сторят с любовта си един осъден на вечно заточение бунтовник и една продадена на вечно робство девойка? Смели били те, отчаяни били. По една душа имали. Решили: да става, каквото ще! И се венчали тайно в арменската църква. Мейра приела неговата вяра.

Ала била ли е някога тайна, която докрай да се опази?...

Когато след година робинята добила дете, злите езици изведнъж заговорили и, разбира се, първият, който научил от кого е това дете, бил Фейсал бей.

Крещял той, бил ги, заплашвал ги; Мейра искал да убие, а детето да хвърли в реката. Но нали някога бил платил за робинята си цели десет лири, пък и сега му идело прибавка новото робинче, накрая той се укротил. Само на гяурина не простил. Прогонил го от къщи, хвърлил го отново в тъмницата. И колчем се случело през тия години някой друг първенец да го изиска за своя работа — ах, като слънчеви лъчи от мрачно небе били тези дни за Мейра и за поотрасналата щерка — Фейсал ще прави, ще струва и пак ще го тикне в тъмницата.

— И така вървят годините — въздъхна и заключи Мейра. — Преди имах само една грижа, една мъка: той. Сега и за Лиллях трябва да се боя. Порасна тя, шестнайсет скоро ще навърши, да ми е жива, хубава стана, но за робинята хубостта не носи радост, сине, проклетие носи за нас хубостта.

Последните й думи тогава не разбрах, млад бях, а и така бях погълнат от разказа й, че дори не попитах от какво се бои.

— Всичко, всичко ще се оправи! — извиках аз и протегнах ръце да ги ободря. — Ще избягаме — и петимата!

Тя тъжно поклати глава.

— С какво ще избягаме, Рали, коне трябва, камили...

— Ще купя!

— А пари? Знаеш ли колко пари са нужни?!

Не я оставих да се доизрече:

— За парите спокойни бъдете. Аз имам пари!

Жените не възразиха, но чувствувах, че не ми вярват.

— Ето, вижте! — извадих кожената торбичка на хаджи Дойно. — Тук са повече от сто и осемдесет лири!

Златото блесна в ръцете ми, а, струва ми се, блесна и в техните очи.

Сега вече всичко им се стори по-друго. Една през друга те заговориха, очаровани, какво трябва да направим, какво да купим, по колко, откъде; мисълта за бягството така ни завладя, че ние не се сетихме как нощта преваля.

— Ах, време е да си вървя! — скочих най-сетне аз. Те въздъхнаха. Наистина беше време. Изпратиха ме до портичката. А когато на сбогуване аз се наведох да целуна ръка на Мейра, тя ме прегърна като майка и рече с разтреперан глас:

— Пак идвай, Рали! Надеждата ни е само в тебе, сине...

[1] Одая — стая. ↑

[2] Пилаф — варен ориз. ↑

[3] Наргиле — уред за пушене тютюн с дълъг маркуч. ↑

[4] Темане — ритуален поздрав. ↑

[5] Рая — завладяно от турците християнско население. ↑

[6] Пезул — вдлъбнатина или издатина в стената за поставяне на предмети. ↑

[7] Аскер — войска, войник. ↑

[8] Кафтан — дълга, цветна или черна, мъжка дреха. ↑

[9] Фередже — наметало на жена. ↑

[10] Селямлък — мъжка част на турска къща. ↑

[11] Харемлък — женско отделение на турска къща. ↑

[12] Баш гяурин — главният неверник. ↑

ЧЕТВЪРТА ГЛАВА

АБУ ТАЛИБ ОТНОВО МИ ПОДСКАЗВА

От тоя ден насетне аз вече имах истински приятели в Диарбекирската крепост. Но и задълженията ми се бяха удвоили.

Като си помисля само как беше започнало всичко! Тогава, оттатък Босфора, едничката ми грижа беше бати. За него откраднах парите, за него се излагах на рискове и унижения за него кроях деня и нощя как ще побегнем и къде ще идем. А сега се прибави и бай Нестор, прибави се и жена му, Лиллях... Не, не, аз не съжалявах вече, че Лиллях е момиче. Не се упреквах, че им бях вдъхнал надежда. Тяхното нещастие беше толкова голямо, че и да исках, не можех да го забравя.

И така през някой неизвестен идещ ден ние петимата щяхме да побегнем от крепостта и щяхме да се отправим на далечен път! А за такъв път трябват коне, трябват храна, дрехи, оръжие. Всичко това не може да се купи наведнъж! Иначе виж, че вляза в очи, говорех си.

Наех от Абу Талиб малката барачка, която беше в двора на хана му и дето той държеше стари, непотребни вещи. Започнах да трупам там брашно, патрони, кюрдски дрехи, мехове за вода... Не знам ханджията виждаше ли внезапното мое усърдие да купувам толкова много неща, но и да го забелязваше, от съчувствие и разбиране той не ми продумваше нищо. Така до края на есента аз успях да купя още два револвера и една късоцевна пушка; сдобих се със сушено месо, с кюлчета захар, с тютюн за бати, с малка брадва и ножове, с още патрони. Като се изключеха конете, които исках да купя в навечерието на бягството, бях приготвил вече почти всичко.

Приготовлявах се и двете робини.

Оставаше едно, най-важното: самото бягство.

Но ето че мина есента, започнаха студените зимни месеци, а съдбата на заточениците не се промени с нищо. Брат ми оздравя. После пак се разболя; пак оздравя. Аз продължавах да ходя в тъмницата. Сега вече не беше време за боза, продавах салеп^[1].

— Салеп, Салеп! — виках аз, както съм чувал да викат по нас. — Пари гуша, цери гърло!... Салеп...

То се знае, че моят салеп цереше гърлата не на заточениците, а пак на пазачите и на Суави Кютюк, онбашията на тия доверчиви турци. Благодарение на тях на няколко пъти незабелязано си размених писъмца с бати. Дори успях да му подам през решетката едно подплатено сетре, а седмица по-късно донесох на бай Нестор фланела, изплетена от жена му.

Между това големи, съдбоносни събития се задаваха. Известията, които пощенският керван на Селим баба ни носеше всеки нов месец, все по-силно и по-силно вълнуваха града. Какво мъртвило беше в началото, когато за първи път влязох в Диарбекир, и каква огромна разлика виждах в края на зимата!

Човек би казал, че тук живеят вече други хора. По хановете, в кафенетата, пред джамиите и мютесарифството, навред се събираха тайфи^[2] мъже и аз по цял ден нарочно се връх между тях, та да подслушвам възбудените им разговори.

Всички говореха само за предстоящата война.

Един ден пред мютесарифството чух хаджи Хасан да разправя:

— Нали казаха, че преговори водят в Истанбул? На ти тебе преговори! Прекъснали ги! И кой ги прекъснал! Пак той, московският гяурин... Отишъл си...

— Да върви в пъкъла, хаджи! — злобно забеляза някой.

— Да върви, зер, да върви! Ама какво станало после? Ударили на молба да се върне.

Мъжете край него се смразиха.

— Кой това бе?

— Нашите калпазани!

Слушах го, а душата ми ликуваше. Откак се бях родил, за пръв път виждах османлиите така объркани и страхливи. Нека! Нека! Наближава време за всичко да платите: заканвах се безмълвно аз.

Старият хаджи Хасан (той явно бе научил тия новини от писаря, но говореше, като че сам ги е прочел в цариградските вестници) сгърчи посинелия си нос, мръдна вежди и се впусна да обяснява. От неговите думи излизаше, че за всичко са виновни ингилизите^[3].

— На две врати хлопат те! — заключи той. — От две майки искат да цицат!

Но един от възрастните слушатели не се съгласи с такова обяснение.

— Ингилизите са с нас! — отсече. — Това, дето го разправяш, е политика, хаджи! Я си спомни как беше преди двайсет и пет години, когато започваше Севастополското мурабе^[4]? Оставиха ли ни ингилизите тогава? И сега няма да ни оставят!

— Аллах само знае, агалар! — дигна примирително рамене хаджи Хасан.

Студено беше да се седи тук във и те се запътиха към близкото кафене.

Тръгнах по тях и аз.

Там беше писарят и край него друга тайфа разтревожени османлии. Когато ние влязохме, Ибряям току-що довършваше четенето. Той остави вестника и заклати нос.

Ние също го наобиколихме.

— Какво има, Ибряяме? Какво пише?

По навика си той тъжно изгледа всички ни и рече:

— Московският цар заповядал да се събира запасът.

— Ха, туй ли!... Че и нашите вече викат запасняците...

— Бре не вземем ние да ударим първи, че да видят тогава! — пламна едно младо, къоселия заптие.

Изведнъж цялото кафене се изпълни с викове. Какво чака падишахът? Защо не развее свещеното знаме? Веднъж само да рече — всички ще идат! До един!

— То баш всички не може! И тук трябва хора, така де... Кой ще защитава крепостта, ако се случи (воля на аллаха) московците да я обградят или пък в бъркотията тия, нашите арменци и кюрди, виж, че се дигнали на бунт...

Тези думи смутиха слушателите не само защото подсказаха угроза за домовете и за имотите им, а и защото бяха изречени от Фейсал бей.

Фейсал бея отдавна вече знаех. Напоследък той често идеше в нашия хан и като го гледах, аз неволно го сравнявах с Абу Талиб. На възраст той беше като него, тоест приближаваше шестдесетте, но беше нисък, набит и широкоплещест, с твърда смолиста брада и обратно на арабина, обличаше се богато, говореше гръмогласно, с една дума, държеше за своето положение между останалите диарбекирски

първенци. Още преди да го видя, аз вече го мразех за всичкото зло, що бе сторил на бай Несторовото семейство. И не само го мразех, а се и страхувах от него. Сега, като го чух да изрича тия думи, аз внезапно проумях, че както на мнозина диарбекирчани и нему не се щеше да иде на война. Спомних си от разказа на Мейра как Фейсал бей се заканвал да убие и нея, и дъщеря ѝ и как накрай не го сторил не от човещина, а от сметка. Тогава защо му трябва да ходи на война? Ще спечели ли нещо? Щом няма да спечели, ще си седи дома: да пази крепостта, иначе казано, имота си и стоката си да пази.

Казак вече, че думите на Фейсал бея смутиха всичките му слушатели. Като да имаха криле, за няколко дни те обиколиха целия град и не знам дали пак тия думи не бяха причината за онова, което се случи седмица по-късно.

Беше една привечер в началото на март (по това време на годината в Диарбекир вече е пролет), когато Абу Талиб ме поведе към покрива на хана. Хладно бе още за спане на открито. Тогава, изглежда, искаше нещо да ми каже — нещо, което мъжете долу не трябваше да чуят?

Той постоя известно време мълчаливо, облегат на оградката, после неочаквано дигна ръка и посочи източната крепостна стена на града. Привечерното слънце я зареше с тъмноалени сияния, назъбените стени, кулите, медните топове по тях трептяха като изпарения от кръв.

— Почни да четеш от Урум капия^[5] на юг, Али. Колко са кулите? Една... две... три... До Мардинската капия дваисет и пет. Толкоз ли са?

Потвърдих. Ала признавам си, че много се учудих и само въртях поглед от крепостната стена към лицето на Абу Талиб и пак към стената.

Той се преструваше, че не забелязва моето учудване.

— Бил ли си там?

— Къде? На крепостната стена ли? Да, бил съм, защо, добри ми Абу Талиб?

— Видя ли я на какво прилича? Стената де! Проядена, срутена... Смотолевих нещо, но какво, не помня.

— До месец време всичко това ще се стегне, Али. Утре започват да работят. Там, дето са арменските гробища, нали ги знаеш, там

цялата стена ще сринат и наново ще я строят...

— Това... защото ще има война ли?

Той кимна.

Чувствувах, че в себе си той не одобрява тая война и че колкото повече се палят другите за нея, толкова той мълчи. Тогава защо повежда този разговор? Или — сърцето ми буйно се разтуптя — нима иска да ми подсказе?...

— Абу Талиб! — От вълнение тоя път наистина заекнах. — Абу Талиб, да не би?... Искаш да ми кажеш, че заточениците?...

Той повторно кимна, без да ме погледне. Последните лъчи на залеза пламтяха по черната му наметка и по покривалото, ала лицето му оставаше в сянка и в бързо настъпващата вечер аз смътно го различавах.

Внезапно от минарето на голямата Улук джамия се понесе викът на мюезинина.

— ПравOVERни! ПравOVERни!... Няма друг бог, освен аллах и Мохамед е неговият пророк!... Смърт за враговете на истинския бог!... Смърт за гяурите!

— Да вървим — трепна старият арабин.

— Къде?

— Долу. Не чуваш ли, време е за молитва, Али!

А когато слизахме по стълбите, той се спря, дочака ме и макар че нямаше нито жива душа наоколо, усмихна се и рече шепнешком:

— Ти да не мислиш, че старият Абу Талиб не разбира защо трупаш тия работи там в бараката?

Смотолевих нещо, но той сложи ръка на рамото ми и ме накара да замълча.

— Разбирам, Али, затова те обичам аз тебе. Добър син си ти. Така, така, сега му е времето! Нека аллах да ме съди, но няма да оставя аз правOVERния в тъмницата наедно с неверниците, и то кога вярата ни е застрашена и трябва всички да я браним.

— Абу Талиб! — изпъшках аз.

Как объркано беше всичко, как противоречиво и опасно беше.

— Ти нямай грижа, Али, старият Абу Талиб знае на кого и как да помогне!

Мина се ден, два, цяла седмица, а заточениците си оставаха все в тъмнината.

Напразно Абу Талиб ме успокояваше:

— Кога не е било така, защо се чудиш? Потрай, потрай, сине, ще бъде то, знам аз от сигурно място!

Кимах, да покажа, че разбирам, а сърцето ми се беше свило. Нима всичката радост ще е напразно?

През нея седмица оживлението в града нарасна до толкова, че дори и нощя се срещаха по улиците хора. Залисан в своите грижи, в началото аз не обръщах внимание на тая необикновена промяна. Ала скоро разбрах, че повечето люде не са тукашни. Те бяха запасняците, за които говореха Фейсал бей и останалите първенци. След като ги облечаха и обучеха, щяха да ги изпратят на север, към кавказката граница. Но възможно бе да ги насочат и към Дунава.

И все пак общата треска не ме засягаше така дълбоко, както би могло да бъде. Изглежда, умът ми си оставаше зает само с моите собствени грижи. По два, по три пъти на ден аз ходех до източната крепостна стена да видя дали не са довели най-сетне заточениците на работа; обикалях пазара; вмъквах се вечер незабелязано при Мейра и Лиллях, които се вълнуваха не по-малко от мен.

Особено майката. Видеше ли ме, първите й думи бяха:

— Изведоха ли ги?

— Ще ги изведат! — казвах аз уверено.

И повтарях същите слова, с които ханджията успокояваше мене.

Дадох на жените няколко лири да се снабдят и те с каквото им е нужно за по път. А Абу Талиба замолих да купи за моя сметка три коня.

— Защо са ти три? — изненада се той.

Трябваха ми не три, а пет. Но смеех ли да го кажа!

— На третия ще натоварим храната и меховете с вода — отвърнах аз веднага, тъй като предварително бях намислил отговора си. — А пък и може някой от конете да се нарани, да счупи крак...

— Добре, добре си го решил! Казано е: умен е, който предвижда отнапред всичко! — похвали ме той и тръгна към чаршията, защото беше пазарен ден и кюрдите от околните села сигурно бяха докарали коне за продан.

Поех гюма с бозата (откак настъпи пролет, салепът вече не вървеше) и се упътих заедно с Балю — то се знае, към крепостната стена.

Вървах, но някак си без да бързам, с тайната мисъл да удължа очакването, а с него и надеждата. Кой знае дали щях да ги видя и днес! Искях да вярвам, че ще ги видя, ала многото месеци, които минаха вече, ме бяха направили недоверчив, примирен. Ако не днес, утре — все ще ги изведат, казвах си аз, все ще избягаме някой ден.

В това вярвах непоколебимо.

Въпреки ранния час и тая сутрин стръмните сокаци на града бяха оживени. Настигах запасняци, помъкнали дървени сандъчета и с лъскави пушки на рамо. Лицата им бяха въодушевени от жестоки страсти. В тъмните им очи искреше омраза. Към кого? Защо? Дълги камилски кервани се точеха бавно и препречваха пътя. Конете кънтяха с копитата си. Викове, псувни, смях и плач се плетяха към песента, от която ечеха околните зидове:

*От нас няма по-силни,
от нас няма по-славни!
Знаме с полумесеца, вей се
върху трупите на неверниците!*

Слушах жестоките слова — от дни наред тая песен пееха вече навсякъде — и тръпнех. Какво ли е сега по нашите земи? Пред очите ми невикани възкръсваха сцени от въстанието: съсечени, набучени, обесени и обезобразени българи. Села горят, градове горят...

Тревожни мисли, страшни! Чалмалиите зверове не знаят пощада. И колко невинни, боже мой, ще отидат, преди да навлязат освободителите ни, преди да дойде тъй дълго чаканият час!...

Неусетно бях стигнал крепостната стена и в първия миг така се изненадах, като видях в подножието ѝ тълпа мъже, че дори не се зарадвах. Но веднага нещо викна в мен, нещо ме разтърси. Аз се заковах на място, вперил очи в тях. Те са! Някои се намираха горе на стената и с търнокопи, с чукове и железни лостове я събаряха. Другите, ония долу, дигаха тежките каменни блокове и ги трупяха

недалеч на огромни камари. На близката кула и наоколо към сокаците пазеха заптиетата. Дългите им пушки блестяха на утринното слънце.

Всичко това аз огледах бързо и трескаво. Видях още, че други заптиета сновяха между нещастниците, бичовете се размахваха връз ония, които спираха да отдъхнат; и пак по двама, по двама те помъкваша камъните, пак ги трупаша на купища и се връщаха за нови. Мюезините не бяха още викали за втора молитва, а на отделни места крепостната стена вече беше наполовина съборена. Ако работеха все така бързо, до вечерта щяха да я сринат по цялото протежение между двете най-близки кули. А сринеха ли я веднъж — да, аз вече смътно имах свой план — няма ли я крепостната стена, оттам ще се бяга!

Внезапно към трескавото ми вълнение се притури безпокойство. Дали всички заточеници са изведени да работят? Дали бати и бай Нестор са тук?

Грабнах гюма и се втурнах да ги търся.

— Хей! Хей! Къде? — ревна някой зад мене.

И друг, по-гръмогласно:

— Връщай се, момче, не видиш ли, че тук са гяури?

— Че да не си продавам бозата на гяурите! — викнах аз с най-невинната си усмивка. — Правоверните боза не пият ли?

Заптиетата се погледнаха един друг, дигнаха рамене, но не се засмяха и кой знае дали не щяха да ме върнат, ако отнейде не се бе намерил Суави Кютюк онбашията.

— Това е наше момче — рече той покровителствено. — Пътят му е свободен. Върви, Али!

Тръгнах, ала не пропуснах преди това да го почерпя — ей така, дето се казва, да не се забравяме!

Вървах между заточениците, а Балю все пред мен. Той ще ме заведе, дето трябва, знам, той ще намери кого търся!

— Боза-а!... Божица резлива!... — виках, колкото ми глас държи. — По две аспри чашата! Който опита, ще повтори!

— Бозаджи — рече един от нещастниците. Устните му бяха попукани, сигурно имаше треска. — За едно канче елека си давам... Става ли?

Като да ми удариха плесница. „Спри се, Рали, не чуваш ли“ — прошепна ми някакъв глас. Чувах. Но знаех и какво щеше да стане след това.

Престорих се, че не съм го забелязал, и отминах. Когато заобиколих, извърнах се и го погледнах още веднъж. Клетникът, той едва се държеше на краката си, а тия зверове го караха камъни да мъкне. До него крачеше друг един, дребен, със зарасла рана на лицето, с очи, вторачени някъде надалеч. Верига се проточваше от левия крак на единия до десния крак на другия и не им позволяваше да вървят един без друг.

Тая верига ме смути. Изплаши ме.

Погледнах наоколо другите заточеници. Двама по двама те също бяха оковани в такива вериги и аз чак сега разбрах отде иде непрестанното звънтене, което пълнеше въздуха и обединяваше в едно всички шумове.

— Бальо — прошепнах едва чуто. — По-скоро, Бальо, търси!

С кого ли е окован бати? Ами ако не е с бай Нестор? Необходимостта да вземем с нас още двамина непознати ме хвърляше в ужас. Да оставим настрана конете, те и без това няма да стигнат за нас петимата. Но, отде храна за толкова хора? Отде облекло, оръжие?

Следвах кучето си, промъквах се между купчинки измъчени хора, а въображението ми ме пренасяше в някакъв див, планински улей (също като на Амбарсу — последния спомен от моето пътуване с кервана на Селим баба). Виждах там нас петимата, а още и двамата непознати, които трябва да тръгнат с нас поради общите вериги. Катерим се нагоре; изнемощели от глад, от жажда. Със сетни сили се катерим. Подире ми цяла хайка преследвачи. Викат, стрелят... „Хванаха ни! Хванаха ни!“ — чух се да мълвя аз и внезапно съзнанието, че изричам думи на български, ме стресна и ме накара да се опомня.

Не, нямаше опасност да ме чуят! Дори да виках с пълен глас, пак не щеше да ме чуе никой.

Неусетно бях приближил дотолкова стената, та сриването на каменните блокове заглушаваше всеки друг звук. Облаци черен прах се стелеха над нас. Той влизаше в очите, полепваше по потните лица на заточениците. Тук и да срещнех моите хора, едва ли щях да ги позная.

Но Бальо си служеше с очите по-малко, отколкото с носа си. Внезапно той заскимтя, завъртя радостно опашка, погледна ме с умните си очи и се втурна подир двамина също така почернели от праха мъже, които едва-едва мъкнеха продълговат и черен като тях

самите камък. Като чу до себе си кучия лай, единият от мъжете се извърна и вече само по това негово движение, по вълнението, което се изписа на измърсеното му лице, познах, че е брат ми.

Другият беше бай Нестор.

[1] Салеп — вид питие, което запарва гърлото. ↑

[2] Тайфа — група, шумна компания. ↑

[3] Ингилизин — англичанин. ↑

[4] Мурабе — война. ↑

[5] Капия — врата, порта. ↑

ПЕТА ГЛАВА

ПОСЛЕДНИ ПРИГОТОВЛЕНИЯ

Няма да разправам подробно с каква хитрост се приближих до тях, как им казах да бъдат готови за в други ден и че всичко съм приготвил. (Предполагах, че ако не днес, то най-късно утре Абу Талиб ще купи конете.)

Бати ми поръча да намеря отнейде карта на Турция и компас. А бай Нестор само подшушна:

— В други ден сложи в бозата сушена жълта гъба и я занеси на ония горе в кулата.

— Каква гъба? Защо?...

Един от заптиетата се приближи към нас и той не можа да ми отвърне.

— Брей, да не си дал боза на тая свиня! — закани ми се турчинът.

— На тоя ли? Я! Моята боза да не е за гяури! Ти няма ли да пиеш, ага? Само една аспра канчето.

Цената на моята боза отиваше нагоре или надолу досущ както в поговорката: кучето играе според тоягата.

Той пи; после аз нямах повече работа тук. Запътих се към Фейсалбейовия конак с надежда да зърна отнейде старата черкезка или дъщеря й. Трябваше да им кажа новината. Те бяха не по-малко нетърпеливи от мен.

На портата срещнах бея.

— Какво искаш? — рече той мрачно и личеше си, че е ядосан.

— Ами бозата, бей ефенди! Нали нося всеки ден за младите господари!

Той махна с ръка и тръгна изпъчено надолу по сокака. Вървежът издаваше гнева му дори повече от лицето. Дали не е научил, че са извели заточениците? Стар враг има той между тях — Нестор се нарича тоя враг, майсторът Нестор, човекът, който бе построил къщата му, джамията, с която се хвалеше, но който се бе осмелил да се ожени

за собствената му робиня! А това за Фейсал бей беше най-голяма обида, повече от престъпление.

В двора както винаги ме посрещна Топарлак Бекир.

— Аха, ти ли си, Али? Сега, сега!

И той завика поред имената на робините:

— Хей, Джиджи Гугу, Фатима кадън, Мейро... Елате да вземете бозата, мари! И да си слагате яшмаците, хей, че гледам на това момче мустаци взели да му никнат!

Щом чу за мен, първа дойде жената на бай Нестор. Подире ѝ нетърпелива вървеше забулената Лиллях, но тя не посмя да ме приближи, а остана до вратата към харема и заприказва нещо на евнуха явно с цел да го заглавика.

— Наливай — рече високо Мейра и подложи пръстената делвичка, която вече така добре познавах. — Какво? — прошепна, но, изглежда, по лицето ми отгатна вестта.

— Там ли са?

Кимнах утвърдително.

Видях я да примижава, да замира от вълнение.

— Благодаря ти, господи! — промълви тя. — Най-последно чу молитвите ми...

Аз погледнах към Топарлак Бекир. Той още говореше с Лиллях.

— В други ден тръгваме — рекох шепнешком. — Нощес ще дойда да уговорим подробностите. Оставете портичката отворена.

— А коне?

— Всичко съм приготвил.

Делвичката се напълни, тя я дигна на рамо, но пак не тръгна.

— Ти видя ли го там? — попита тя.

Знаех от опит: и аз така без насита можех да говоря за бати.

— Видях го и говорихме. Те са готови. И пилата е в тях. Какво, иска ти се да го видиш? Опасно е! Пък и отдалеч няма да го познаеш. Целият е почернял от праха!

Тя се замисли; нещо преценяваше, нещо решаваше. Но аз не можех да чакам по-дълго, защото Топарлак Бекир гледаше към нас, та рекох високо:

— А бе за тая седмица няма ли да плащате бозата?

— Ще, ще, Али! — записка веднага евнухът и остави Лиллях. — Утре! Сега беят излезе, няма кой да даде пари...

— Е, хубаво тогаз, утре! Ами да не речете пак: беят излезе!

Взех празния гюм и тръгнах към портата, но не знам защо последният поглед, който размених с Мейра, ме озадачи.

Да, тя явно нещо беше решила: повече го почувствувах, отколкото да го видях в очите ѝ.

Вървах по пътя и раздразнено си мислех за нея. Казах си: какво, не може ли два дни да почака? Ще го гледа след туй цял живот. Но после се отбих в билкарницата да купя сушена жълта гъба, след това търсих карта и компас (разбира се, не намерих) и странното поведение на старата робиня изчезна от паметта ми.

Когато се прибрах в хана, там цареше невъобразима веселба.

Насред, върху разстлан тюфлек, някакъв пехливанин^[1] лъхтеше и се бореше с огромна, изправила се на двата си крака опитомена мечка. Мъжете край тях ги насърчаваха с диви крясъци и викове и целият тоя шум, примесен с тютюнев дим, с кисели изпарения на пот и мръсотия, беше така невъобразимо нетърпим, че аз подсвирнах на Балю и тръгнах да излиза пак вън.

Неочаквано една ръка ме придърпа настрана.

Беше Абу Талиб.

— Къде? — рече той като извади дългия чибук^[2] от устата си.

— Много е задушно — казах.

— Ела малко с мен.

Той ме поведе към яхъра и аз веднага разбрах, че е купил конете.

— Благодаря ти от душа и от сърце, Абу Талиб! Тъкмо навреме... Те вече са там, знаеш ли!

— Видя ли баща си?

— Видях го.

— Влез — рече той, като отвори вратата на яхъра.

Пристъпих уверен, че ще видя моите три коня, но каква беше изненадата ми, когато вместо коне в яхъра намерих камили. Едната от тях бавно изви към мен глава, размърда уста и примижа.

— Доволен ли си? — Очите на Абу Талиб се смееха.

— Ами... Доволен съм.

Всъщност едва ли съм бил някога толкова недоволен от нещо. Та камилата животно за бягство ли е? С бързите си дребни кончета заптиетата още начаса ще ни стигнат! Разбира се, не трябваше да го кажа. Усмихнах се насила — за кой ли път вече.

— Само че аз не знам дали ще мога да яздя, Абу Талиб... Стана половин година, откак бях с кервана на Селим баба.

— Нямай грижа, Али. Следобед, ако е рекъл аллах, като се изпразни ханът, ще ти припомня как се управлява камила. Хем ще идем и оттатък крепостната стена — прибави той многозначително и аз разбрах, че говори за оная част от стената, която сега заточениците рушеха, за да я зазидат по-здрово след някой и друг ден.

Както винаги Абу Талиб си сдържа обещанието.

Когато следобедното пролетно слънце клюмна на една страна, той изведе две от камилите, накара ги да клекнат и ние ги яхнахме.

Пътят ни водеше на юг, пред Мардинската порта, дето никога досега не бях ходил, и аз внезапно се сетих, че всъщност нямам тескере, а без тескере пускаха да излизат от града само жени.

Казах му това, а той:

— Нямай грижа, Али!

Тия бяха обичайните му думи и те ме успокоиха.

Наистина всички познаваха Абу Талиб; портите на крепостта бяха отворени за него. Не се затвориха и за мен, защото го придружавах, така че половин час по-късно ние излязохме на пътя за Мардин. Това всъщност не беше никакъв път, а стръмна, камениста пътека. Тя се губеше между скалите и сигурно минаваше в самото подножие на извисилия се снежен връх.

— Накъде решихте да бягате? — попита внезапно арабинът.

— Не знам... Бати... — примрях от страх, но за мое щастие Абу Талиб беше записан с камилата си и не обърна внимание на думите ми, — баща ми де! — поправих се веднага аз — той ми заръча да намеря карта... за пътя. Няма. А пък за компас — не са го и чували.

— Ком... компас? Какво е то?

Пак бях казал нещо, което не трябва! Та може ли един прост турски селянин да разбира от компас?

— Посоката се определя с него, Абу Талиб.

— Ех — рече той, — посоката! А слънцето за какво е, сине? А ноця звездите? Чакай, спри за малко.

Спрях, а той изви своята камила и я приближи към мен. В същото време затърси нещо в силяха си.

Стоях и чаках. А лекият пролетен вятър галеше лицето ми и ме разведряваше. Колко месеци вече не бях излизал от тия стени! И как

свободно се диша тук навън, макар околността, докъдето видят очите, да е все тъй пуста и нерада!

Или не! Съвсем не беше пусто. От тая страна на крепостната стена и все надолу се виждаха гробищата на арменците християни. Пак там зеленееха храсталаци, няколко дървета странно светлееха с разцъфналите си клони сред черните скали.

— Гледай, Али!

Абу Талиб разтвори пред очите ми някаква дебела шумяща хартия.

— Нарисувах ти пътя. Виж сега... Това тук, точицата де, това е нашият град. Като тръгнете право на юг, най-напред ще стигнете селото Мардин. То е хей там, съвсем под върха.

Погледнах къде ми сочи, после пак върнах очи на нарисуваната карта. Добрият Абу Талиб — кога се беше потрудил за мене той? Виждах как ръката му е потрепвала тук и там. Имената на селищата и местата бяха написани несигурно и разкривено, защото старият арабин не беше особено опитен в краснописа.

Той изви още камилата си, та да виждам по-добре, а продължи:

— От Мардин нататък има само един път. Води на изток и минава през Нусайбин и през Мосул, та чак до Багдад. Но вие не се полъгвайте да тръгнете по него, сине. И натам може да ви търсят заптиетата! Вие си продължавате на юг до Чебриса. Виждаш ли де съм я нарисувал Чебриса? Така... От Чебриса започва пустинята, ей тук е отбелязано. Тръгвате по тая река, тя обикновено е пресъхнала, но дано имате късмет, сега е пролет. Вървете все по нея, тя ще ви изведе на Ефрат... Това е Ефрат — посочи той с нокът най-дебелата криволичеща черта по хартията. — Ефрат е голяма река, Али, като нашия Тигър тука, дори е по-голяма. Та вижте там как ще я минете, все ще се намери начин, после тръгнете все по тоя път, дето съм ви го нарисувал. Има там сред пустинята стара безлюдна крепост. Стигнете ли до нея, минали сте най-мъчното. Вече сте в Сирия. Само че оттук нататък няма да отивате в Шам^[3], ами направо пресечете планините и ей тук, виждаш ли, дето съм сложил това колелце. Това е пристанището Триполи. Търсете там търговеца Хеди Зегал. Един такъв пълен, все се смее... Написал съм името да не го забравиш: Хе-ди Зе-гал — прочете той бавно и разчленено. — Ще кажеш: Абу Талиб от Диарбекир ме праща. Друго не е нужно да му разправяш. Той ще ви

намери кораб и най-важното, няма да се боиш, че ще ви издаде. Мюсюлманин е той държи за правата вяра. Това е, Али! Запомни ли всичко? — И той ми подаде хартията.

Аз хванах ръката му и я целунах.

— Вечно ще те споменавам, добри ми Абу Талиб!

— И ти ще ми липсваш, Али. Свикнах аз с тебе, сине, аллах ми е свидетел, мъчно ще ми е без теб!

Стори ми се, че очите му овлажняха. Или може би това беше само от пролетния вятър?

Той смушка камилата си и подкара по разкривена странична пътека между остри скали, надолу, дето се препречваха кръстовете на арменското гробище.

Сгънах внимателно нарисованата карта, сложих я в пояса си и го последвах.

— Запомни къде вървим, Али! — извърна се на седлото той.

Защо ми каза това? Ах, да! Сигурно оттук трябва да минем в другиден, за да излезем на Мардинския път.

Огледах внимателно околността. По какво да я запомня? Тази скала вляво е така тънка и остра, та прилича на човка, мислех си. А ето и две маслинови дървета, едно до друго — дървета тук се срещат толкова нарядко, човек наистина не може да не ги запомни. И все пак надеждата ми беше в моя Балю, който и сега неизменно ме следваше отблизо.

Изминахме още две-три криволици и пътеката внезапно се разклони на няколко по-тесни, дето камилите едва-едва се провираха.

Абу Талиб отново се извърна към мен.

— Гледай сега наляво... Виждаш ли там нещо?

— Какво да видя? Пътеката там спира. Друго нищо не виждам.

Прошарената брада на ханджията затрепка, повдигна се. По очите му разбрах, че той се смее в себе си и че е доволен за нещо, което аз не проумявах.

— Аллах ми е свидетел, това исках да чуя от тебе, Али! Свършва, а? Вярно, пътеката свършва, но започва пещера — и в тая пещера утре, щом отворят градските врати, аз ще докарам натоварени трите камили... Разбираш ли сега? Нека да не е точно в деня, в който ще бягате, защото по-късно някой може да се усъмни. Ще ги оставя тука и надвечер ще дойдем с тебе да ги нагледаме...

— Ами ако ги намерят?

— Никой няма да ги намери, Али! Бъди спокоен, знам аз какво върша. И после, не виждаш ли какво е в града? Лудница! Кой ти мисли сега да скита по тия пущинаци.

Разбрах, че както винаги той говори предвидливо и мъдро. Но да си призная, страхувах се. Предчувствие ме измъчваше. Ако преспят тук камилите, щях ли да ги намеря, на другата сутрин? А какво ще стане тогава с бати, с бай Нестор!

Докато яздохме надолу, аз се връщах все на тая мисъл и странно как силно ме овладя тя. Толкова прекеждия бях минал, струваше ми се, че съм обръгнал, а ето неизвестността ме плашеше повече от което и да било заптие. Гласно нищо не казвах на Абу Талиб, ала в себе си водех цял разговор. Да се съглася ли, да не се ли съглася? Да дойда ли утре в пещерата и да пазя до следващия ден камилите? Или да се посъветвам с Мейра как да постъпя? Може би двамата ще намерим някакъв изход!

Последната възможност ми се стори най-приемлива. При това аз се замислих за Мейра, за погледа, който бях хванал в очите ѝ днес, и че тая вечер щях да ида у тях. А те двете как ще излязат от крепостта, попитах се внезапно, но после сам си отговорих: ще излязат те, жените нямат тескерета и никой не ги спира на портата.

Между това скалите край нас неусетно се смалиха, заоблиха се и се загубиха сред кръстовете на гробището, което почваше оттук нататък.

— Карай по-скоро! — рече мрачно Абу Талиб и силно смушка камилата си.

Все между кръстовете и гробове ние пресякохме бързешком гробището и се озовахме при онова място на крепостта, дето работеха заточениците. Както и предполагагах, на едно дълго протежение стената беше вече срутена. Но колкото и да се вирах, заточеници не видях.

— Няма ги! — издадох страха си аз.

Абу Талиб проследи погледа ми и като видя за какво говоря, рече усмихнат:

— Виж слънцето и ще разбереш защо са ги прибрали... Трябва да бързаме и ние, Али, че скоро ще се стъмни.

Кимнах и все тъй мълчаливо продължих подире му. Когато приближихме Урум капия, пазачите вече викаха:

— ПравOVERни! ПравOVERни! Казано е: денят е за работа, нощта е за сън! Да бъде благословен аллах, който е определил на човека кога да се труди и кога да почива!

Чу се скърцането на портата, после някой извика:

— Не затваряй, това е Абу Талиб!

Смушкахме камилите и минутка по-късно влязохме в града. Желязната порта тракна зад нас, верига издрънча, гласове се запреплитаха — и всички тия звуци странно ми напомниха за оня съдбовен ден, когато попървом прекрачих в крепостта. Капан я нарекох аз тогава. Страшен и мрачен капан беше тя и сега, но нещо се беше изменило — и времето, и аз се бяхме изменили — не изпитвах вече страх, не бях без надежда.

[1] Пехливанин — борец, силен човек. ↑

[2] Чибук — дълга лула. ↑

[3] Шам — Дамаск. ↑

ШЕСТА ГЛАВА

ТЪЖНАТА НОЩ

Нея вечер с Абу Талиб извадихме всичко, което бях натрупал през последните месеци в малката барачка, разпределихме го на купове и го приготвихме за товарене. Все треперех някоя вещ да не ме издаде.

— Защо са ти тебе тия револвери, тия пушки? — рече по едно време ханджията.

— Ами... всичко става, Абу Талиб! Пък и в пустинята има лоши хора. Не е ли вярно?

— Вярно е. Лоши хора има навсякъде — рече той и повече не отвори разговор за оръжието.

Затова пък малко по-късно го видях да клати загрижено глава.

— Какво, Абу Талиб? — изтръпнах отново аз.

— Много неща се събраха, синко. Защо са ти? Двама души сте... Хайде, вода ще ви трябва... сухар... и за камилите дето си вземал зоб... Ама вие не можете мина с три животни! Ако се случи да ви открият следите, с толкова товар не можете им се изплъзна.

— Аз затова казвах коне...

— Не, остави ти конете! Да не мислиш, че камилата тича побавно от коня? А да не говорим колко е по-издръжлива... Но чувай, Али, още една камила ще трябва да вземете...

— Днеска беше пазарът, Абу Талиб. Няма кога!

Старият арабин не ме остави да се доизрека.

— Ще ти дам една от моите камили — каза той, без да ме гледа... — Най-бързоходната ще ти дам. От неджабски^[1] кон по-бързо тича!

Сълзи задавиха гърлото ми.

— Абу Талиб!

— Недей, недей, синко! Няма защо да ми благодариш! От мен да е — спомен за тебе. Сега да спим, че окъсняхме. Утре ще ги натоварим и отворят ли портите — там!... Не, ти няма да идваш с мен! Сам ще ги закарам. Така е по-добре, никой няма да се усъмни в стария Абу Талиб.

Хайде, да бъде лека нощта ти, Али! — добави той и се отправи към своята стаичка в задната част на хана, а пък аз се престорих, че отивам да нахраня кучето и излязох на двора.

Четвърт час по-късно ние двамата с Балю вече бързахме по тъмните криви сокаци нагоре към Фейсалбейовата къща. Изкачихме се по стръмнината към задната градина. Бутнах портичката. Тя беше отворена. Влязох. Балю оставих вън.

Както и други път, когато идех тук, кучето не видях; чувах го само да лае в предния двор. Не се съмнявах, че Мейра се е погрижила за него. Но и да ме пресрещнеше кучето, то вече ме познаваше. И не от кучето, от Фейсал бей се боях аз. За мое щастие прозорците на къщата бяха тъмни. Той сигурно хъркаше между своите дебели жени и аз от сърце му желяех да не се пробуди никога.

Затворих внимателно портичката и безшумно се запътих към бараките. Тънкият сърп на новата луна ми осветяваше пътя. Аз притичвах от храст към храст, спирах се зад кипарисите и все повече приближавах.

Толкова късно никога не бях идвал. Дали все още ме чакат или са заспали? Лиллях може да е заспала, но майка ѝ чака, зная го.

Заобиколих бараката на Топарлак Бекир. Както украсените с резба прозорци на къщата и нейното прозорче беше тъмно. Какво ли сънува старият смешен евнух, помислих си. Никога не се бях запитвал какъв е той по народност, защо е попаднал тук; кой го е продал в робство; и как се е случило така, че са го осакатили за цял живот. Сега внезапно и кой знае защо тези въпроси на тълпа нахлуха в ума ми. Представих си колко безрадостно е неговото съществуване, стана ми тъжно и болно за него.

Както предполагам, прозорчето на Мейрината барачка светеше. Наистина слаба, едва забележима светлина, но все пак светлина. С какво доверие забързах аз към нея, как предсецах радостта, която щях да видя върху лицата на двете жени.

Приближих.

Прозорчето беше закрито от дрипаво перденце, но то се развяваше от лекия вятър и пътем аз неволно надникнах вътре. В полумрака смътно видях някакъв гръб. Не беше гръб на жена!

Заковах се на мястото си. Взрях се. Ала перденцето отново се разлюля, препречи погледа ми, откри друга част от вътрешността.

Видях насрещната стена, свещта, както винаги закрепена нависоко, под нея на рогозката лежи човек. Оттам идеше прекъснато стенание. Тих, уморен плач се преплиташе в него.

Някакъв женски глас (не гласа на Мейра, не гласа на Лиллях) каза:

— Не плачи, душице, и да плачеш, и да не плачеш, каквото е писано, това ще стане.

— Аллах е милостив! — чу се и пискливият глас на Топарлак Бекир. Негов значи беше гърбът, който ми се мярна.

Слушах, нищо не разбирах; но и не помръдвах. А онова чувство на бодрост, на тържество, с което бях дошъл, в един миг се преобърна в душата ми на тревога. Кой стене? Кой плаче? Какво се крие зад думите на тая непозната и на Топарлак Бекир?

Пак се чу женският глас:

— Топи кърпата в оцета, душице. Топи я и я слагаш на челото й. Тъй ти е по-добре, а, сестро?

Стенанията не престанаха.

— Ние да вървим — рече Топарлак Бекир и при едно разлюляване на перденцето видях, че се е изправил. — Ти прави, каквото ти казва Фатима кадън, пък ако аллах реши, ей ни къде сме, викай ни бързо. Но по-тихо — прибави той, — виждаш, че господарят е като бесен...

Отстраних се бързо, закрих се зад бараката и зачаках да излязат. Скоро те се появиха на вратата, казаха нещо, което не чух, и тръгнаха по пътечката към другата барака.

— Няма да я бъде — рече тихо Фатима кадън, когато минаваха край мене. — Чудо ще е, ако изтрае до сутринта.

Евнухът измърмори нещо, после при един повей на вятъра до ушите ми достигна:

— ... Да я закараме, каза, в гяурското гробище и хич да не се грижим повече за нея...

Те се закриха зад една от постройките. Чу се отваряне на врата. После на втора.

Сега можеше да вляза и аз в бараката на клетото бай Несторово семейство.

Историята беше кратка. Докато седяхме на колене край постелята на умиращата Мейра, дъщеря й през сълзи ми я разказа.

Когато днес преди обед двете научили от мен, че заточениците работят на крепостната стена и че техният човек е също там, нищо вече не могло да ги задържи в къщи. При това беят бил излязъл.

Как да постъпят?

Всъщност не било трудно да се излъже Топарлак Бекир. Те му казали, че отиват на пазар — повече да погледат, по-малко да купуват. Колко пари може да има у една робиня?

И излезли.

— Ах, по-добре да не бяхме никога излизали! — изрида Лиллях и отново се обля в сълзи.

Излезли те, но не тръгнали към пазарището, а се отправили към Урум капия по същите ония сокаци, дето рано сутринта бях минал и аз.

Заточениците все още работели на стената във вериги и целите покрити с черен прах.

Дълго се мъчили майката и дъщерята да открият сред безброя нещастници своя драг и мил, ту в оня се взирали, ту в тоя, но така си и останали, без да го видят. Внезапно някакъв глас ревнол зад тях — глас, които те тъй добре познавали и който ги хвърлил в ужас:

— Вие кои сте, мари? Не сте ли моите?!

По фереджетата ли ги е познал Фейсал бей? Или пък е очаквал да ги види там? Неизвестно. В следващия миг страхът им напълно ги издал. Те се втурнали да бягат и така диво бягали, така безспирно, че щом влезли в двора, и двете се строполили на тревата, загубили дъх и свят.

Най-сетне криво-ляво те се прибрали в бараката, успокоявайки се една друга, че всичко се е разминало. Ала четвърт час по-късно при тях нахълтал беят. И тогава станало страшното.

— Ще ви убия! — ревял той, като размахвал къса дебела тояга и я стоварял по тях. — Не го забравихте тоя мръсен гяурин? На̀ ви, на̀...

И пак удрял, удрял, докато най-сетне Мейра, която закриляла дъщеря си, се строполила на глинения под, цялата обляна в кръв.

Чак тогава беят се спрял, поотдръпнал се малко и подозрително я огледал — дали пък не се преструва? Но от носа и от устата ѝ шуртяла кръв, мокри били и разпилелите се прошарени плитки на косата.

— Преструвай се ти, преструвай се! — рекъл той стреснато, защото може би в тоя миг си спомнил колко златни лири е броил някога за нея.

Хвърлил окървавеното дърво и тръгнал да излезе.

— Утре, мисли му, и двете ви ще продам на хаджи Хасан! — заканил се от прага. — Или не, тебе ще продам, че си дърта, а дъщеря ти ще взема в харема си. Още утре ще я взема! Хайде, ставай, стига си се преструвала!

Но горката Мейра лежала все там на глинения под и нито неговите закани, нито сълзите на дъщеря ѝ могли да я вдигнат.

На пода лежеше тя и сега, преместена върху рогозката. Кръвта ѝ не течеше вече, но тя продължаваше да стене с ням записан поглед някъде в отвъдното.

Докато дъщеря ѝ говореше, Мейра на два пъти извъръща лице към нас. Но виждаше ли ни тя, познаваше ли ни, не можех да разбера.

— Какво има, майчице, що, боли ли? — питаше веднага с разтреперан глас горкото момиче и жадно искаше да срещне погледа ѝ.

А тя:

— Пази я, Несторе. Не му я оставяй, Несторе...

— Майко, майко... Аз съм, твоята Лиллях... Няма го татко тука... Само ние сме с Рали...

А тя пак:

— Пази я, Несторе... Не му я оставяй, Несторе...

И след това ще замре. Докато отново подхване своите тихи, мъчителни стенания.

Внезапно — и тогава за пръв път почувствувах, че ни позна — тя спря очи на нас.

— Лиллях... бягай, Лиллях... бягай, душичке мила...

И към мен:

— Рали... ти ли си, Рали? Заведи я при баща ѝ, синко... Бягайте... бягайте оттук... далеч... далеч... Кажете... кажете му, че аз за него... за него...

Силна тръпка премина по цялото ѝ тяло. То се сви, сгърчи се и изведнъж тежко се отпусна.

— Майко! — хвърли се да я прегръща Лиллях.

А аз стоях на колене, без да помръдна, и сълзи се стичаха по лицето ми. Баща ми бяха убили, майка ми и сестричката ми бяха изгорили живи. И как страдах тогава, как неизразимо много страдах. Но аз не бях там. Не видях. А сега за пръв път пред очите ми умря близък човек.

Спомням си колко дълго след това стояхме ние двамата с Лиллях мълчаливи край изстиващия труп на майка ѝ и как нито аз, нито тя дръзнахме да проговорим. От съседните градини се чу кукуригане на ранобудни петли. После перденцето избледня.

Вън бързо се разсъмваше.

— Лиллях — осмелих се най-сетне да наруша мълчанието.

— Какво, братко Рали?

— Нали чу какво каза тя? Трябва да бягаш!

— Чух.

— Още днес, Лиллях. Ако не избягаш днес, Фейсал бей ще те заключи в харема си!

Тя с мъка каза:

— Как ще я оставя, Рали!...

Замълчах. Как се оставя майка, която още не е изстинала...

— Тогава виж какво — рекох аз и се извърнах към девойката.

От дрезгавината на прозореца и от свещите в барачката беше достатъчно светло, а аз едва познах лицето ѝ — тъй посивяло и слабо беше станало то.

— Ето какво направй... След като... такова... все ще трябва да я погребете де... Та евнухът напред разправяше: щял да я закара в християнското гробище...

— Тя е християнка като татко — каза Лиллях, макар че аз добре знаех това. — И аз съм християнка! — прибави тя упорито, предизвикателно.

Погледнах към прозорчето. Все по-светло ставаше. А ако там се появи я Фейсал бей, я Топарлак Бекир? Трябва да бързам, да бързам, подканях се.

Станах прав.

Лиллях също се изправи.

— След погребението скрий се между гробовете — казах аз. — Евнухът ще помисли, че си тръгнала напред, а ти иди при скалите, отдето почва пътеката за Мардинския път. Знаеш ли я тая пътека?

— Не я знам.

Аз изпъшках.

— Не се бой. Ще я намеря — рече кратко Лиллях. — Какво ще правя там?

— Ние оттам ще минем.

Тя не ме разбра. Видях го по погледа ѝ.

— Ние... баща ти, бати Лукан, аз.

— Ах, Рали — рече тя и сякаш чак сега се събуди от някакъв сън. — Ще бягаме!

— Ще бягаме, разбира се! Камилите ще са там...

— А конете?

— Няма коне — казах. — Абу Талиб е купил камили. И една от своите камили ми подари.

Бях готов да ѝ обясня как стана замяната и колко добър е Абу Талиб към мене, но от съседните дворове отново закукуригаха петли, аз грабнах феса и се втурнах към вратата.

— Запомни ли всичко? При пътеката към Мардинския път!

— Запомних, Рали.

Щях вече да изляза, когато се сетих, че не съм се простил с покойницата. Върнах се. Наведох се пак. Целунах скръстените и ръце. Все едно, че целувах ръцете на моята майка.

— Иди събуди Топарлак Бекир — казах на отново разплакалата се Лиллях.

— Рано е още...

— Не, иди! — настоях аз.

Събудеше ли го рано, и той рано щеше да откара покойната на гробището. Но да кажа това на Лиллях нямах сърце.

[1] Неджабски коне — порода арабски коне, прочути с издръжливостта и бързината си. ↑

СЕДМА ГЛАВА БЯГСТВОТО

Събудих се и първата ми мисъл беше, че съм се успал. Тъкмо днес, как можах тъкмо днес да се успя! По-бързо не съм се обличал никога в живота си. Грабнах гюма с наакиснатите от вечерта жълти гъби и се втурнах надолу по стълбата.

Якуб, слугата, ръсеше с малък ибрик^[1] пода и лениво метеше.

— Де е господарят ти? — попитах възбудено аз.

Той извърна към мене глава и се подпря о стената.

— Господарят замина.

— Замина ли?

— И аз не го знам. Гледам го, кара четири камили нанякъде. Ще се върна, вика, към обед. Друго не знам.

Извадих къс хартия и молив. Написах:

Благодаря ти за всичко, прелюбезни ми Абу Талиб.
Така се случи, още веднага трябва да тръгнем. Вечно ще съм ти признателен.

Али.

Не сгънах хартията. Трябваше, не можех да не напиша още нещо.

Ти, Абу Талиб, не ме помни с лошо.

— Дай това на господаря си, Якуб! Само да не го забуташ някъде. Много е важно!

Извадих една сребърна меджадия и я прибавих към писмото.

— А това е за тебе.

Той примига, погледна ме изненадан и удари да се кланя.

— Остави — спрях го аз и взех гюма. — Човек не дава, за да му благодарят, а защото е благодарен!

Пътем изядох два бюрека, дадох на кучето си един (бюрекчията ококори очи и зацъка: аллах, на куче бюрек), накарах да ми загънат в дебел табак още няколко и продължих.

Пътят ми не минаваше покрай Фейсалбейови, но аз минах оттам. Отвори ми престарялата Фатима кадън.

— Няма ли го Топарлак Бекир? — уж случайно попитах аз.

Тя примига, приближи ме и сниши глас.

— Няма го тука, Али... Отиде да закара бедната Мейра...

— Къде да я закара? — престорих се, че не разбирам.

— Ох, забравих, че ти не знаеш, синко. Нещастие се случи, сине, умря горката Мейра. Отиде си. Отърва се.

— Че вчера тя беше жива и здрава, как така?

Тя пак погледна назад към двора.

— Отърва се — повтори. — Каквото и да се случи на робини като нас, така се казва: отърва се.

— А Лиллях?

— Лиллях, синко, плаче...

— Ама тя тука ли е сега? — попитах излишно.

— Как ще е тука, Али. Що думаш! Отиде тя с Топарлак Бекир, майка си изпраца. Нас не ни пусна господарят, сине. Той и нея нямаше да пусне, но после рече: „Хайде нека върви! Оттам, като се върне, направо в харема ми, вика, влиза“... Ще зачерни той съвсем младия й живот... Видяло се е...

— А той, Фейсал бей, тука ли е?

— Ей го там, в селямлъка. Пиян. Да не мислиш, че за Мейра му е мъчно. Не, десетте лири го ядат! Толкова е платил за нея на времето. Или кой го знае... Нали и той душа носи, макар и черна да е... „Онова куче, вика, Нестор ще го убия и него! Още днеска, вика, ще ида при пашата да ми го даде“... Ох, но защо ли ти ги разправям на тебе тия работи! Ти нито Нестора знаеш, нито нищо... Какво, боза ли носиш?

— Не, днес не нося. За парите дойдох, но като го няма Топарлак Бекир... Хайде, утре ще мина.

И излязох.

Сега вече имах още една причина да бързам — Фейсал бей. Той не само искаше да затвори Лиллях в харема си, той заплашваше и бай

Нестор. Право казваше на времето Абу Талиб: „Убива човека и окоето му не мига! Виж, за лирите си жали“... Но само за лирите ли наистина жали? Не го ли мъчи съвестта? Или може би се беше озверил още повече — защото, мисля си сега, който убие веднъж, той може и втори, и трети път да убие...

От къщата на бея до крепостната стена пътят беше надолнище и за десетина минути аз вече бях там. Пазачите ме знаеха от вчера и не ме спряха. А с помощта на Балю лесно намерих моите хора.

— Сложи ли гъба в бозата? — запита ме шепнешком бай Нестор.

Горкият, той не подозираше какво му се бе случило тая нощ. Не смеех да го погледна в лицето.

— Сложих.

— Сега иди и черпи ония горе на кулата...

— Отровна ли е вече бозата?

Той поклати глава и аз неволно се загледах в очите му — големи, трескави, все още млади очи. Като на Мейра, когато ми говореше за него.

— Ние сме хора и си искаме свободата — каза той. — Ние не сме убийци.

Бати кимна.

— Само ще им се доспи, Рали. Върви по-скоро и се връщай, чакаме те при самата стена!

Изкачих се по стъпалата на кулата, излязох на площадката и се облегнах на медния топ.

— Няма ли тука жадни бе! — викнах с все сила — Боза... Боза резлива!...

Заптийетата (едното от тях ми беше стар познат), както се бяха натъкмили по бойниците и оттук внимаваха да не побегне някой заточеник, се заизвъръщаха.

— Как я даваш? — попита пръв най-жадният, дълъг плесенясал манафин^[2] с увиснали чак до челюстите мустаци.

— Само по две аспри, ага!

Нарочно казах висока цена.

— А, много искаш — възрази моят познат от тъмницата. — Миналата година по аспра ти плацахме.

— Я! Кажи, че си ти бе, Бабаджане! — ухилих се аз веднага. — Хайде, за твой хатър по аспра ще я пусна...

И напълних едното, а след него и другото канче.

— Кой иска пръв?

Пръв пи Бабаджана. След него — дългият манафин. Но третият от пазачите нямаше пари и това ме изплаши.

— На вересия ще ти дам! — предложих аз.

Той дигна рамене.

— Каква вересия, момче! Отнапред за три месеца съм изял заплатата... Остави, да не завличам и тебе...

И той щеше да се обърне пак към бойницата, но аз го спрях:

— Щом е тъй, на доброто с добро отговарям, ага! Ей ти една черпня от мен!

И нетърпеливо му тикнах в ръцете отново напълненото канче.

— Я виж ти! — запротестираха другите. — За Мюлтека без пари, а нас с пари! Че ние да не служим на московския цар, бре! — смееха се те. — Я давай... черпи и нас...

Дръпнах се привидно, разбира се, и все пак накрая почерпих и тях. Налях повторно и на Мюлтека („Аллах заповядва да бъдем справедливи!“ — казах), после бързо се втурнах надолу по каменните стъпала, пътем дадох по канче на заптиетата, които отиваха отвъд стената, и накрая на най-близкия от моите хора.

— Сега почакай малко! — прошепна бай Нестор, щом го приближих.

Изглежда, през всичкото време не ме бе изпускарал от очи.

— Ти тръгни пръв — прошепна брат ми. По гласа се чувствувах, че е развълнуван повече и от мен. Ние сме изпилили веригата, щом минем стената, и ще я хвърлим.

— Ще ви чакам в гробището. Бай Несторе, нали знаеш гробището?

— Знам го. Жена ми там ли е?

Потръпнах.

— Всичко съм наредил.

Добре, че той гледаше към кулата, инак лицето ми щеше да ме издаде.

Чух го да казва:

— Ония вече дремят... А, ето и нашия!

И наистина най-близкият пазач се беше подпрял с две ръце на пушката си и току клюмаше, стряскаше се и пак отпускарше глава.

— Хайде, Рали! — изкомандува бати Лукан.

Аз стреснато го приближих. Дойде ли най-сетне часът? Той ме гледаше пронизително й строго. Очите му ми казаха: „Дойде, братко! Сега се решава — свобода или смърт...“

Взех гюма и като подсвирнах на Балю да ме следва преминах сринатата стена и се озовах извън чертата на крепостта.

Никой не ми извика. Никой не ме спря. Имаше ли външни пазачи?

Оставих тихо гюма между камънаците, прилепих се към стената (сянката й ме скри) и забързах нагоре към гробището. Още стотина крачки и потънах между кръстове и храсталаци.

Спрях се за миг и се извърнах. Балю е след мен. Но те? Не се виждат. Може би са в сянката на стената.

Целият се тресях от възбуждение. Какво да направя сега? Какво? Най-първо да намеря Лиллях.

— Търси! — заповядах на Балю, като поднесох под носа му една нейна забрадка, която нощес предвидливо бях тикнал в пояса си.

Той я помириса, погледна ме и изведнъж се шмугна между гробовете. Втурнах се подире му и аз, като ту виках неговото име, ту името на Лиллях. Плочи се препречваха — прескачах ги, кръстове заобикалях и пак.

— Балю, тук!... Лиллях! Де си Лиллях?

Не знам, кой от нас я зърна пръв, Балю или аз. Но тя лежеше върху меката пръст на пресния гроб и в първия миг, когато ме погледна, очите й бяха така отдалечени, така чужди, та аз се изплаших дали не е обезумяла.

— Къде е Топарлак Бекир? Защо си още тук! — скарах й се задъхан. — Защо не си при пътеката?

Тя ме гледаше и като да не разбираше за какво говоря.

Внезапно ме позна:

— Рали! Ти ли си, Рали!

И се хвърли в ръцете ми, цялата в сълзи.

— Досега се криех, както ти ми каза, но не можах... Пак се върнах... Никога няма да я видя вече, Рали, никога... Ти не знаеш какво е...

— Знам, Лиллях. Отиде ли си Топарлак Бекир?

— Отиде си. Помисли, че съм избързала и се втурна да ме стигне...

— И не мислиш, че може да се върне и да те търси...

Внезапно тя се дръпна и ако ръката ми здраво не я държеше, би побягнала.

— Какво? — бръкнах аз с другата си ръка за скрития в пояса ми револвер.

— Мъже!...

Още не бях ги видял, а радостният лай на Балю ми подсказа кой иде.

— Стой... Чакай... Това са брат ми Лукан и... твоят баща, Лиллях!

Тя се олюля, но преди аз да я подкрепа, две дълги, жилави ръце, ръцете на баща ѝ я сграбчиха здраво и силно я притиснаха.

— Детето ми... милинката ми... — чувах аз.

Ала след миг и мен ръце ме сграбчиха и лудо ме запрегръщаха.

— Рали!... Братчето ми...

— Бате!...

Да, цяла година го бях чакал тоя миг, цяла година жадувах за тая прегръдка.

— А майка ти? Къде е майка ти? — дойде тревожният глас на бай Нестор.

Веднага се откъснах от ръцете на бати.

Погледнах Лиллях.

— Майка... Тя майка...

Сълзи я задавиха.

— Защо плачеш, дете? Какво има? Хора, не ме мъчете! Кажете ми! Рали?

— Ето я твоята клета Мейра — промълвих аз, а дъщеря му се отпусна на колене до гроба и се захлупи връз него.

В първия миг помислих, че бай Нестор не ме чу. Нещо учудено, недоверчиво имаше в очите му. Как е възможно — Мейра?... Но изведнъж цялото му преждевременно остаряло от толкова страдания лице се сгърчи, стана страшно, той се затресе, някакво диво стенание излезе от гърдите му. Той се хвърли върху гроба и така силно зариде, така безутешно, че аз — трудно ми е да го кажа сега — неволно се потърсих; мен ми стана неловко, по момчешки противно. Така ли ридае мъж — мъж, който е стискал в десницата си пушка, който цели двайсет години е гнил в подземията и не се е прегънал?...

Колко наивен съм бил тогава! И как всяка възраст разбира само своите чувства!

— Ах, аз — стенеше той, не те видях, душо моя... вярна моя... Дни и ноци все мислих... все мислих... Остави ме ти... Отиде си, душо моя...

Нещо се беше пречупило в него. Той целият се беше пречупил.

Спомням си, че и бати като мене не помръдна. Но дали изпитваше същото чувство като мен?

— Стани, бай Несторе, стани! — хвана го кротко за изпосталелите рамене той.

— Оставете ме... оставете ме...

— Няма да те оставим, брате!... Знам, разбирам, но трябва да бягаме... Дъщеря имаш, не забравяй! — прибави с внезапна суровост бати Лукан, макар че и неговите очи плуваха в сълзи. — Всяка минутка може да открият, че ни няма.

— Да бягаме, татко! — скочи Лиллях.

Младостта, изглежда, ѝ даваше сили да заглуши мъката си. А и от нощес насам тя беше попретръпнала.

Сега мислеше за баща си. Че и за себе си.

— По-скоро!... Може да дойде тука Фейсал бей! — рече тя с ужас.

— Фейсал бей! — надигна глава бай Нестор. Това име го върна към живота. — Какво? Фейсал бей?

— Той я уби, татко! Вчера... той я уби! И мен искаше да убие! Намери ли ме тук, ще ме вземе в харема си...

Той скочи. Прегърна я силно, безумно.

— Няма да те дам. Нека дойде — ще го убия!

Помислих, че полудя.

— Върви с мен, бай Несторе! — хвана го здраво за ръката бати.

— Де е той? Де е тоя убиец? Дайте ми го... повтаряше старият заточеник и се дърпаше назад.

— Върви! — тласна го грубо брат ми. — Лиллях, дръж го за другата ръка. Рали, показвай пътя!...

Неговите заповеди идеха една след друга и странно, в тоя тъй неподходящ за спомени миг те ми припомниха старото време — такъв решителен и властен беше той и в училището, и в тайните сбирки на комитета, и кога водеше чета през време на въстанието.

Подадох му револвера си. Нека да е в неговите ръце.

Тръгнахме.

Пътеката намерих скоро. Но пещерата? Една скала дълга, остра като човка, повтарях си аз. Ала скали край нас имаше много и все дълги, все остри. Тогава маслинените дървета сетих се. Две са, едно до друго! Две, да, но къде са? От объркване ми идеше да се разплача, когато бати ме хвана за рамото и ме спря.

— Погледни тук!

Обърнах се. Някакъв храст, на който дори името не знаех.

— Тия жълти косми са от камила!

— От камила...

И тогава паметта ми се освежи.

— Върнете се, върнете се! — развиках се. Трябва да извием надясно. Да, ето в тоя улей...

Ние тръгнахме надясно и скоро прел очите ни щръкнаха двете прастари маслинови дървета, а малко по-нататък намерихме и

пещерата.

Камилите бяха там.

Слава богу, Абу Талиб го нямаше.

Не ще разказвам с каква трескава бързина бати и бай Нестор (той беше затихнал, крачеше безволно, сякаш не разбира какво върши, и ние трябваше постоянно да му помагаме) навлякоха върху си кюрдските покривала, как запасаха оръжието и как изкарахме камилите из пещерата. Няколко минути по-късно ние вече яздехме нагоре по пътеката, а след това и по Мардинския път. Горките животни пръхтяха на всяка крачка, ревяха, но ние не преставахме да ги смущаваме и шибаме и не преставахме да се подканяме един друг:

— По-скоро! По-бързо!...

Чак когато се изкачихме на големия хълм, отдето пътят кривваше навътре в планината, бати Лукан запря запенената си камила и я извърна.

Извърнахме нашите и ние.

Долу, в краката ни, сред черната каменна долина, лениво като черна преяла змия се точеше реката Тигър. Насреща бе начупената верига на дивите Таварски планини, а отсам, на склона, Диарбекир. Ниска, жалка изглеждаше оттук крепостната стена; ето и вътрешната, на тъмницата... А кое ли е ханът на Абу Талиб? Конакът на Фейсал бей?

Взирах се и не можех да ги отлича.

Неочаквано някакъв ек достигна до нас — като че събаряха скали. Ехото го повтори, потрети. Ние неволно се заслушахме. Ето го отново...

— Топът — рече бай Нестор и това бяха първите думи, които изричаше, откак напуснахме гробището: а лицето му пребледня, ако въобще можеше още да пребледнее.

— Защо стрелят?

— Знак, че са избягали заточеници — прошепна той едва чуто и погледна към дъщеря си.

— Ние имаме преднина — каза веднага бати и както ми се стори, каза го не толкова, защото го вярваше, а повече да успокои Лиллях и мен. — Докато решат какво да правят и накъде да вървят, ще мине денят.

Въпреки това ние побързахме да подкараме камилите и скоро страшната черна крепост се скри и изчезна от очите ни.

Извадих завитите в табак бюреци и им ги раздадох.

— Вземете — казах. — Яжте! Нека това да е последният ни спомен от Диарбекир!...

[1] Ибрик — бакърен или глинен съд за вода. ↑

[2] Манафин — малоазиатски турчин. ↑

ПРЕЗ ПУСТИНЯТА

ПЪРВА ГЛАВА

ЕЛ ШАХИН

Често бях чувал Абу Талиб да казва:

— От това, което аллах е отредил на човека, никой не може да се отърве!

Но ето че ние четиримата — двама осъдени на вечно заточение, една млада робиня, и аз, ненавършилият още петнадесет години — не искахме да живеем така, както ни бяха отредили. Свобода! Към нея се стремяха душите ни; тя ни даваше и сила, и твърдост, и надежда.

През цялата нощ яздихме все на юг. На разсъмване отминахме заснежения връх Мардин, а пътят ни, вместо да олекне, стана дважд по-труден. Стръмното надолнище беше набраздено от безброй дерета, камилите често се препъваха, спираха и не искаха да вървят.

Слязохме от седлата и тръгнахме пеш. Само Лиллях остана на камилата си. Тя горката, ненавиждала да язди, беше съсипана от пътя, а и от преживяното през миналата нощ и ту заспиваше, ту се стряскаше, измъчвана от кошмари.

Баща и водеше и нейната камила. Понякога в полумрака хвацах неговия тежък поглед и си мислех: последния път, когато е видял дъщеря си, тя е била на девет години, а ето че вече навършва шестнайсет...

Всъщност аз чак сега разбрах колко е пораснала Лиллях, откак я познавам. Предутринният планински вятър развяваше яшмака ѝ, надуваше фереджето и аз учуден откривах, че тя не е вече момиче, а е станала млада жена, гъвкава, стройна, може да се рече, хубавица. Не знаех защо, но се радвах на тая нейна хубост, горд бях. Казвах си: на мен се дължи, дето тя днес не ще е в харема на онова животно Фейсал бей.

Когато слънцето изгря, пред нас се ширна скалиста пустиня, но не вече черна като околността на Диарбекир, а сивожълта и пепелява, тук-там осеяна с жилава степна трева и с ниски келяви храсти.

Пътят между тях едва се различаваше.

Ала бати Лукан (то се знае, че той беше нашият предводител) не гледаше натам. Той постоянно се извъръщаше към стръмните склонове, които отминахме.

— Не се ли видят, даскале? — питаше го понякога бай Нестор. Дългото седене в подземията на тъмницата беше отслабило очите му.

— Няма ги.

— Слава богу!

Това ме уверяваше, че Абу Талиб е прав. Заптиетата щяха да ни дирят по най-късия път за морето — по пътя към Самсун. Не по най-дългия!

Казвах го, и не веднъж.

— Не знам, мен ми се струва, че те първом ще претърсят околността — отвърна накрай брат ми.

Бай Нестор поклати неопределено глава.

След малко го чух да пита:

— Няма ли ги?

— Няма ги.

— Слава богу!

Така вървахме още час. Умората дотолкова ни налегна, че едва влачехме краката си. А слънцето все по-силно жареше.

— Да се качим на камилите и ние — помолих аз.

— По-добре да починем всички — каза бати.

Ние се разположихме в сянката на няколко заоблени скали, отдето се виждаше пътят към Мардин. Здравата бяхме изгладнели. Хапнахме набързо, преполовихме водата в единия мях и се излегнахме на топлата земя. Бати и бай Нестор затъркаха с пилата гривните на веригата, които все още бяха на краката им. Лиллях хранеше Балю, а аз уж гледах към планината, отдето можеха да се зададат преследвачите, ала без да усетя как, заспах.

Събудиха ме хладните бързи пръсти на Лиллях.

— Ставай... Идат!...

Скокнах и първом посегнах за револвера, който бати ми беше върнал като по-удобен за моята ръка, а сам бе взел двата големи.

Брат ми и бай Нестор се бяха изкачили горе между скалите и оттам оглеждаха каменистата равнина. Равнината, казах, не стръмните склонове към върха, отдето бяхме дошли и дето се виеше пътят за Диарбекир!

Това ме озадачи.

— Да не са ни заобиколили? — прошепнах аз, когато се покатерих при тях.

— Не — поклати глава бати. — Мисля, че не е потерята. Там, виждаш ли, между тая, наклонената скала и пясъчните хълмчета... Трима са!

Погледнах, дето ми сочеше, и наистина различих трима облечени в бяло мъже — двамина на коне и с дълги пушки, третия пешак. Те приближаваха бавно и макар че бяха още твърде далеч, като се възрях по-добре, аз видях единия от конниците да размахва ръка над пешеходеца. Държи ли нещо в тая ръка? Защо я размахва, чудех се.

— Бие го! — отгатнах най-сетне аз.

— Да, бие го... А другият, слушайте, другият ездач пее!

Ослушах се. Пустинният вятър ни обливаше с големи, топли вълни, а заедно с него прииждаха и звуци на песен — висока, монотонна, песен без думи, само с едно проточено и противно: „А-а-а...“

Бай Нестор каза:

— Не мога да видя добре лицето на тоя, пешеходеца, но по покривалото — сириец трябва да е. Изглежда, карат го там, отдето ние избягахме... И сирийците се бунтуват, момчета, и те скъпи жертви плащат...

При тези думи, които ми припомниха миналогодишното наше въстание, ръката ми още по-силно стисна револвера.

— Не ти! — спре ме бати. — Ние си знаем работата. Бай Несторе за тебе оставям певеца. Аз вземам задния. Да, сега ясно се вижда. Бич държи в ръката си това султанско мекере^[1]... Ей го пак! Удря. Напомня ли ти това за твоя път до Диарбекир, стари заточенико? Аз не мога да забравя моя — прибави той глухо и с жестоко озлобление, каквото не познавах у него.

Бай Нестор вече се целеше с късата си пушка.

— Огън! — изкомандува отсечено бати.

Гърмежите на неговия револвер и на бай Несторовата пушка се сляха в едно. Когато димът пред очите ни се разпръсна, ние видяхме оня с бича как се свлича от седлото. Певецът лудо препускаше към скалите.

— Изгървах го! — изпъшка бай Нестор. — Забравил съм да стрелям, Лукане...

Бати и аз бързо изпразнихме револверите си след конника. Но ранихме ли го, не знам. Той се скри зад наклонената скала, заобиколи отдалеч хълмчетата и в луд бяг продължи нагоре по пътя за Диарбекир.

Безсмислено беше да го гоним. А и никой от нас не мислеше вече за него.

Затичахме се към сириеца. Той през цялото време като че не бе помръднал от мястото си. Стоеше с веригата в ръце. Чакаше ни. Който е враг на враговете му, не може да не е негов приятел!

Беше млад човек, изглеждаше на възрастта на бати, дребен на ръст, с кокалест нос и брадясало лице, маслиненомургаво на цвят. Това лице, раменете, гърдите, гърбът — всичко беше на кървави резки и синини. Виждаше се, че по целия път са го били, и то не за друго, а защото заптието е трябвало да намери някакво достойно за себе си занимание.

— Непознати приятелю — каза му по турски брат ми, когато го приближи дотолкова, че очите им се срещнаха. — Ние с тебе не сме от една вяра, нито от една народност, но и ние бяхме неволници като теб, а от страданията хората стават братя. Ей го потисника ти. — Той посочи убитото заптие. — Сега ти си свободен.

И му подаде пилата, с която, до преди да заспя, бяха пилили железните гривни на краката си.

Сириецът пое пилата, но задържа ръката на бати Лукан и понечи да я целуне.

— Чакай — дръпна се стеснително брат ми. — Кажи ни по-добре как се казваш и коя е причината да се срещнем тук!

— Името ми е Ел Шахин — рече сириецът. — А щом искате да знаете защо ме карат на заточение, това ще ви кажа направо: за бунт против султана!

— Дай да те прегърна, брате! — сграбчи го бай Нестор.

Изглежда, тая неочаквана среща го беше извадила от вцепенението му. Той пак се разплака, но то бяха вече други сълзи.

Прегърнах след него Ел Шахин и аз, а Лиллях, която се беше приближила, мълчаливо му се поклони и този поклон, както всички разбрахме, според тукашната вежливост значеше: аз съм жена и не е

редно да те поздравявам както мъжете, но приятелите на моите близки са и мои приятели.

Съдбите ни бяха едни и същи, затова и пътят ни стана общ.

Щом Ел Шахин хвърли веригата, ние се качихме на камилите и отново яхнахме през пустинята. Сириецът яздеше коня на убитото заптие. Той взе и пушката му, взе паласките с патроните, ала наметалото на заптието отказа да вземе, макар че целият беше окъсан и в кърви.

— Че нали и то ще ти трябва! — изненадах се аз. — През нощта ще студуваш!

— Оръжие да вземеш от врага е гордост, дрехата му да вземеш е позор — отвърна той.

От гласа му разбрах, че повече не трябва да говоря за това и замълчах.

Зад нас брат ми учеше Лиллях на български.

— Кажы: България.

— Булгаристан?

— Не, Булгаристан е по турски. Кажы: Бъл-га-ри-я.

— Бъл-га-ри-я — повтори тя.

С нея шепнешком повторих и аз. Кога най-сетне ще стигнем там! Бати Лукан продължи с тъй познатата ми от училище настойчивост:

— Кажы: аз съм българка.

— Какво значи?

Той и преведе и тя се усмихна за пръв път откак бе умряла майка й.

— Каква българка съм аз, като не знам български!

— Ще го научиш! Трябва само да залягаш.

— Той ще те научи, дъще — обади се бай Нестор. — Даскал е той, учител, толкова народ е научил, че теб ли няма да научи.

— И мен ме е учил! — ухилих се аз от седлото си.

— Вярно! И Рали съм учил... Само че на тебе, братко, май много не ти вървеше учението! — стрелна ме той с поглед. А после цялото му лице се озари от спомени.

Наведох глава. Очите ми се насълзиха. Защо го каза сега това! Трябваше ли да го каже пред всички?

— Стана тя! — викна бати. — Виждаш ли го, бай Несторе! Двама ни от тъмнината извади, Лиллях отърва, а сега, погледни, още малко и ще зареве...

Преглътнах смущението си и се насилих да се усмихна. А Лиллях, която внимателно ни слушаше, беше порозовяла от вълнение.

— Колко чудно — рече тя. — Нищо не разбирам, а ми е така близко, така... как да ви го кажа... А как е на български моето име? — погледна тя с големите си черни очи брат ми.

— Както си е по черкезки, така ще е и по български — побързах да покажа аз своите знания.

— Не Рали, грешиш! — поправи ме баща й. — Лила е кръстена тя по български, на майка ми. Но Мейра, бог да я прости... не можеше да изрече нашенското име и все го обръщаше на своя език... Лиллях... Лиллях... Не можах да я науча аз... на български.

— Щом е тъй, ние тогава да си я казваме Лила! — обадох се аз.

— Не! Нека бъде както майка й я наричаше. Туй да остане поне от нея — прибави с овлажнели наново очи бай Нестор и след това дълго не проговори.

Помълчахме известно време и ние, младите, но после неусетно бати Лукан отново подхвана разговор с Лиллях. Тя го запита нещо; той й отговори. И така летеше времето.

Ние пак се обръцахме да видим не се ли задава подире ни потеря, но много по-рядко от преди. Казвахме си: дори да разберат от избягалото заптие кои са нападателите му, и това вече не е опасно — докато то стигне Диарбекир, докато преследвачите ни дойдат дотука, ние ще сме далеч на юг. А в пустинята следите бързо се загубват.

Него ден отминахме две малки кирпичени села, но отдалеч, и струваше ни се, че никой не ни видя. Ел Шахин беше минавал по тоя път и го знаеше.

— Тук хората са зли! — рече той, когато минарето на второто село се скри от погледа ни. — Капка вода не дават на човека. А да не разправам какво ще е, ако разберат, че не сте мюсюлмани... Виж, друго е в крепостта Чебриса. Там и вода има, и храна за животните може да се намери.

Наистина нуждата от вода и храна за животните ставаше от час на час все по-застрашителна. Какво бях предвиждал аз? Два от четирите мяха бяха празни, преди да напоим коня на Ел Шахин — камилите щяха да търпят още ден-два, та и повече. А като дадохме зоб тая вечер, за утрешния ден нямаше да има нито зрънце.

И така надеждата ни беше в градчето Чебриса. На Абу Талибовата карта тази малка пустинна крепост бе отбелязана само с едно колелце, ала като го гледах (картата вече носеше брат ми), аз си представях, че вътре в това колелце има огромен извор, заобиколен от десетки чували със зоб за нашите камили.

„Да бързаме!“ — подканяхме се един друг, но вече гонени не от мисълта за потерята, а защото Чебриса беше нейде пред нас и ние час по-скоро искахме да я зърнем.

Напразно. Не се мина много време, слънцето се прекатури на една страна и се търкулна по пясъчните хълмове вдясно, които през

целия следобед неизменно ни съпътствуваха. Пламна пустинята. Златни, огнени сияния затрепкаха по скалите. Сенките станаха ръждиви, несетно долината пред нас потъна в топъл мрак.

Долината да, ала не и насрещното възвишение!

Последните лъчи на залеза осветиха там ниска крепостна стена с две кули напред като два стражника покрай портата. Иззад стената стърчаха няколко минарета, купол на джамия се подаваше, палми кършеха снаги.

— Ето, ето я крепостта! — развикахме се ние с Лиллях. — Стигнахме Чебриса!

Само Ел Шахин не се радваше.

— Какво има? — попита бати.

— Лошо. Щом се скрие слънцето, и ще затворят вратата.

— Тогава удрайте камилите! По-бързо!

Ала ние едва бяхме достигнали възвишението, когато отгоре се чу:

— ПравOVERни! ПравOVERни! Казано е: денят е за работа, нощта е за сън! Да пребъде името на аллаха, който е отредил на човека кога да се труди и кога да почива!

— Не затваряйте! Идем от далечен път! — извика безнадеждно с все сила Ел Шахин.

В отговор до нас достигна дрънчене на вериги. Портата силно се тракна и оня същият глас отвътре, извика:

— Казано е: който иде след залеза, не е гост на нашата къща!

Безсмислено беше да се хлопа и да се моли. Така е с всичко в тия южни земи.

Ще отвърнат:

— Казано е...

Или пък:

— По-бавно бе, човек! Светът да не е направен за един ден!

И тъй ние не можахме да влезем в крепостта Чебриса, ала и не продължихме пътя си. Къде ще вървим без вода и без зоб за животните. Та пред нас е пустиня!

Решихме да преспим в палмовата горичка, която открихме надясно, между възвишението на крепостта и дюните. Там имаше само петдесетина дървета, израсли надалеч едно от друго, но почвата между

тях беше влажна, обрасла в свежа трева и разцъфнали храсталаци и това дойде добре за нашите изгладнели животни.

— Щом има трева, ще има и вода! — рече Ел Шахин. — Отивам да потърся.

Той взе един от празните мехове и скоро се загуби между палмите.

— Дайте нещо да хапнем и лягайте — обади се брат ми. — Аз ще пазя до полунощ. После ще събудя сириеца.

— Не, Лукане, мене събуди! — възрази бай Нестор. — Ел Шахин е изморен повече от всички ни... Лиллях, ела, дете, ела да ядеш...

Но Лиллях вече спеше върху тревата и той не посмя да я дигне.

Докато я покриваше с наметката си, чух го да казва:

— Нищо, нека спи. Сънят и от хляба повече сили дава.

Хапнах набързо и се наканих да си легна, ала се сетих за кучето си.

— Бате, може ли да дам повечко хляб на Балю? И той е гладен като нас.

Бати Лукан не се обърна, но стори ми се в полумрака, че се усмихна.

— Дай му, братко.

— Бальо! Бальо! — извиках аз тихо.

Той не се обади.

Подсвирих с уста.

— Отишъл е да гони лалугери. Знае си той работата, Рали, не се безпокой за него!

Не беше до безпокойство. Просто затыжил се бях за кучето си. Много ми се искаше да му дам парче хляб.

Тръгнах да го търся.

Край мене разцъфналите храсти ухаеха. Непознати птици, скрити високо сред дългите листа на палмите, огласяха тишината с чудните си гласове. И така странно, че аз крачех като насън. От време на време между дърветата се показваше бялото лице на напълнялата месечина. Струваше ми се, че и тя е тръгнала през гората като мен, че наднича и ме гледа, както аз гледам нея. И това още повече ме замайваше.

Внезапно недалеч в храсталака нещо прошумя. Стреснах се. Какво ли ще е?

Чух скимтене, лай.

— Бальо, ти ли си?

Той беше. Но само мина край мен и пак се шмугна назад.

— Къде? Къде отиваш? — затичах се аз подире му. — Ела тук, нося ти да ядеш!

Той не се върна. Жълтият му гръб се мярна сред тревата и после в края на оазиса, дето започваха скалите към крепостната стена.

— Какво има тука? Какво си намерил?

Той не се обади. Ала като се заслушах по-продължително, чух шуртене на вода и разбрах, че Балю е намерил извора.

Втурнах се натам, хвърлих се на земята до Балю и жадно натопих уста в студените струи.

Лежах, пиех и си говорех на ум: „Балю го откри, не Ел Шахин. Сега заслужава цял хляб.“ А после, като се надигнах с мокро чак до челото лице, реших веднага да намеря сириеца, та докато другите спят, ние двамата да напълним с прясна вода всичките мехове.

Свирнах на кучето си и щях да тръгна обратно, ако откъм пътя, които водеше към крепостната порта на Чебриса, не се чу шум.

Заобиколих скалите, излязох на открито и се заслушах.

Конски тропот. Потерята ли, стреснах се. Не може да бъде потерята! Заптието не е могло да иде толкова бързо до Диарбекир.

Трополенето ставаше, все по-силно. Не един, не два — десетки коне приближаваха! Ами ако заптието ги е срещнало наскред пътя? Те са ни дирили някъде около Мардин и то ги е срещнало!

Разумът ми казваше да бягам, та час по-скоро да предупредя нашите, а вместо това, без да знам защо, аз зашътках на Балю да не лае и още повече приближих крепостната порта.

От надолнището, като да извираха от земята, но пътя към Чебриса наизскачаха конници. Месечината беше зад тях и аз виждах само черните им силуети, но те бяха така настръхнали и заплашителни, та тръпки ме побиха.

— Хей, отваряй! — извика един измежду тях.

Други, без да слязат от конете си, приближиха портата и силно заудряха. С желязо върху желязо.

Човек се показа горе на бойниците, светлина се мярна там и пак се скри.

Сънен глас отвърна:

— Казано е: който иде след залеза...

— Говедо, на мен ще ги разправяш тия! Скоро отваряй портата

— аз съм Фейсал бей от Диарбекир!

Не вярвах на ушите си. Фейсал бей!

— Който ще да си, не отварям — отвърна оня отгоре. — Заповед има.

— Я викай скоро началника си!... Чакай! Днес влязоха ли в града ви гяури?

— Не знам.

— Как може да не знаеш? Диване!... Двама въшливи заточеници, една млада робиня — моя робиня е! — и едно момче, като мюсюлманче предрешено. На камили яздят!...

— На камили казваш... Че то след залез слънце имаше такива. Ама ние и тях не ги пуснахме.

— Къде са те?

— Ами, тук ще са нейде, наблизо.

Повече не можах да изтрая. Втурнах се към оазиса, и то така се втурнах, че още на втората крачка се проснах на земята, препънат от коренища.

— Хей, кой е там?

— Има ли някой там?

— Стой, стой!...

Гласове крещяха зад мен, гърмежи екнаха, но аз вече се закрих зад скалите и миг след това потънах в оазиса.

Пръв ме срещна бати.

— Рали! По-скоро! Къде беше? — скара ми се той.

— Потерята!...

— Разбрахме... Бързо на камилата!

Камилата ми беше вече коленичила. Аз се метнах на гърба ѝ, тя се надигна, олюля се и стъпи здраво на дългите си крака.

— Фейсал бей! — говорех аз задъхан и без да се владея. — Там... Фейсал бей...

— Какво? Фейсал бей? — извърна се цял на седлото си и се затресе бай Нестор.

— Той ги води! Нас търсят!

— Де е тоя звяр! Лукане, вие вървете, аз имам сметки да оправям...

— Ти имаш дъщеря! — пресече го сурово брат ми. — Никакво отделяне.

Бай Нестор изпъшка тежко и наведе глава.

— Всички след мен! — чух пак заповедническия глас на брат си.

Той шибна силно камилата и подкара на юг към тъмните пясъчни хълмове.

Препуснахме след него и ние с Лиллях и бай Нестор. Последен яздеше на своя кон Ел Шахин. Той не беше чувал нищо за Фейсал бей, но познаваше други бейове, затова и неговите ръце здраво стискаха пушката.

[1] Мекере — подлизурко, мазник. ↑

ВТОРА ГЛАВА НА ЖИВОТ И СМЪРТ

И досега не разбирам тъмнината ли бе причина или ние навреме успяхме да побегнем, та нашите преследвачи нея ноц загубиха следите ни. Възможно е и конете им да са били повече изморени от нашите камили.

Както и да е, ние се отскубнахме от тях и когато на сутринта голямото южно слънце отново затрептя и запламтя над главите ни, ние дълго с вълнение оглеждахме кръгозора.

— Слава богу! — рече най-сетне бай Нестор и се прекръсти.

Прекръстихме се и ние с бати Лукан и Лиллях, а Ел Шахин слезе от коня си, обърна се на юг, коленичи и дигна ръце за молитва.

— Отстранете се да не го смущаваме — каза брат ми. — Като нас и той има за какво да благодари на небето!

Отдалечихме се на двадесетина крачки и зачакахме.

Бати и бай Нестор си говореха накъде да вървим и какво да правим. Лиллях беше зареяла поглед нейде в далечината. А аз слушах гласовете край себе си, гледах как сириецът опира о пясъка чело, как дига високо ръце и си мислех: да би могъл сега Абу Талиб да ни види отнейде! Така много ми се искаше той, мъдрият, да разбере, че може и без вражди между мюсюлмани и християни; че българи и араби, черкези и турци са все хора, братя — стига да са истински човеци!

Но далеч беше Абу Талиб и когато ние продължихме пътя си, аз дълго си го спомнях: как ме напътствуваше той, как ми помогна; и че без него нищо не би излязло от нашето бягство. Само едно ме озадачаваше (сега бих казал: смущаваше ме — но тогава не го съзнавах).

Отде знае Фейсал бей толкова подробности за нас?

Наистина лесно е да се разбере, че робинята му ще е побягнала с баща си, а с тях и заточеникът, който е окован в една и съща верига с бай Нестор. Но отде знае, че сме на камили? И особено как е научил за мен! Как е научил възрастта ми; и че се предрешвам?...

Видял ни е някой, уверявах се аз. Малко ли хора има сега в Диарбекир! И си представях, че докато ние сме стояли край гроба на Мейра, тоз неизвестен някой, скрит зад кръстовете, добре ни е разгледал. А защо да не е Топарлак Бекир? Той и бай Нестор знае, и мене знае. Да, евнухът е! Върнал се е да дири Лиллях и тогава ни е видял.

Така всичко ставаше ясно.

Всичко ли? А камилите?

Бързо намерих и за тях обяснение. Пътят ни бе минал недалеч от Мардинската порта. Видели са пътници оттам и после са свързали тези пътници с известието на Топарлак Бекир; а може би и с вестта за освобождението на Ел Шахин... Да, да, това обясняваше и откъде им е известно, че вървим на юг. А като се върви на юг, не може да не се мине през Чебриса.

Така се убеждавах аз и си вярвах, защото исках да си вярвам. Ала някъде дълбоко в душата ми ме човъркаше съмнение. Наистина аз нито един-единствен път не си казах: дали все пак не ни е издал Абу Талиб, когато е разбрал, че бегълците са гяури? Защото той ще го е узнал; и сигурно е свързал особения ми интерес към Фейсалбейовия дом с бягството на робинята му. Въпреки това обидна и греховна ми се струваше тази мисъл след всичко, което Абу Талиб направи за мене, и аз я отхвърлях; пропъждах я. Ала не можех да се успокоя. Отново и отново се връщах на бягството, припомнях си подробностите, търсех още доказателства, нови обяснения.

И така часове.

— Какво се умълча, Рали? Да не си зле? — попита ме по едно време загрижено брат ми.

— Нищо... Спомних си как избягахме.

— Стига, не мисли вече за минали работи!

И наистина самият той беше най-добър пример, как всяко място си иска своето.

Аз винаги съм се възхищавал от бати Лукан и не само защото ми е брат, а защото той е от ония хора, на които можеш с пълно доверие да повериш живота си. Той не само ни водеше през пустинята — незабелязано, но властно той ни подкрепяше, повдигаше духа ни, разговаряше ни, та да бъде пътят ни по-лек.

Особено дружелюбен беше с Лиллях.

В началото аз си мислех, че на нея той отделя най-много внимание, тъй като тя е най-неопитна между нас. Ала постепенно започнах да чувствавам, че бати Лукан го върши не само по дълг, не само защото беше нужно, а го върши с готовност, с радост. Да, колчем го поглеждаше, или нещо го попиташе Лиллях, аз откривах на лицето му вълнение, което той не сварваше да прикрие. Харесваше ли му се тя? Сигурно, на кого няма да се хареса!... Но смешно ми се струваше (извъръщах се, та да не види усмивката ми), че такъв строг, предвидлив човек като него може да се смущава от очите на тая малка Лиллях. Виж, аз да се развълнувам, това може — аз съм си такъв, но той!...

Казах, че брат ми ни водеше през пустинята.

Наистина той вървеше напред и все на юг, често поглеждаше картата на Абу Талиб, неговото самоуверено държание ни окуражаваше. Но всеки от нас знаеше, че през нощта ние бяхме загубили пътя. Нямахме дори представа къде ще се озовем.

А между това денят напредваше.

Към обед стана така горещо, та аз се съблякох гол до кръста.

— Ще ти изгори кожата! — предупреди ме Ел Шахин, като гледаше белия ми, обсипан с лунички гръб. — По-добре сложи си покривалото.

Не го послушах. Как може да ми е по-хладно, като си забуля главата като него? Та аз ще се задуша! Ала скоро гръбът ми се зачерви, заприлича на варен рак, смъдна ме и ме заболя. Засрамен, аз побързах да изпълня съвета на сириецата, скрих се под покривалото си и оставих една-единствена дупка за очите.

А когато погледнах през нея дали ми се присмиват, изненадан видях, че Ел Шахин е запрял коня. Той слюнчеше палеца на лявата си ръка и го дигаше високо над главата си.

— Какво правиш?

— Гледам дали ще излезе вятър — отвърна той и продължи странното си занимание. — Задуха ли, пясъкът ще закрие следите ни.

— Ами ако не задуха?

— Ако не задуха — лошо... много лошо!

Наслюнчих пръста си и аз. Дигнах го високо. Не, нямаше вятър. Повей дори нямаше. Само като в някоя огромна пещ въздухът трепка и гори.

— Лошо — обади се и бай Нестор.

Но бати на всички ни се скара:

— Лошо ще е, ако седим на едно място! Тръгвайте по-скоро!

Ние подкарахме пак, ала не се мина час и стана ясно, че понататък е невъзможно да вървим. Животните се олюляваха от умора. Клюмвахме и ние върху седлата. Дори бати, най-силният измежду нас, и той заспа на два пъти.

— Чувай, Лукане, да починем, брате — изпъшка бай Нестор. — В тая жега не спори, само животните мъчим.

— Конят вече не иска да върви — обади се Ел Шахин. — Досега той ме носеше, но аз не мога го носи.

— Ще починем, само да намерим сгодно място — съгласи се най-сетне брат ми. — Дано успеем по хладина да наваксаме изгубеното време.

Сгодно място скоро се намери. Това беше ниско, скалисто възвишение, прилично на малка крепост, дето ние се натъркаляхме между скалите и щом пихме по канче вода, веднага заспахме.

Остана да бодърствува бай Нестор — той ни уверяваше, че на старите по-малко им се спи. При това обеща, че след час ще събуди бати. Но умора като нашата не признава стар и млад. И както разбрахме по-късно, той скоро заключомал, неусетно заспал и захъркал, така че малката ни крепост останала и без тоя пазач.

Или не! Още един пазач имаше — чудно, че за него не бяхме помислили, Балю!

Ожесточеният му лай ме събуди и първото нещо, което видях, беше, че е тъмно. Едри ярки звезди надвисваха над мен. Луната се тулеше, наполовин скрита сред малки, разкъсани облачета.

— Ставайте! Потерята! — чувах гласа на бати Лукан. — Обградени сме, по-скоро!

И после бързите му заповеди — ту по турски, ту по български:

— Ел Шахин — ти пази на изток.

— Бай Несторе! Застани на тая страна...

— Рали! Къде си, Рали?

— Тук съм приближих го аз.

— Ти ще отбиваш на юг. Ей тука! Двамата с тебе сме гръб с гръб! Хайде, по-скоро, братко!

— А аз? — Това беше Лиллях. Хубавият, звънък глас бе станал глух; но тя не беше страхлива. Възхитих ѝ се. А някога я бях

възненавидял, дето се е родила момиче!

— Ти... ти наглеждай животните, Лиллях. Гледай да не се разбягат от гърмежите.

Взех от дисагите на камила си торбичката с патрони и застанах на мястото, което бати ми определи.

Пустинята пред мен беше гола, почти без скали, леко накъдрена от вятъра; нямаше дюни, нямаше хълмнини. Тогава къде са хората на Фейсал бей?

Свирнах на Балю.

— Ти да не си ни излъгал, брей! — заканих му се аз.

В този миг откъм страната на бати се чу силен вик:

— Несторе!... Свиньо гяурска! По-скоро се предай, чуваш ли? Ако не се дадеш, и теб ще убием, и дъщеря ти, и всичките!... Познаваш ли ме кой съм, а?

Видях в тъмнината как страшно се затресоха изпосталелите рамене на бай Нестор.

— Ела... ела, убиецо! — извика той. — Половината ми живот взе вече, ела вземи и другия!... Не пращай заптиетата си страхливецо — ти ела!

Екнаха гърмежи. Куршуми писнаха над скалите. Аз не можах да изтрая, приведох се и се затичах към насрещната страна да видя къде е

потерята.

— Стой си на мястото! — изкрещя брат ми. — И да се снишаваш, чуваш ли!

Аз се сниших, както искаше той, но въпреки това видях, каквото исках да видя. Заптиетата се бяха разделили на две и като препускаха с все сила, избикаляха отдалеч нашето укрепление и стреляха насам, без да се целят.

Затова пък бати и Ел Шахин се целяха както трябва и два или три от конете препускаха вече без ездачи.

Върнах се на мястото си и дигнах пред очи револвера. Зачаках. А пустинята ечеше от гърмежи, оловото чукаше наоколо по скалите и пронизително пищеше над главите ни.

— Прикривайте се!... Прикривайте се! — не преставаше да ни напомня брат ми; и чувах бързите изстрели на неговите два револвера.

— Към тебе идат! Рали! Стреляй! — изкрещя някой, но кой, и досега не знам.

Изобщо много неща не помня от тоя момент нататък.

Безумно, с нечовешки диви крясъци петнайсетина конници връхлетяха срещу моите скали. Аз стрелях. И пак стрелях... пак... Някой падна там, кон изцвили, надигна се на задните си крака. Аз стрелях отново. А ногата ми? Зачудих се. Защо изтръпна ногата ми?... И тогава нещо ме прониза, премина през дясното ми рамо и надолу още... За един миг аз почувствувах, че и ръката ми също тъй изтръпва. После изгървах револвера. И изведнъж неизразима болка ме прекатури назад.

— Рали! — прозвъня гласът на Лиллях.

— Рали! — зовеше гласът на брат ми.

Аз исках да им кажа, че ги чувам, помръднах устни, но звук не излезе. Колко глупаво е да умра заради едно рамо, помислих. Поне да бяха ме ударили в сърцето!...

И после вече нищо не мислех. Само далеч, далеч някъде над мене, като че при самите едри, южни звезди някой плачеше...

Когато отново дойдох в съзнание, край мене беше съвсем утихнало. Дали пък не съм умрял, запитах се. Не, глупава е тая мисъл. Ето чувствавам главата си, гърба. Лежа на нещо твърдо. И над мен са

пак тия звезди, които последни ме напуснаха тогава. А, ето и месечината! Встрани от нея има облак — кафяволилав, разперен. Колко е хубаво всичко! Колко е хубаво, че съм жив. Или да не би да съм сънувал?

Заслушах се. Но какво става с гърмежите, учудих се аз.

Вместо тях чух някой да говори. На турски! Как, заловили са ни, опитах се да се надигна, ала сякаш воденичен камък лежеше върху гърдите ми.

Отпуснах се. Какво ли говорят? Може би ще науча какво е станало с другите? Страхове, глупави страхове! Думите наистина бяха на турски, ала гласът беше батевият.

Развълнувано го заслушах.

— И аз така предполагах, затова те пратих — говореше той и по тона му разбрах, че говори на Ел Шахин, — значи, на север няма постове?

— Няма.

— Тогава братя, товарете животните. Аз ще взема на моята камила Рали. Бай Несторе, Лиллях да седне при теб, инак е опасно да не се разгубим в тъмнината... Тръгваме назад, към Диарбекир, Фейсал бей нека дебне на юг. Веднъж да се измъкнем оттук, после ще му мислим как ще продължим пътя... Съгласни ли сте?

Тримата вкупом отвърнаха, че са съгласни, и минутка след това над мене се надвеси някой.

— Ти го хвани за краката — каза той. — Внимателно... Леко...

— Бате! — прошепнах аз и протегнах здравата си ръка към неговата.

Той веднага се хвърли на колене при мен.

— Рали!... Братче... Как си, Рали? Да знаеш само колко ни изплаши!

Струпаха се и другите — бай Нестор, Лиллях, Ел Шахин.

— А Балю, къде е той? — разтревожих се аз.

— Балю пази! Да го извикам ли?

— Не, недей, докато не се пригответе...

— Ама ти си чул вече?

— Чух! — усмихнах се аз. — Товарете... по-скоро! И мен натоварете, сега аз съм като вързоп, ако ме сложите на седлото, там ще съм, ако не ме сложите, тук ще остана.

— Хайде, хайде! — закани ми се с ръка бати. — Натеза с парче олово и току изведнъж стана много мъдър.

Не помня преди въстанието да сме се шегували така един с друг. Макар че ми е брат, тогава той ми беше учител и аз изпитвах към него страхопочитание и сваян. Ала сега беше съвсем друго. Аз ли бях пораснал в неговите очи, или той се беше доближил до мене в моите? Не знам. Знам само, че нищо не е по-полезно в тежки мигове като тоя от няколко закачливи, усмихнати думи.

Десетина минути по-късно, когато месечината отиде пак зад облак, нашият малък керван се измъкна тихо от обсадените скали и бързо се отправи на север, едва ли не по следите, оставени предния ден от собствените ни камили.

Първи яздехме ние с бате (той ме беше прегърнал с две ръце и ме крепеше), след нас бай Нестор с Лиллях. От коня си Ел Шахин водеше другите две камили, а Балю шареше ту напред, ту назад.

Ние благополучно изминахме надолнището на хълма и вече щяхме да се закрием зад близките дюни и скали, когато продължителен, страшен рев, като от някоя развалена зурна, огласи цялото ширине.

— Какво стана? — извърна се брат ми.

— Жълтата камила се препъна — отвърна шепнешком Ел Шахин. — Изглежда, кракът й...

— По дяволите! Сега ще ни открият... Карайте с всички сили!

Бате още не беше изрекъл последната дума, когато надлъж и шир по пустинята се понесоха викове:

— Гяурите бягат!

— Дръжте ги!

— Отиват на север!...

Сега вече нямаше спасение.

— Прощавай, Рали! — рече с непознат на мене глас брат ми и тикна в здравата ми ръка револвер. — Дръж, дръж! Скъпо ще им се дадем...

Ние препускахме към разхвърляните в безразбора скали, зад които почваха дюните, но тропотът зад нас на десетки коне, вместо да се отдалечи, все повече и повече приближаваше. Не трябваше да сядаме по двама на камила, стрелна се през ума ми. Аз се извърнах на

седлото, приведох се под лакътя на брат си и макар с лявата ръка, приготвих се да стрелям.

— Чакай да отминем скалите! — викаше бате, като шибаше силно камилата.

Но когато се изравнихме вече със скалите, неочаквано Ел Шахин ни изпревари с коня си и ни препречи пътя.

— Извийте вляво! — викна той. — Скрийте се тука... Бай Несторе, тука... Аз ще ги подмамя!

Ние не знаехме какво е наумил, а и нямаше време за питане. Свихме зад скалите. Щом ще се мре, какво значение има дали ще е тук или малко по-нататък.

В същия миг сириецът скочи от седлото на коня си. Но той не притича при нас, както очаквах, а замахна с нещо към задницата на едната камила, на другата... на коня. Бодеше ли ги той, мушкаше ли ги? Не знаех. Ала по-страшни звуци от тия, които се понесоха, не съм чувал никога. Рев на камили, цвилене на кон... „И-и-еа!!!...“ — кънтяха и ечаха скалите. И миг след това тия три животни, подивели от болка, така лудо препуснаха напред, та аз дори не разбрах накъде отидоха.

Миг след това, казвам. Но тоя миг беше достатъчен на Ел Шахин да се долепи до скалата. И добре, че успя да го стори, защото веднага с виковете и гърмежи край нас профучаха заптиетата.

— Нека ги гонят до сутринта! — процеди през зъби сириецът и бавно отри потта от челото си.

Без да помръднем, ние слушахме как тропотът на конските копита става все по-далечен и по-далечен.

Най-сетне бати рече:

— Няма да ти благодарим, Ел Шахин. Думите са слаби, брате мой! Само ето какво ще ти кажа: ние те спасихме от веригите, вярно е, но ти спаси живота ни. Да, сега пак на юг! — прибави той и въпреки тъмнината видях, че ни се усмихна ободрително.

Защото наистина само това ни оставаше — да се ободряваме един друг. Дори камили нямаше вече за всички ни.

ТРЕТА ГЛАВА

ВОДА! ВОДА!

Не бе заглъхнал още тропотът на отдалечаващата се потеря, когато аз почувствувах, че ме обзема отново предишната слабост. Дали беше от загубата на кръв или от преживяното напрежение? Пред очите ми се разлюля нощната пустиня. Остър, равен писък изпълни ушите ми. Аз неусетно клюмнах и може би щях да се строполя от седлото, ако не бяха силните ръце на брат ми. Той ме подхвана, приласка ме към себе си и ме погали.

— Какво, Рали? — попита разтревожено.

— Нищо... ох, нищо, бате... Казвай да вървим, хайде!

— Боли ли те много?

— Не знам... Свят ми се вие.

— Дай му малко водица, Лукане — обади се от своята камила бай Нестор.

— Мехът не е ли при теб?

— Аз мислех, че ти го натовари!

И тогава всички — та дори и аз, който едва се помнех от слабост — се загледахме един друг, страхувайки се да произнесем ужасните слова. Мехът бе останал на жълтата камила; ние бяхме без капчица вода!

— Е, все някак ще се оправим! — рече с ободряващ глас бате. — Все ще попаднем на извор.

— На юг вода няма — обади се Ел Шахин, който в тъмнината оправяше пипнешком повода на бай Несторовата камила.

— Ти познаваш ли тия места?

— Не знам, аркадаш^[1]... Не мога да ти кажа и аз...

— Как тъй? Не те разбирам, Ел Шахин!

— Аллах само знае... Ту ми се струва, че съм виждал тези тук скали... Ту пък си казвам: като че ли не бяха те.

— А защо тогава разправяш, че няма да срещнем извор?

— Защото съм израсъл в пустинята. А пустинята на юг е пострашна от тая.

По-страшна! Не можех да си представя местност, по-гола и безжизнена от пустинята, която ни заобикаляше тая нощ. Очаквах брат ми да каже нещо, но той замълча. Мълчеше и Ел Шахин. Какво обмислях те? Кроях ли нещо?

— Ама ние не можем да останем тука! — извика внезапно бай Нестор.

— Тръгваме — рече бате. — Тръгваме, но не на юг. На запад! Така поне ще знаем, че вървим към морето, пък и няма повече да задълбаваме в пустинята. Ти какво ще кажеш, Ел Шахин?

— На запад... по-добре, аркадашлар... Чувал съм, че от Чебриса за там пътища нямамо никакви, но дано вода има!

И ние тръгнахме, като се водехме по звездите, ала на запад ли вървахме наистина или в друга някаква посока, никой измежду нас не можеше да твърди. Най-малкото аз, защото скоро полюшването на камилата разлюля съзнанието ми, странна отпадналост ме облада и аз заспах — или пък съм загубил свят, — така че чак острите, парливи стрели на слънцето можах да ме събудят.

Отворих очи и се огледах.

Пътувахме по камениста, дива земя и това, което ми направи най-силно впечатление, бяха скалите — не заоблени и песъчливи като предишните, а остри, нацепени на цели плочи. И, изглежда, в тях

имаше някакви люспици, защото те ослепително искряха. От безбройните им отблясъци цялата околност пламтеше като в пожар.

Извърнах се. Бати не беше зад мен. Бе ме вързал на седлото, а сам крачеше отстрани до камила също както бай Нестор, който вървеше край другата камила, дето, подпряла глава о гърбицата ѝ, спеше Лиллях.

Ел Шахин не се виждаше нийде.

Спомените за потерята, за сражението и бягството мигновено избликнаха в паметта ми. Ранен съм! Тежко ли? Ще умра ли, питах се аз тревожно, а същевременно и някак отдалечено, като че ли не се отнасяше до мен. Постепенно пороят на чувствата ми се приглуши. Започнах да подреждам в ума си събитията на изминалата нощ — как Балю ни беше стреснал от съня; и как кръжеха настървени конниците на Фейсал бей; дори гръмовития глас на бея чувах и след него другия, разтърсения глас на бай Нестор.

Или не! От мига, в който ония петнайсетина подивели заптиета се бяха втурнали към моята страна, мислите се забъркваха в главата ми. Куршумът се заби отпред в рамото, да, и сигурно е пробил плешката, мъчех се да си припомня аз. Ала не бях ли изпитал друга някаква болка секунда по-рано? В петата на десния крак или малко по-отгоре? Там и сега нещо ме гореше. Надигнах се, погледнах ногата си. Някой здраво я бе обвил в парче платно. Дребна работа, ще премине както оная, панагюрската рана, казах си аз, но не преставах да се чудя как толкова ниско ме бяха ранили. Нали се закривах зад скалите? Куршумът ще се е отплеснал, разсъждавах си. Докато в рамото ми направо влезе. И защо бате каза уж на шега, че съм натезжал с парче олово? Ако куршумът е останал в мен, тогава наистина е лошо!... И пак си помислих, че може би ще умра, представих си как ще плачат на гроба ми бати и Лиллях, представих си бай Нестор, Ел Шахин — и ми стана жално за самия мен.

Споменът за сириецата ме подсети, че всъщност не го бях видял. Огледах се пак. Къде е той наистина?

— Къде е Ел Шахин? — попитах аз гласно.

— Събуди ли се, Рали? Наспа ли се? — отвърна вместо отговор брат ми, протегна ръка и с нежност ме докосна. — Как си сега? Болят ли те раните?

— Жаден съм — казах аз. — Може ли да пия малко вода?

— Вода...

Видях, че наслюнчи устните си и преглътна. Но както винаги той и сега не се издаде, усмихна се и каза:

— Потрай, братле! Ел Шахин отиде да търси.

Той едва изрече последните думи и аз с мъчителна сила си спомних, че мехът остана на жълтата камила и че нямаме нито капка вода. Припомних си от колко време не съм пил и така страшно ожаднях, та нито за раните си вече мислех, нито за преследвачите.

— Къде отиде Ел Шахин? Кога? — попитах с пресъхнало гърло.

— Той... Той е тука наблизо. Рали, обикаля околните падини. Ако намери вода, сам ще ни извика.

— Ами ако ни загуби?

— Балю е с него.

Затворих очи. Ел Шахин обикаля падините. Каква вода ще намери между тези пламтящи скали?!...

Не, така ще си умрем, мислех си, размекнат от изтощение и жажда. Първо ще умра аз — аз и без това съм зле ранен, после ще дойде ред на Лиллях, защото тя е жена и не може изтрая, а след нея ще умре и бай Нестор, изреждах в ума си с някакво отчаяно, непонятно наслаждение страшното бъдеще, което ни се вещаеше. Ала когато дойдох до брат си и до Ел Шахин, вече не можех да реша кой от тях ще се преломи първи. И двамата ми се струаха еднакво устойчиви — сириецът жилав и издържлив, свикнал в пустините; бати Лукан упорит, волеви човек, който докато има дъх, няма да се отчае и няма да падне духом. При това аз лесно можех да си представя собствената си смърт, ала не знам защо, все някак не исках да допусна, че брат ми може да умре като всички останали. Ах, какви глупости, какви дивотии наистина ме измъчват! Та в Диарбекир по-лесно ли беше, увещавах се настойчиво аз. И какви мъки преодоляхме там, какви страдания. Ала в Диарбекир имаше насреща си хора; и стени, издигнати от хора. А тук, накъдето да се обърнеш, все тая оскъдна пустинна трева, скрипящият пясък, наслоил се вече и по нас самите, все същите, искрящите скали... Вода, вода! Без нея ще загинем! Без нея загиваме! А слънцето — виж го, оранжево, нажежено до бяло, разляло се по половината небе...

Така пътувахме още час или два, не зная, когато ме стресна лаят на моя Балю.

Веднага след него се чу гласът на Ел Шахин.

— Няма — каза той.

— Може би по-далеч? — рече брат ми.

— Обредих цялата околност.

— Трябва да се види при оня хълм.

— И там ходих. Няма. Пък и аз си знам, лъскавите скали сами пият водата.

Те престанаха да говорят и аз дори не погледнах дали Ел Шахин тръгва отново да търси спасителния извор. Лежах превит върху седлото на камила, която се клатушкаше като същинска ладия; забил бях очи в далечината, вслушвах се как тупка възпалената рана на рамото ми, стенех равно, едва чуто и за нищо друго не мислех, освен че съм жаден, нищо друго не ми се струваше така желано, както няколко глътки вода.

От другата камила Лиллях нещо казваше на баща си. В разговора им се вмеси и бати и защото той крачеше съвсем близо до мен, чух го да я успокоява:

— Наложил си да не мислиш, Лиллях!... Намерим ли, първом вие с Рали ще пиете...

Пак не помръднах. Мислех си: и тя е жадна... и всички са жадни. Докога? Колко ще изтраем? В просъница все това си повтарях, изглежда, било е часове, защото отнейде отново изникна Ел Шахин. Дребното му кокалесто лице се мярна пред мен. То беше отслабнало и така набъхтано с пясък, че аз едва го познах.

— И там няма — каза той на брат ми.

Не знаех за къде говореха, ала те говореха, че няма вода, и това ми беше достатъчно.

На няколко пъти се спирахме да почиваме, а когато мина обяд (изядох един сухар и няколко маслини, от тях жаждата ми като да се удвои), и хора, и камили вече едва се влачеха.

— Тука ще се мре, момчета, тука! — отчаяно изпъшка по едно време бай Нестор. — За мен нищо, ами Лиллях, ами Рали, ами ти, Лукане... Ееех!...

Добре, че говореше по нашенски, та само ние с бати го разбрахме. И без това на Лиллях малко й трябваше. Тя гледеше с блуждаещи очи — и току все ги извърщаше към баща си, все ги спираше на брат ми, сякаш чакаше от него помощ.

— Който е минал през подземията като нас, за смърт не приказва, бай Несторе! — рече бати.

— Какво си говорите? Не разбирам нищо. Не крийте от мен! — разплака се Лиллях.

Останах поразен. Не знае за какво говорят, а плаче. Тогава тя по някакъв непонятен за мене начин усеща думите им, мислех. Странно, странно! Лиллях, мила дружке, сестрице моя, такава ни била съдбата. Обещах аз на майката ти да те пазя... заведох те в ръцете на клетия ти баща, ето ни сега всички наедно... И уви! Няма надежда. Докъдето стига погледът, все тези остри, разхвърляни скали... И аз неволно погледнах нашир.

Погледнах — и едва поех дъх от смайване.

— Вижте! — викнах, като лудешки се надигнах от седлото на камилата. — Спасени сме... Спасени сме...

Раната на рамото ми ме прониза, но радостта ми беше така безумна, че аз протегнах простреляната си ръка към хоризонта и продължих да викам:

— Вижте!... Вижте!...

— Какво има там?...

— Рали, какво?...

— Дървета!... Вода! — крещях неистово аз.

И наистина току над скалистия кръгзор в трептящата следобедна мараня съвсем ясно се открояваше зелен оазис. Десетки палми засеняха с високите си корони малко, бистро езеро. Наоколо бели тумбести къщи. Камили отиваха на водопой.

— Спасени сме!... Спасени сме!... — развикаха се в едно Лиллях, бай Нестор, брат ми. Дори Балю се разлая и радостно развъртя опашка.

— По-скоро! Обръщайте камилите! След два часа ще стигнем — разпореждаше се брат ми. — Ел Шахин, защо стоиш така? Защо не помръдваш?

— Какво ти е, човече? — чух да казва бай Нестор.

С мъка откъснах очи от тъй жадуваната гледка, извърнах се и погледнах сириеца. Той стоеше настрана от нас, с отпуснати ръце, с клюмнала глава и откак го знаех, не бях го виждал толкова отчаян.

— Там няма оазис — каза той тихо.

— Ти луд ли си! — кресна извън себе си бай Нестор.

Ел Шахин поклати глава.

— Няма.

— Човече, какво става с тебе! Не виждаш ли!

— Виждам — промълви болно нашият приятел. — Това е мираж, аркадашлар, лъжовна гледка е, сега ще изчезне... Ето, погледнете!

Като един се обърнахме към хоризонта и все пак недостатъчно бързо. Там, дето бяха палмите, езерото, животът, сега трепкаше само празното побеляло от жегата небе.

— О-о-о!... — изстена Лиллях и цялата се разтреса от плач.

Баща й, бати, дори Ел Шахин се обърнаха да я успокояват, а аз стиснах устни и не знам как стана, но от тоя миг насетне душата ми се преобърна. Казах си: и да хленча, и да не хленча, съдбата сме си ние самите; колкото повече се бавим, толкова сами си я усложняваме.

— Хора, да не спираме, да вървим! — извиках аз. — Това ако е мираж, нали е истина, че все някъде има и езеро, и палми, и всичко...

Думите ми дойдоха толкова неочаквано, че дори Лиллях престана да плаче. Тя ме погледна през дългите си клепачи, погледна и бати, който беше най-близо до нея, и му се усмихна.

Нейната усмивка се пренесе и на неговото лице.

— Хайде, удряйте камилите — рече развълнувано той.

— А какво ще е, ако запеем и една песен, а?...

И преди още някой от останалите да отговори, той подхвана и с все сила запя песента на заточениците, която неведнъж бях чувал да се носи глухо и беззвучно из черните подземия на Диарбекирската крепост:

*Как е тежко, как е стидно
в чужда земя да живея.
Отечество миловидно,
в теб да умра аз жаднея...*

Запахме и ние — пеехме и плачехме. След тая песен изпахме втора, трета. А с нас пееше и Лиллях, и Ел Шахин. И как бе станало, че мигът на най-черното ни отчаяние се бе превърнал в миг на някакъв непонятен и необясним подем? Сега, след толкова години, струва ми се, че именно тоя подем ни спаси. Наистина него ден ние не

намерихме вода. Нито на следващия. Нито през нощта. Ала някак си вече не падахме духом. А на сутринта, още преди изгрев слънце, след като се съвещава с брат ми и бай Нестор, сириецът отведе камилата на Лиллях някъде зад скалите. По-късно той се върна без нея. В ръцете внимателно носеше нашите две големи манерки.

— Ето — рече той и ги подаде на брат ми. — А месото?

Бати смутено дигна рамене.

— Имаме още сухари и маслини.

— Но то се яде, само дето е жилаво — настоя Ел Шахин.

— Направи както знаеш... Лиллях, Рали!... Ето вода!

— Вода? — скочи девойката и големите ѝ очи станаха огромни.

Аз само протегнах ръце и сграбих втората манерка.

— По малко! — заповяда бати. — По пет глътки, не повече...

Път ни чака!

Не го слушах; не можех да го слушам. Живителната течност напълни изсъхналата ми уста, разля се по цялото ми тяло.

— Стига, Рали! — дръпна от ръцете ми манерката брат ми.

— Още малко... Ох, дай, дай!...

— Не, братче... На обяд пак.

Подобни думи се размениха наблизко и между бай Нестор и дъщеря му.

— Да пийнем и ние, а? По три глътки! — извърна се към стария заточеник и Ел Шахин бати.

— Аз пих — рече сириецът.

Той се отдалечи от нас и се закри зад скалите, а аз си спомних, че бяха говорили за някакво месо и че той отива сега за него. Внезапно — и то се смаях, че толкова късно се сещам — аз разбрах защо откара той камилата и отде взема водата. Веднъж Абу Талиб бе споменал, че в тялото си всяко от тия животни имало място, дето то пази запасна вода, нещо като цистерна. Тогава Ел Шахин е заклал камилата. Водата е от нейния корем!... Не, не мислете, че при тая мисъл ми се повдига! Или по-точно, стана ми наистина противно, ала само някак с ума. Очите ми не се откъсваха от манерката, която брат ми внимателно запушваше.

Как бих изпил още сто глътки!

— Дай и на Балю малко — рекох. — Не видиш ли как е изплезил език и едва диша.

Бати Лукан сипа мълчаливо в шепата ми малко вода и аз я поднесох на кучето. То така диво се хвърли към дланта ми, та се изплаших, че цялата ще я налапа.

— Сега имаме вода за още два пъти по толкова — рече брат ми.

— А от моята камила?!

Той остро ме стрелна с очи, после погледът му стана мек.

— Твоята камила братко... За нея по-добре да не мислим!... Останем ли без нея, как ще те носим нататък... Сега при теб ще се качи Лиллях — прибави той.

— Аз ще вървя пеш — рече тя, щом разбра за какво говорим.

— Не, Лиллях... Ако вървиш, съвсем ще отпаднеш... Седни при Рали!

И той ме взе на ръце, повдигна ме и ме закрепил върху седлото на коленичилата камила, а после помогна на девойката да се настани отдире ми; и това, изглежда, беше първото им докосване, тъй като аз, обърнал се към тях, с изненада видях как буйно запламтяха отслабналите им страни.

И не само аз видях и разбрах това. Разбра го, изглежда и Ел Шахин, който мълчаливо приближаваше с някакъв вързоп в ръце. Погледът му някак си пречупи; той цял се смали и побърза да се дръпне назад, та да не ги смущава. А те двамата дали разбраха, че сме открили тяхната тайна, питам се сега. Не вярвам. Може би са си мислили, че всичко е дълбоко скрито между тях. Или пък още вероятно е, нищо да не мислеха. Кой знае? Бях твърде млад, за да оценя всичките оттенъци на чувството, което от ден на ден растеше въпреки непрестанните неволи и страдания.

Казах вече. Следващите два дни не ни донесоха нищо ново. Нито оазис срещнахме, нито извор, нито някоя дълбока падина, дето е възможно да се задържи вода. Само скалите се смениха от гола степ и това вече беше признак за нещо по-добро, защото камилата ни се спираше и дъвчеше жилавите бодливи трънаци, които тук-таме се подаваха, или пък ровеше със зъби корените им, сякаш усещаше някъде долу миризмата на вода.

Миризмата на вода, казвам. Тези думи може би изглеждат на някого смешни или безмислени и при все това те са напълно верни. Някак си не само в почвата, но и в самия въздух се долавяше тая миризма. Задухаше ли западният вятър, ние изпити и изсушени от

слънцето, неволно се спирахме и душехме, както душеха камилата и Балю, и като тях усещахме, неопределимият ведър и познат мирис на водна шир.

Какво бе това? Наивно беше да предполагахме, че иде от морето; до него имаше още стотици километри. Тогава необятни гори ли се простираха там някъде напред? Гора в степта? Невъзможно! Или пък влажни, планински усои? Но догдето стигаха очите, не се виждаше планина.

На третия ден, когато жаждата отново ни обхвана, и то с най-страшна сила, когато душите ни се разкъсваха между отчаянието и надеждата, внезапно Ел Шахин извика нещо неразбираемо, нечленоразделно, замаха като обезумял с ръце, после се строполи на колене и дигна длани към небето.

— Аллах екбер^[2]! — извика той и се просна на земята.

— Какво има, Ел Шахин?... Кажи, кажи, не ни мъчи!... — втурна се към него брат ми, бай Нестор, че и Лиллях, която бе слязла от камилата да се поразтърпче.

— Вода!... Вода, братя!...

Бати Лукан вдигна трескави очи и с ожидание заоглежда ширинето. Вторачих очи напред и аз, ала колкото и да се вирах, нищо не можех да открия.

— Не разбирам — изпъшка брат ми — Няма нищо.

— Кажи, добри Ел Шахин, кажи ни къде е водата! — замоли с надежда в гласа Лиллях и във вълнението си сама не усети как сграбчи коленичилия сириец за раменете.

Видях, че Ел Шахин цял потрепера. Нещо се промени в лицето му. То се озари от вътрешна светлина, стана някак открито, гордо, тържествуващо. Ала изведнъж това същото лице се свъси, затвори се. Той скокна, като да бе пружина, и посочи с ръка.

— Там бялата пара, виждате ли?

Говореше на всички ни, а мен все ми се струваше, че говори само на Лиллях.

— Омара ще е — напрегнато сви очите си бай Нестор.

— Не, аркадашлар, изпарения.

— Но от какво?

— Езеро ли, мислиш?

— Не езеро. Голяма река... Моята река — татко Ефрат!

„Татко Ефрат“ — повторих аз и мигновено си припомних как старият Абу Талиб бе изрекъл пред мене това име. Не ме излъга той. Най-сетне татко Ефрат е пред нас!

[1] Аркадаш — другар, приятел. ↑

[2] Аллах екбер — слава на Аллаха. ↑

ЧЕТВЪРТА ГЛАВА

КИР ЛАМБРОС ОТ РАККА И НЕГОВИЯТ ПРИЯТЕЛ ХЕКИМИНЪТ ЙЕУДА БЕН ЕФРАИМ

Няма да разказвам как бързахме към голямата река, как без насита пихме вода, докато най-сетне ни прилоша, и трябваше с часове да лежим на брега, все още невярващи, че сме се спасили от страшната жажда.

Когато най-сетне всички дойдохме на себе си, бати изпрати Ел Шахин да огледа местността по протежението на реката и той тръгна на север. След час се завърна. Лицето му сияеше.

— Имаме късмет — рече той. — Виждат се минаретата на някакъв град. Ако побързаме, преди да се стъмни, ще успеем да влезем в него.

Откритият от нашия приятел град се наричаше Ракка. Той не беше далеч, ала ние се чувствавахме така уморени, че когато голямото огнено слънце се потопи наполовина във водите на Ефрат и за миг реката и небето пламнаха с червени и златни огньове, едва бяхме достигнали пристанището. То се намираше въвн и доста настрани от крепостната стена на Ракка.

Спомням си, че това пристанище, макар да не беше голямо, ми се стори твърде оживено. Много разкривени дървени бараки и глинени тумбести бордеи бяха безразборно разпилени сред разградени дворища. До двете дървени скели и надлъж по брега имаше десетки ладии, двойни лодки, каквито не бях виждал никога обикновени, тесни, но и други, кръгли, като огромни черни засмолени кошове. Рибарите току-що се прибираха след дневния труд, викове и врява се носеха в предвечерния час и всичките тия шумни люде, изглежда, не живееха в крепостта, а в пристанищните бараки и глинените къщи. Така ние изведнъж се почувствахме приютени и онова, за което трябваше да внимаваме, бе само да не се издадем какви сме и откъде сме.

Както се бяхме уговорили, на незаменимия Ел Шахин, като на арабин и най-неподозрителен измежду нас, отново се падна грижата да

намери храна и място за нощуване. И наистина той скоро изпълни и тая си задача и я изпълни така добре, та половин час по-късно с парите на хаджи Дойно ние наехме една от пристанищните постройки — плетена от пръти и покрита с палмови листа барака, притежание на търговеца кир Ламброс, който не закъсня да ни навести още същата вечер.

Гъркът влезе тъкмо кога вечеряхме. Аз лежах върху дрехата на бати, до пръхтящата камила, разтърсван от силни тръпки, защото раната в рамото повече от всеки друг път ме болеше. За какво мислех, и аз не знам, но помня, че погледът ми пробягваше по осветеното от лоената свещ лице на седналата до мен Лиллях. И тогава именно видях как тя вторачи очи към входа на бараката и повече по нейното изплашено изражение, отколкото по тихото скръцване аз разбрах, че някой бе влязъл при нас.

— Аха, вечеряте ли? — чу се подкупващ с дружелюбността си глас. — Вечеряйте, вечеряйте! — продължи той, но не вече по арабски, а по турски.

Надигнах глава и погледнах влезлия. В ръка той носеше фенер и светлината на тоя фенер ми откри невисок, възрастен мъж със суха сплескана глава и мустаци, извити като рога на овен. Той се бе спрял малко приведен, сякаш дебнеше някого, усмихваше се с всичките си пожълтели, развалени зъби, а в същото време хлътналите му очи шареха по нас.

— Благодарим — рече бай Нестор.

А веднага след него бати Лукан попита:

— Вие кой сте? Какво искате?

— Аз ли? Ами ей тоя ваш господин ще ви каже кой съм... Ти беше при мене, нали, миличък ми господине? — приближи се към сириеца влезият и се закланя любезно.

— Негова милост е стопанинът на бараката, аркадашлар — поясни Ел Шахин. — Кир^[1] Ламброс, това са моите приятели, за които ви говорих.

— А, колко ми е драго, колко ми е драго да видя такова хубаво общество... Тъй, тъй, радвам се.

— Благодарим, че ни приютихте, уважаеми кирие — рече брат ми и понечи да стане прав: като учил някога в Русия, той обичаше и държеше на добрите обноски.

Гъркът живо го спря.

— Седи си, седи си, миличък ми господине... Ох, колко ли ще сте изморени! И защо, защо да ми благодарите! Барака имам, давам ви я, разбира се! Защо да не ви я дам!

Наистина нямаше защо да не ни я даде, щом Ел Шахин му бе наброил цяла лира, за да пренощуваме в нея. Хитрец и сребролюбец беше той, виждахме го, но това още не беше нищо!

— А от друго да имате нужда?... Път сте вървели — не ви питам отде идете! Пазил ме бог, та всеки е в правото си да върви по широкия свят!... Но вие от сламеници се нуждаете, да, само по два гроша наем ще ви взема на сламеник. А ако идете в хан! Пази боже! В хана най-малко пет гроша ще ви искат, милички ми и прелюбезни... Ах, ах! Ами и ще почнат: отде идете? Къде отивате? Къде са тескеретата...

— Нашият приятел ви е казал, че нас ни нападнаха разбойници и всичко ни вземаха...

— Знам, знам! Господ да ги убие тия разбойници!... Добре, че парите са ви оставили!...

— Успяхме да укрием нещо, кир Ламброс.

— Добре, че сте успели! Че без пари накъде? Ето, аз — дето се казва, от добро сърце върша всичко и пак... Да, да, лоши хора има в нашия край! У, колко лоши!... Значи, пет сламеника ще вземете?

— Не, два са ни достатъчни рече бати.

Знаех, че той до дъното на душата си мрази хитреци като тоя, но трябваше да търпи. Какво друго може да направи?

— Е, щом казвате два, два ще ви изпратя! — усмихна се търговецът. — А завивки? Завивки имате ли? Нямате! Ами че тук става студено нощем, милички ми господо! Река — вие сигурно не знаете какво е река! И при това имате жена с вас. Момче имате — болно ли е, а! Напреди, като гледах от дюкяна си, стори ми се, че е болно.

— Ние и без завивки можем обади се бай Нестор. — Свикнали сме вече.

— Без завивки! Мили ми, любезни ми господине? А как може така? Че вие, ако бяхте в хана... А аз толкова малко наем, само колкото да се каже... Три гроша за завивката... Или хайде, пък два да бъдат! За вас — два!

— Добре, прати и две завивки — спря го намръщено брат ми. — И благодарим ти, от друго нямаме нужда!

— Ей сегичка ще наредя, милички ми господине!... Радвам се, че мога да ви услужа. Доброто дело, както се казва, украсява човека! Да, да! Ами на туй момче какво му е?

И той се надвеси над мене. В полумрака видях как светят очите му, как ме оглеждат.

— Я виж ти... Какво хубаво момче! И какво, казваш, че му има?

— Нищо, не е добре.

— Ау! — извика той, внезапно и бързо ме докосна по челото. — Ами че него го тресе! На хекимина^[2] трябва да вървите! И какво е туй? Ами ранен ли е? И в крака?

Тоя противен грък ставаше все по-дързък, все по-нахален. Подирих очите на бати, но той целият бе настръхнал, сякаш всеки миг можеше да се хвърли върху търговеца и да го сграбчи за гърлото.

— Нищо ми няма — обадох се аз, ала гласът ми ме издаде; ядосах се и враждебно погледнах гръка.

— Разбойниците го раниха — каза сухо брат ми.

— Ой, какви лоши хора има, какви зли хора! И като си помисля, че моята гемия ходи надолу по Ефрат и толкова стока носи... Ах, ах! Утре вечерта пак ще я пращам... Като си помисля... И лошо ли е ранен?

— Не... тоест... Къде е хекиминът? — попита внезапно брат ми.

— А — ето! Хекиминът, знаех си аз! Хекиминът, достопочтеният Йеуда бен Ефраим, мой уважаем приятел, си е сега в града и сигурно вечеря с децата и внуците си, миличък ми господине. Да, да, той си е сега там и ако искате да идете в тоя час при него, ще платите точно една златна лира!

— Нали крепостната врата е затворена вечер, как ще влезем в града!

— Ах, да! Разбира се, че е затворена! Но ако към едната златна лира за моя достопочтен приятел вие прибавите още половин лира, то вратата може би ще се отвори за вас. Така е в нашия град Ракка, милички ми. Такъв град имаме ние.

— Не, ще чакаме да съмне.

— Утре може да е късно — поклати глава гръкът.

— Не мога да пренасям току-така брат си, кир Ламброс!

Бати Лукан сигурно не искаше да рискува с едно нощно излизане в града, дето всяко краставо заптие би могло да ни поиска тескерета,

каквито, разбира се, ние нямахме. Но той беше достатъчно благодарен, за да не го казва гласно, и то на тоя дърдорко.

— Не, да се надяваме, че нищо няма да стане. Утре на ранина ще повикаме тук вашия приятел!

— А защо тогава утре? Защо не сега? Че ако към тия лири вие прибавите още толкова, значи, ако вашите лири, милички ми господине, станат точно три, няма да се мине много време и достопочтеният мой приятел Йеуда бен Ефраим ще бъде тук!

Ах, какъв изнудвач беше тоя човек! Аз направих знак на брат си да не се съгласява, но той не ме и погледна.

— Прати да го доведат! — каза и стана прав.

— Само че... лирите — завъртя глава гъркът. — Дай лирите да седят у мене за залог. А пък аз ще пратя да повикат хекимина.

Нямаше какво да се прави, бати Лукан извади три лири и му ги даде.

Хекиминът Йеуда бен Ефраим, дребничко, дългобрадо старче с кожено калпаче на главата, с похабен от носене кафтан и голяма кошница в ръка, дойде към полунощ. Доведе го някакъв трътлест, мързелив слуга и тъй като кир Ламброс не се виждаше никъде, та да удостоверим, че лирите за лекуването са в него, бати побърза да каже:

— Ти, твоя милост, извади куршума, пък за парите няма да те излъжем... Ако трябва, още ще платим...

— За вадене на куршум ми плащат пет гроша — рече кротко старецът. — Два гроша са за бедните, два гроша за синагогата и единият грош е за мен. Това ще ви бъде даждието, деца.

Спогледахме се. Пет гроша! А оня хитрец, гъркът, прибра три лири, сиреч триста гроша! И къде е? Спи сигурно... Безсъвестен разбойник!

— Туй момченце ли е раненият?... Какво, сине, боли ли много? — коленичи до мен евреинът и не знам дали от гласа му, дали от думите, които изричаше, аз почувствувах към него доверие.

— Дайте тука фенера — рече той и започна да развързва рамото ми. — Ти какъв си, не си турче май?

— О-о! — извиках аз внезапно, защото напоеното с кръв платно се беше залепило в раната ми и при неговото дърпане тя се разтвори.

Друг някой също изстена в полутъмната барака. Чух брат ми да казва:

— Изведи я навън, бай Несторе...

Защо да изведат Лиллях! Или не! По-добре да я изведат, да не гледа, трескаво си мислех аз. А твърдите, костеливи пръсти на хекимина нещо разтягаха, нещо дърпаха и мачкаха. Дъхът ми замираше, идеше ми да викам — и викал ли съм, или не, не знам, но болката ми беше ужасна, свръх силите ми.

— Още малко, братко!... Още мъничко потърпи! — повтаряше шепнешком надвесилият се от другата ми страна бати Лукан.

Силните му ръце ме бяха притиснали към сламеника и аз, извърнал от болка към него глава, виждах, как блестят и се стичат сълзи от очите му.

— Батенце... о... ох... бате... — стенех аз.

— Още малко... Още малко...

Внезапно нещо остро прониза рамото ми. Лудо се запреплитаха червени и черни кръгове пред очите ми.

— А-а... Боли! — изревах аз диво и така силно се извих, че чак се изтръгнах от ръцете на бати.

— Свърши се, дете. Ей го, излезе — чух кроткия старешки глас на евреина, после ръката му проточи пред очите ми окървавените щипци и още премалаял от болка аз видях, че тия щипци държат едно съвсем малко късче сплескано олово.

Как, това ли?... Ама наистина от това ли парченце изтърпях толкова страдания? Не можех да повярвам и все пак не откъсвах трескави очи от него. Но ръката на хекимина се дръпна и отнесе окървавените щипци с куршумчето.

— Сега още малко потърпи — рече той. — Да измия раната. Да я намажа с моите мехлеми и добър е бог, всичко ще мине, дете!

В сравнение с досегашните болки, новите, които изпитвах, докато старият Йеуда бен Ефраим миеше и мажеше раните ми, бяха нищо.

— Ще зарасне ли скоро? — попитах със страх и надежда.

— Всичко ще се оправи, дете. Бъди спокоен. Лежи. Почивай. И повече да ядеш, повече да ядеш — сили ти трябва сега! Как ти е името?

Въпросът му дойде така неочаквано, та нито аз нито бати бяхме подготвени да отвърнем. Да кажа ли фалшивото си име — Али? Но защо да лъжа? Защо да продължавам да крия моето си име, и то от тоя

стар, добротворен и кротък хекимин? Нали потерята остана някъде надалече от нас!...

— Рали ме наричат, достопочтени Йеуда бен Ефраим! — отвърнах смело аз.

И спомням си, казах го тоя път с радост, с гордост. Стига с онова омразно за мене „Али“!

— Рали... Не е нашенско. Я сега да те превържа, Рали. Утре вечер като дойда, ще намажем още веднъж раната ти. И в други ден още веднъж. И ако е рекъл бог, по в други ден... Да, да. Всичко ще си мине по реда, дете. Животът е за младите. А ние старите да си вървим вече. Тъй, деца, тъй! — размишляваше си на глас хекиминът и тъмните му, поизбелели като халата, сблизени очи мило и дружелюбно ме гледаха.

— Така, сега вече мога да си вървя.

Но бати го спря.

— Той... Рали има и още една рана. Тя е дребна работа, но намажи с мехлема и нея.

— Ще я намажа, как не... Къде е, дете? Я покажи!

Дигнах крака си и брат ми побърза да го отвие.

Хекиминът придърпа надолу фенера, наведе се, разгледа раната — и както ми се стори, разглежда я по-дълго, отколкото бе гледал възпаленото ми рамо, — после дигна лице и замислено поглади своята пожълтяла брада.

— Какво? — не се сдържах аз.

— Нищо, дете... И това ще мине. Само че трябва време. Мехлем не я цери тая болка.

— Как? Лошо ли е?... — извикахме едновременно с бати.

— Не, не е чак толкова лошо. Но не е и хубаво, деца... Сухожилието, знаете ли какво е? Скъсало се е. Но като мине месец...

— Месец?

— Ех, може и по-кратичко... Може и по-дълго... Ще зарасне то, ти си млад, Рали. Нали Рали ти беше името, че аз забравям?

Потвърдих с глава, а мислите ми бяха мрачни. Месец, два. За това глупаво сухожилие! И през всичкото време все в тежест на другите! Поне да бе от истинската рана, а то заради тая, на която дори не обръщах внимание.

Той изми цялата долна част на крака ми, превърза го здраво и стана да си върви. Без да продума и като се кланяше от благодарност, бати му подаде една лира.

— Не — отдръпна ръка старият Йеуда бен Ефраим. — Това не сме говорили ние. Даждието ви е пет гроша. Два гроша са за бедните, два за синагогата, един грош за мен — занарежда той така, че безсмислено беше повече да го убеждаваме.

При това кир Ламброс вече ни бе вземал достатъчно пари.

— Е, тогава от сърце ти благодарим — рече бати Лукан.

— То какво съм направил аз, деца? Нищо не съм направил. Тя, младостта прави всичкото — рече хекиминът, кимна на бай Нестор, който се бе върнал с Лиллях в бараката, кимна и на стоящия в сянката Ел Шахин, каза: „Утре вечер пак ще дойда, деца“ и тръгна да излезе, придружен от слугата, който през цялото време бе дрямал край вратата.

Надигнах се на здравата си ръка и изпратих с поглед дребничкото старче, което излизаше така скромно и безшумно, както бе и влязло.

— Благодаря и аз, достопочтени Йеуда бен Ефраим — прошепнах, а на душата ми бе неизразимо тежко, защото мисълта, че ще се влача и куцам още месеци наред, едва ли е бивала така нетърпима за някого, както за мен.

Нея нощ сънувах Абу Талиб.

Странен беше сънят ми. По някакъв непонятен начин хекиминът Йеуда бен Ефраим и диарбекирският ханджия бяха станали един и същ човек. Той се наричаше Абу Талиб, но един Абу Талиб дребничък, нисичък, с избелелите влажни очи на стария евреин и с неговия кротък глас. Той ме мажеше с мехлемите си, ала това не бяха истински мехлеми, а гозби, чорбести, плувнали в лой. Пък и имах ли аз рани, нямах ли, това не знам... Бяхме в хана му, помня добре, същия ден, само стените — целите от лъскави, искрящи плочи като ония, които ни обграждаха отворед в пустинята. Внезапно някакви остри гласове ме стреснаха. Аз се извърнах и от къта, дето тихичко си говорехме, видях ханджийския тезгях и болнавия Якуб, слугата, как поднася с голяма табла кафе на диарбекирските агалари. Този със синия нос не е ли хаджи Хасан, попитах се. Ами другият, с тъжното лице — сигурно е градският писар? А къде ли му е вестникът? Защо няма вестник? И тоя едрият, с надменния вид... Цял изтръпнах — Фейсал бей! Там — в едната си ръка държи пищов, а в другата гол ятаган. Той нещо викаше, с все сила викаше, но аз не различавах гласа му. Вместо него съвсем ясно дочух Абу Талиб да шепне:

— Всичко е разкрито, Али! Виждаш ли ги. Затуй са се събрали!

— Всичко ли? А кой ме издаде?

— Който те е издал, издал те е... А може и Топарлак Бекир да е казал нещо, той нали те познава!

— Евнухът? Не вярвам...

— Аз не казвам, че е той. Но може и той да е рекъл нещо.

— Ох, не го знаех за толкова лош. Нали уж който пее, зло не мисли, добри Абу Талиб. А Топарлак Бекир пееше, аз го помня! Да ти изпея ли песента му?

И запях песента, която така лесно бях запомнил:

Ооооо... о... Еееее... е!...

— Значи така пее Топарлак Бекир! — поклати глава преобразеният Абу Талиб, а избелелите му сближени очи ме гледаха,

без да потрепнат. — Не вярвай, сине! Аллах го е казал: „Всеки, който е роден от жена, носи от лошото в себе си!...“

— Не, не е вярно! Ти не си лош!... Ти ни помогна да избягаме с бати Лукан...

Неочаквано върху кроткото лице на дребничкия Абу Талиб се изписа насмешка.

— Нали ужким беше баща ти? Баща ти Осман! Аллах ми е свидетел, ако знаех...

— Не, не! — не исках да чуя аз по-нататък думите му.

— Ти недей да вярваш много на хората.

— Аз вярвам! Вярвам!

— А на мен вярваш ли?

— Вярвам ти! — извиках веднага. — Ти не си лош! Ти във всичко си ми помагал! Ти ми беше като баща и аз като твой син... Сам ми го каза!

Изведнъж не знам и аз как стана — Абу Талиб придоби предишните си черти. Брадата му се вирна. Той се удължи, стана неимоверно висок — нямаше вече нито помен от дребничкия хекимин.

— А как ти е името? — попита той и ме гледаше отвисоко. — Как ти е истинското име, него кажи?

— Рали!

— Е, виждаш ли! Хитро си го измислил: Рали — Али! А вярата ти каква е: мюсюлманска ли?

— Християнин съм!

— Ето, ето!

— Че какво ти пречи това, Абу Талиб?

— А народността? Турчин ли си?

— Аз съм българин!

— Българин... От тия, дето се бунтуват. Тая война, дето се е задала, за вас ще бъде!

— Тя е да ни отърве от вечното потисничество, добри ми Абу Талиб... Ти не знаеш... Мен баща ми убиха, съсякоха го на парчета зверовете. А мама и Петра, и баба с тях — изгориха ги. Къщата ни отиде, целият град. Аз трябва да ти разправам всичко! Не може да не разбереш, ако ти разправа...

— Аз ли?... Какво мога аз? Всичко е в ръцете на Аллах! Всичко е от него определено!

— Не! — викнах аз. — От нас зависи. Ние сме хора, а не зверове. Ние трябва да си помагаме. Ние...

— Не викай — рече той. — Фейсал бей и без това те търси! Две робини заради теб изгуби той. Ако научи, че ти си оня...

— Няма отде да научи, освен от тебе, Абу Талиб! А ти нали ще мълчиш? Кажи, нали други ме издадоха?

Той не отговори нищо и аз се мъчех да срещна очите му, но те бяха високо и колкото да се надигах на пръсти, вратът му ставаше все по-дълъг и очите му биваха за мене все тъй недостъпни.

— Вай! Вай! Вай! — идеше проточен вик откъм тайфата на агаларите.

И после гръмна страшният глас на Фейсал бей:

— Ей, Якуб, я остави кафето! Я бързо казвай, за теб ли ми разправяха, че си бил гяурин?

— Кой ги разправя, бей ефенди? — вмесих се от своя ъгъл аз.

— А, не бил Якуб... Той бил, дето се представя за бозаджия... Я го дръжте! Дръжте го!

— Дръжте го!... — викаха турците, но не знам защо, никой не помръдваше от мястото си. Само тъжният градски писар с увисналия нос неизвестно как се намери на тезгяха и запя там, сякаш плачеше:

*От нас няма по-силни,
от нас няма по-славни!...*

— Русия е по-силна! — викнах аз. — Русия е най-силната!

Някой ме сграбчи изотзад и се мъчеше да затисне устата ми, но аз продължавах да викам с все сили:

— Русия е най...

— Какво има, Рали?... Защо викаш...

Събудих се. Над мен се беше надвесил брат ми. В бараката бе светло.

— Ох! — рекох аз запъхтян. — Сънувах...

И исках да му разкажа съня си, но той се изправи.

— Като се върнем, Рали. Сега бърза ме.

— Излизате ли?

— Бай Нестор е тук. Вън е пред бараката. Ако ти стане нужда, викай.

— А вие къде?

— Ние... с Лиллях ще идем да купим това-онова... Трябва да се стягаме за път. Не можем да стоим все тука. Нас потеря ни дири и виж, че довтасала!

— Потерята...

Припомних си съня си — как държеше Фейсал бей пищова и оголения ятаган и как крещеше срещу ми. А с него си спомних и Абу Талиб. Ах, какъв сън! Какви долни мисли за моя благодетел!... И защо? Защо?

— Не виждам Ел Шахин! — казах.

— Той отиде преди час... Ще се опита да се промъкне в града. Трябва да разберем знае ли се тук вече нещо за нас.

— Добре, вървете и вие — рекох. — Снощи на пристанището видях да се продават портокали. Ако може, купи ми един, бате. Така ми се е дояло.

Бати кимна. Лиллях ми се усмихна и двамата тръгнаха да излизат. Струваше ми се, като че ли бързаха да останат насаме. Да, какво чудно? Не се ли виждаше по очите им как се търсят един друг!

Вратата се затвори след тях и аз продължавах още дълго да мисля къде отиват, какво ще видят, докато внезапно изпитах горчиво чувство на самота. И да исках, не можех да изляза оттук, нали хекиминът каза, че това ще трае кой знае още колко време.

Но наистина ли бях сам в бараката? Боже мой, та нали в краката ми се беше сврял Балю! Балю, моят верен приятел във всичките бели!... Аз му извиках и той веднага се надигна, отърси козината си; и с радостно скимтене приближи лицето ми.

— Приятелю мил и драг — заговорих му аз, като галех със здравата си ръка главата му, — легни, легни тук... А така! Стой да си поприказваме. Че малко ли път извървахме ние с тебе, малко ли премеждия... Не съм забравил аз, Балю — тогава, като тръгнах от Панагюрище и се обърках да погледна назад. Ти ме следваше, само ти... И после пред Пловдивската тъмница; и после по пътя, като се промъквахме при бати. И когато бях болен... Помниш ли? Ако не ме топлеше ти в ония дъждове и ако ти не ми беше разговорката щях да

умра, Бальо! Никой не знае, ах, никой не знае — дори и бати не — какво си ти за мен!...

Аз продължавах да изреждам премеждия и случки, а Балю лижеше ръката и лицето ми и ме гледаше с верните си, с умните си очи.

— Ами в Диарбекир? В тъмницата, като продавахме боза, помниш ли? И по пътя, когато ни обградиха, помниш ли? Ако не беше ти, като кокошки щяха да ни изловят, докато спим!... Бальо, миличък, кога ще дойде времето пак да сме си у дома... Ех... дома!

И аз дълго, много дълго мислих за там. Спомних си моите мили покойници, упрекнах се, че записан в грижи и тревоги, отдавна не ги бях жалил, поплаках си за тях, а после плаках и за себе си, защото внезапно си въобразих, че е възможно ногата ми да не заздравее никога и аз за цял живот да остана куц, крив, за подбив на околните и за своя неутешима мъка.

Не знам колко време прекарах с такива мисли. Бай Нестор влиза на два пъти в просветналата съвсем барака, ала аз не му се обадох и той пак излизаше навън, мислейки си може би, че спя. До мен бе сложена манерка с вода. Имаше и за ядене. Аз ядох, пих. Давах на Балю. После се оставих пак на мислите си. И така незабелязано съм заспал.

Събуди ме силното блъскане на вратата.

Погледнах. Бай Нестор ли влиза отново, или се завръща Ел Шахин? Нещо голямо, разкривено препречи светлината. Камила! Не нашата — друга. Подире ѝ вървеше бати, а след него Лиллях и баща ѝ.

— Тая я купих много износно — рече брат ми. — И още една щях да взема, но тя ми се видя скъпа и се отказах... Преполовихме вече парите на хаджи Дойно, трябва да си правим добре сметка. И сухари купих, и маслини... и четири меха за вода... и сушено месо...

— Ти най-важното не казваш! — прекъсна го засмяна Лиллях.

— А, вярно! Купих ти цяла кошница портокали!

— Бате! — извиках аз. — Колко си добър!

Но се сетих, че той говореше да пестим парите, стана ми неловко, дори неприятно.

— Кой знае колко си похарчил за мен? И аз нали ти казах само един портокал!

— Цялата кошница... а към тях и торба кокосови орехи... и два грозда фурми... всичко за десет гроша, Рали.

— Ама какво ще ги правя?... Аз не мога ги изяде...

— Ние ще ти помагаме! — успокой ме брат ми. — Я виж само Лиллях как ги гледа! А и на мен ми се наливат устата. Че и бай Нестор няма да се откаже. Да, да — продължи да се смее той. — Щом са ни докарали в Азия, поне от плодовете ѝ да опитаме!... Хайде, започвайте!

Нямаше нужда от нова подкана. Тримата насядаха край мен и ние така славната си похапнахме свежи, ароматни южни плодове, че докато се усетим, бяхме ги преполовили.

— Да оставим за Ел Шахин! — каза Лиллях.

— Да оставим — съгласихме се веднага с бай Нестор.

А бати додаде:

— Той от всички ни най-добре ще им разбере вкуса. На неговото отечество плодовете са това!

Ние поговорихме какво още трябва да се купува и после бати разправи как срещнали нашия хазаин, кир Ламброс. Бил при скелята, дето товарели гемията му със стока — тая нощ щяла да пътува надолу по реката за Ана и Фелуджа.

— Трие ръце и се кланя — разправяше брат ми, едновременно ядосан и развеселен. — Има такива хитреци по нас, но тук, на изток, изглежда, са съвсем безочливи! Подхвърлям му аз на нашия кир Ламброс за хекимина. Питам го защо не му е дал парите, които взема от нас...

— А той?

— Той веднага: „Всичко е уредено, милички ми господине...“

— Милички ми господине! Ха-ха!

— И после вика: „Как, аз да излъжа моя приятел? Моя най-добър приятел Йеуда бен Ефраим! Видяхте ли какъв човек е той? Разбрахте ли защо не мога да го излъжа?“

— Ама, Лукане, тоя грък за карагъозчия^[3] става бе!

— Хубав карагъозчия, бай Несторе! Обра ни той париците и колко има още да ни обира.

— Като е дошла такава...

— Бе аз бих му извил врата, но ти си прав. Хванал ни е натясно, трябва да преглъщаме.

— И ще преглъщаме, Лукане. Плюй на парите и на всичко. Да се махнем само веднъж оттук.

— И аз затова се въздържам, бай Несторе. Платих му и за тая нощ.

— Още една лира!

Бати кимна.

— Това нищо, ами като видя парите, не можем да се отървем от него. Нямате ли, вика, път надолу по реката. Тъкмо остана място в гемията, вика. Само по две лири на човек ще ви взема... А за камилите — по лира.

— Разбойник! — креснах аз. — Изнудвач! Дотрябвала ни е неговата гемия.

— Михаля ли ще дирим по реката! Ще вървим направо ние... На запад! Докато можем, ще вървим. Да видим веднъж морето, Лукане... Ех, морето! А зад морето, момчета... Зад морето... само като си помисля, и тука, в гърдите нещо, ми става... Двайсет години! Двайсет години не съм я виждал земята наша родна, момчета... А сега дъщеря вода там...

И бай Нестор извърна просълзени очи към Лиллях, която разтоварваше докараната камила, а с него неволно се извърнахме към девойката и ние.

Ала погледите ни мигновено се прехвърлиха на влизащия Ел Шахин.

— Търсят ни! — рече той още от вратата и хвърли до коленичилата камила две завързани една в друга торби, които бе преметнал и носеше като дисаги.

— Кой?... Преследвачите ни? Фейсал бей! — извикахме ние едновременно.

— Потерята, аркадашлар.

— Че как е възможно?

— Разправяй!

— Ти видя ли ги?

Ел Шахин седна и преди да продължи, отпи от манерката малко вода.

— На, вземи портокал — подаде му безшумно приближилата Лиллях.

Той я погледна бързешком — и пак ми се стори, че лицето му мъчително потръпна, — после отмести настрани от нея очи и овладя гласа си, започна да разказва:

— Сутринта, като излязох оттук, обиколих край скелите...

— При скелите и ние ходихме — пресече го брат ми. — Кажи, успя ли да се вмъкнеш в крепостта?

— Влязох — рече сириецът, като ловко и бързо белеше портокала си. — Не беше лесно, но някак си влязох. Сега там събират запасници за войната и много хора влизат и излизат, та и аз с тях... Градът не е голям, но, изглежда, тук търговията върви добре. Всички пътища от север тука свършват. А има и един път — направо за Диарбекир води...

— Как не сме го знаели! — извика бай Нестор.

— Могло е да го знаем — побързах да се намеся аз. — Но Абу Талиб казваше: най-първо дирят беглеца по прекия път...

— И това не е правило — прекъсна ме мрачно бати. — Ние като тръгнахме по най-дългия...

— Това е случайност!

— Дано е случайност, братко!... Разправяй, Ел Шахин! Остави я Ракка и нейната търговия. Ние вече добре се познаваме с един от тукашните търговци. Кажи ни: ти Фейсал бея видя ли?

— Него не съм видял, аркадашлар.

— А хората му?

— И хората му не видях.

— Е тогава?

— Тогава... Бях по кафенетата. Чух: преди три дни беят е бил тук! На стражата при градската порта е заповядано: щом дойдат такива и такива неверници, бегълци от заточение, а с тях едно момче и една млада робиня, веднага да ги залови.

— Слава богу, че снощи закъсняхме! — прекръсти се старият заточеник.

Но както винаги бати Лукан мислеше за най-важното.

— Научи ли къде е сега Фейсал бей? — попита той.

— Преминал с хората си на насрещния бряг. Изглежда, отишъл е да предупреди тамошните селища. Чакаат го да се върне утре.

— Лошо — заклати глава бай Нестор. — Препречват ни пътя, момчета! Да, затуй са отишли оттатък реката, затуй ще се върнат. Ах,

тоя убиец, да ми падне той веднъж в ръцете. Казах ви аз: оставете ме, пък вие вървете. Ще му видя аз сметката.

— Престани с това, бай Несторе — спря го бати ядосано. — Важно е как по-скоро да се махнем отгук! По някаква случайност досега не са ни открили. Но ако чакаме... Не. Пригответни, непригответни, още тая нощ тръгваме... Защо не купих и другата камила! — махна той гневно с ръка. — И трябваше повече храна да вземем.

— Аз донесох това-онова — посочи захвърлените дисаги Ел Шахин. — Пък имаме още време до нощта. Мен никой не ме търси.

— Само че как ще се прехвърлим на другия бряг! — намеси се несмело в разговора Лиллях.

— Лодки по брега колкото щеш — рекох аз. — Снощи нали ги видяхме. Ще дигнем една...

— Рали е прав — подкрепи ме бати. — За лодки лесно, но ние не можем да караме. Реката е голяма, течението бързо. Трябва да се наеме човек...

— Аз мога да карам!

— Ел Шахин, ти си...

— Чакайте! Чакайте! — развиках се аз и стремително се надигнах, подсетен от внезапна мисъл. — Аз знам най-добрия изход.

— Кажи, Рали!

Преди да започна, погледнах всички подред. Това, което щях да предложа, беше чудновато, знаех го. Но чувствавах, че то единствено носи спасение и ми се щеше първо добре да го обмисля.

— Кажи де, какво?

— Ти, бате, искаш да се прехвърлим на другия бряг, така ли?

— А къде, тук ли да седим?

— Глупости! Бате, ама ти наистина нищо не разбираш...

— Добре, добре. Учителят не разбира, ученикът му разбира. Казвай да те чуем!

— Няма да ми се присмиваш! Ние трябва да вървим на юг.

— На юг няма вода.

— Не, на юг има вода, Ел Шахин. Нали сме до реката.

— Но ние не можем да вървим все покрай реката, Рали! Това са стотици километри! Има планини, пропасти!...

— Можем, Ел Шахин! Не покрай реката, а по реката!

— С някоя лодка, мислиш? А животните, къде ще ги сложим? Не, аз не се наемам, аркадашлар.

— Потърпи, Ел Шахин — вмеси се, както и предполагам, на моя страна бати. — Започвам да разбирам накъде клони Рали. Ти за ладията на гърка ли?...

— Да — кимнах аз.

Той помълча, сви силно светлите си вежди. Обмисляше. Брадата му трепкаше от възбуждение.

— Но кир Ламброс ще ни издаде — продума той най-сетне. — Или... Ако му платим до Фелуджа, тогава той и да каже на Фейсал бей, ще каже, че отиваме до Фелуджа... А какво ни пречи да слезем преди Фелуджа? Гемиджиите са двама, ще ги убедим или... ще ги принудим да ни стоварят, дето ние искаме. Фейсал бей и да научи по някакъв начин, ние ще сме вече далеч. Съгласни ли сте?

— Съгласни сме! — казахме и четиримата в един глас.

— Всъщност не Рали, аз трябва да кажа, че съм съгласен — рече усмихнат бати. — И признавам, тоя път ученикът научи учителя.

Знаех, че го казва, за да ме зарадва, защото бях ранен и защото ме обичаше, а цялото ми лице пламна от смущение.

— Засрами го, Лукане!

— Не, бай Несторе! Не го засрамах. Това признание е най-малкото, с което мога да го наградя.

[1] Кир (гр.) — господин. ↑

[2] Хекимин — лекар. ↑

[3] Карагъозчия — ориенталски артист, човек, който прави смехории и разиграва кукли. ↑

ПЕТА ГЛАВА

ТАТКО ЕФРАТ

Гемията на кир Ламброс беше голяма, плоскодънна, с едно-единствено широко платно, което ловеше попътния вятър и добре се издуваше.

Ние се настанихме в предната част на баша, както скоро научих, че се нарича това място на гемията, под навес от здрава рогозка. Нощем ние накланяхме тоя навес още повече, та да се предпазваме от студеното въздушно течение, което понякога ни срещаше на завоите; денем навесът ни бранеше от жаркото слънце.

Каква стока возеше гемията, да си призная, нито питах, нито разбрах. Кир Ламброс беше заповядал плътно да покрият качетата и балите, що превозвахме, така че задната част на гемията, дето бе кормилото, беше цялата застлана с почернели и мръсни рогозки. Мустафа, единият от двамата гемиджии, гол до кръста, мургав и с остра сплъстена коса кюрд, малко по-възрастен от мен, цял ден тичаше по тях и чудя се, как не си счупи краката (сега аз гледах всички хора най-вече в краката), защото на места под рогозките нямаше никаква подпора и той често хлътваше или се препъваше.

Споменах за кормилото. До него седеше вторият гемиджия Лязим-баба суданецът. Стар, вече сбръчкан и толкова черен, като да бяха го пушили на огън, той говореше гръмогласно, та думите му отчетливо се чуваха по цялата гемия. Случеше ли се да мине край мен, а аз лежах все под навеса, Лязим-баба суданецът се спираше, прилякваше и почваше да ми разправя някакви приказки за духове, които нощя тичали по водата или пък се надбягвали, яхнали хвъркати риби.

— А ти виждал ли си ги? — питах аз.

Той клатеше отрицателно глава.

— Тогаз откъде знаеш?

— Знам — рече той и тайнствено се усмихваше.

Съвсем друга беше усмивката, която отправяше към седналата до мен Лиллях. Той оголваше белите си като на кон, едри зъби, а очите му

ласкаво и добродушно се смееха и той казваше по турски, на който език твърде забъркано говореше — повтаряше все едно и също:

— Ханъм-ефенди^[1] много хубав!... — У!... Таквоз хубав... Очи... очи... Много! Блазе!...

Наистина, откак се качихме на гемията, нашата Лиллях съвсем се бе разхубавила. Страните ѝ бяха поруменели, свежият дъх на реката караше очите ѝ да блестят, пълни с надежда — тия грамадни, черкезки очи, които дори черният Лязим-баба суданецът не можеше да отмине, без да им се усмихне.

Докато гледах високите,менящи се брегове, тъй еднообразни и различни с всеки нов миг, аз неволно чувствавах, че нещо необикновено става край мен, сиреч край Лиллях, защото тя седеше все под навеса, недалече от мене. В разговорите ѝ с бати, станали от нямане какво да се прави безкрайни, все по-често се намесваше Ел Шахин, а покрай него и младият шумен кюрд Мустафа. Понякога, разбира се, закрепил кормилото, идеше и черният Лязим-баба, но той само прилякаше и безмълвно гледаше с възхитени очи девойката или пък случеше ли се да каже нещо, да обясни (защото десетки и десетки пъти той бе плувал по реката), гласът му екваше по цялата гемия и заглушаваше неспирното съскане и кипене на вълните, което неизменно ни съпътствуваше, откак тръгнахме от Ракка.

То се знае, че и аз се вмесвах в разговорите им. Не ми е в характера да мълча, пък и да си призная, имам си за всяко нещо свое мнение и обичам да го казвам. Ала откак ме раниха, имаше часове, в които се чувствавах потиснат и мрачен. Повече наблюдавах, слушах, отколкото да говоря, по-често размишлявах, отколкото да споря с другите... А и не само това. Някаква леност ме бе обхванала. Мислех си: където и да ни носят течението и вятърът, каквото и да ни чака там, засега ние не можем да се оплачем! Едно спокойствие, лъжовно може би, ни обгръщаше и нам не ни оставаше нищо друго, освен да събираме сили да гледаме или да разговаряме.

— Колко са високи тук бреговете! — възкликна с пеещия си глас привечерта на втория ден Лиллях, като изви хубавата си главица надясно и после наляво.

Погледнаха натам и мъжете, които я бяха наобиколили. Не останах назад от тях и аз.

Тук реката се стесняваше, да имаше най-много стотина — сто и петдесет крачки, и аз ясно различавах не само отвесните бели тебеширени скали, подкопани на безброй места от водата, но и дългите, тъмни, увиснали корени на тамариските, розово и лилаво нацъфтели по края на брега, които корени като бръснарски завеси от синци преграждаха входовете към тия издълбани от реката подмоли и пещери. Някъде наблизко изпърполя ято диви патици. Отдалеч се носеше пронизителен вик на непознато нам животно. И всичко това, прибавено към свежия дъх на разлюляната река, прибавено към побелялото като тебеширените брегове небе, към плющенето на издутото над главите ни платно, дотолкова беше различно от безрадостната гледка, що ни обграждаше само до преди няколко дни, че ние не можехме да отмахнем очи и всеки повтаряше думи, които бяха безсилни да изразят чувствата ни.

— Каква дивна красота! — възкликна брат ми.

А шумният весел Мустафа врътна лъскавите си очи към Лиллях й запя:

*Забрави ли ме вече,
или никога не си ме знаела,
господарко на розите,
благоухание на розите...*

И по нас я пеят тая песен — рече Ел Шахин, като въздъхна, и от моя поглед не избягна, че както лицето му, тъй и цялото му тяло мъчително се напрегнаха по познатия ми вече начин.

Разчувствуван повече от всеки друг път, той не се удържа и също запя. Гласът му не беше така ясен и силен, както гласът на Мустафа, но възмущение и нежност трепкаха във всяка извивка. Той пееше и нарочно не поглеждаше към нас, а някъде надалече — напред, дето бреговете като да се събираха в тесен пролом — и ние слушахме занемели как се гоня двата гласа, как си говорят и по младежки тъгуват:

*Не ме ли поглеждаш вече,
или никога не си ме поглеждала,*

*господарко на розите,
благоухание на розите...*

Не, не се съмнявах, мълчаливият Ел Шахин беше залюбил бай Несторовата щерка — залюбил я беше, както я любеше и бати, и страдаше, виждаше се от песента, страдаше мъчително и дълбоко.

Това откритие ме смути.

А тя?... Погледнах я. Тя се беше извърнала цяла към брат ми, гледаше го в очи и го гледаше открито, с такава нежност и толкова щастие, че вместо да се успокоя, аз още по-силно се разтревожих. Но Ел Шахин — не ще ли ги възненавиди той? Няма ли да намрази всички ни и да ни навреди накрай, макар обща съдба да ни свързваше досега? Бях млад, ала помнех не един такъв случай в Панагюрище. И майка ми, бог да я прости, разправяше. А и по време на самото въстание бе станало нещо подобно, за което научих от всезнаещата леля Танаса... Двама, другари били, побратими, но, не щеш ли, залюбили една и съща, а тя като всяка душа по-любовия избрала. И какво сторил другият? Убил я, а после и себе си, нежели да я остави на предпочетения. Тъжна история, страшна, предупредителна! И като си помислех, че брат ми и Лиллях нищо не подозират; и че аз самият не трябваше на никаква цена да им го казвам...

Песента свърши и Ел Шахин още дълго остана неподвижен, загледан напред. Но веселият кюрд не можеше да седи на едно място. Той скокна прав, сложи ръце пред устата си като фуния и безпричинно викна с все сила:

— Ехе-е... ей! Ние сме... ние сме-е-е! От Ракка за Фелуджа отиваме!...

— На кого се обаждаш? — попита заинтригувано бати Лукан. — Има ли там горе селища?

— Не, няма — ухили се Мустафа.

— Е, тогава?

— Аз тъй си викам.

— Добре правиш, няма що!

— Викам си... Суданецът ме е научил. Кажим им, Лязим-баба!

— Амчи тъй — рече черният гемиджия. — Много вика — хубаво! Много не вика — лошо!

— Но защо? — недоумявахме ние. — Кое е хубавото и кое е лошото?

— Амчи тъй — блесна с всичките си зъби той и смешно, безпомощно вдигна огромните си ръце. — Сам човек вика... Много хора — няма вика!...

— Аха, почвам да се сецам!

— А аз като че ли се догаждам, Лукане! — кимна бай Нестор и прибави на български: — То ще е нещо като в тъмницата. Много ли са, по-бързо минава времето. Сам ли е човек, ако не извика, ще полудее...

— Бе, аркадашлар, все се каня да ви питам. Вие на какъв език приказвате? — вмести се внезапно Мустафа. — И вчера ви слушам, и тая сутрин. Християни сте, а не сте гърци! И арменци не сте!

Погледнахме се един друг. Всъщност нямаше защо да крием — предварително го бяхме решили.

— Българи сме, Мустафа.

— Българи ли?... Какви бяха тези българи?

— Ами нас гледай — обадох се насмешливо и го погледнах аз. Един нищо и никакъв кюрд ще ме пита с такъв глас какви били българите. Ехе! И бях готов да му разкажа набързо за нашите царе и как е треперел Цариград от нас, ала бати ме изпревари:

— Българите са народ като всички други народи, Мустафа. Славянски. Колкото гърците сме на брой.

— Аха, значи, толкова много!

А дали знаеше наистина колко са гърците, или ги пресмяташе по ония, които бе срещал в Ракка и Фелуджа?

— А де е туй — страната ви де? — попита с неотслабващо любопитство той.

— Нашата страна, Мустафа, е далеч. Ти Истанбул знаеш ли къде е? — подхвана го на свой ред бати; нали и без това си е учител по землеописание!

— Горедолу знам...

— Е, като вземеш от Истанбул на север и на запад, та чак до Дунава, всичките тези земи са все България. Булгаристан по турски...

— Ами това Дунава какво е?

— Река, Мустафа! Голяма река! Два пъти по-голяма от вашия татко Ефрат.

— Брей?... Два пъти?... Шегуваш се?

— Истина ти казвам, Мустафа.

— Как, как беше името? Дон... Дун...

— Дунав, Мустафа. Вие, мюсюлманите, я наричате Туна.

— Туна?... Аха, май че съм чувал такава име. Вярно бе, разправяха, че имало такава река!

Неочаквано той стрелна бати с удивен поглед.

— Я чакай! Ами тогава... таз война де, дето ще се дига с московеца... че те май за вас, а? Чувах аз, чувах, спомням си...

— Това си е отделна работа — отвърна бати уклончиво. — Ние нищо не знаем. Ние с моя брат сме търговци... бръснари продаваме.

— Бръснари ли?

— Бръснари, Мустафа. Но беше то! Дойдохме по работа при тия наши приятели — те по тези места живеят. После разбойници ни нападнаха и всичко се обърка.

Объркан беше разказът му и друг на мястото на кюрда лесно би го схванал, но той само махна с ръка.

— Е — рече, — всякакви хора има по света: едни търгуват, други от разбойничество хляба си вадят, трети пък на война рекли да се върви.

— Да, има и такива.

— Ами ако много им се ходи, да вървят! На мен, аркадаш, хич не ми е до война. Ако щете да знаете, насила да ме накарат, пак няма да

отида.

Той видя по лицата ни учудване и веднага ни повери тайната си.

— Решил съм — рече, като поглеждаше горделиво към Лиллях, — на здравата съм го решил вече! Щом предадем във Фелуджа стоката, зарязвам и гемията, и гърка... В Багдад отивам! Вуйчо имам в Багдад с два дюкяна, търговец съм решил да ставам. Пък който иска нека прави война!

Да, и това беше решение!... Докато го слушах, аз си спомних за моя Абу Талиб и за разговора, който бе водил с диарбекирските агалари вечерта, когато стана известно от вестника, че предстои война. Една и съща вяра, а колко различни хора! Как силно исках да се убедя, че в края на краищата човешината ще възтържествува; че моят Абу Талиб не само ми е простил необходимата лъжа, но че ме е разбрал и не ме помни с лошо.

Така пътувахме още три дни някъде по-бързо, другаде по-бавно. В началото нощем не спирахме, ала откак реката се разшири и стана по-плитка, скриеше ли се слънцето, ние хвърляхме котва в някой закътан дял на брега и преспивахме там до заранта.

На няколко пъти гемията ни, макар плоскодънна, заорава в тинестия пясък и нужни бяха неимоверни усилия, та да я изтласкаме с дългите прътове. Друг път сред течението неочаквано се подаваха остри върхове на подводни скали, обкръжени от пяната на вълнение, и само умението на опитния Лязим-баба ни спасяваше от страшна беда. Често реката се делеше от тесни, тинести ивици, дето си почиваха цели ята чайки и водни лястовици. Веселият Мустафа се забавляваше да стреля по тях с дългия си ръждясал пищов и птиците изведнъж излитаха, като огласяваха ширинето с резливите си, подплашени крясъци.

Случваше се да избикаляме и някой обрасъл в буйна растителност остров. Вятърът донасяше до нас уханието на цветя, аромата на смоли. И в такива минути мен лудешки ме обземаше желание да скокна от гемията на брега, да се гмурна през гъсталака, да се търкалям сред избуялата трева... Не, не! По-добре, че отминавахме, без да спрем. Мъчително беше, като си помислях, че дори не мога да стана прав. Раната на рамото ми с всеки ден нарастваше, а оная

незначителната, както я наричаха в началото, раната на крака, бе отекала и сега заемаше всичките ми грижи!

Споменах, че реката стана по-широка, а с това и по-плитка. Причината бе в местността, тъй като с всеки нов ден бреговете все повече се отдалечаваха и снишаваха. Изчезнаха белите тебеширени скали и пустинята често се заменяше от необятни степи. Тук-таме се виждаха развърнати кози стада или дълги редици полюшващи се камили. Малки финикови горички виреха стебла сред тая равнина. А срещаха се вече и шатри на отделни бедуини и заоблени глинени къщи на отседнали люде. Дори на два пъти отминахме малки пристанища, отдето деца и мъже ни махаха с ръка за поздрав.

Мустафа не им оставаше дължен.

— Ехе-е-е... ей!... — дереше гърлото си той. — Ние сме... ние сме!... От Ракка за Фелуджа отиваме!...

Или пък питаше:

— Мина ли надолу гърбавият?... А?... Гърбавият мина ли?

— Кой е тоя гърбав? — рекох най-сетне аз. — Приятел ли ти е? И той ли отива във Фелуджа?

Мустафа врътна рамене и се разсмя.

— Няма никакъв гърбав! — смигна ми той.

— Как тъй? А защо питаш тогаз?

— Питам... Да се намирам на работа! Пък и те да се чудят!

И той изтича по рогозката, та да оправи извилото се платно. А в това време откъм кормилото към нас заприижда някакво ръмжене, което скоро заприлича на песен.

Пееше Лязим-баба. Но пееше на своя непознат език и само тъжният припев ни говореше, че той може би си мисли сега за африканската си родина, отдето кой знае преди колко години са го отвлекли и дето той никога нямаше да се върне...

Седях, слушах — а жал и мъка ме гнетяха. Защо е тъй устроен светът, питах се аз с горест. Може ли вечно да бъде така? До мен, под навеса, брат ми, бай Нестор и Ел Шахин тихичко си говореха. За какво? Не ги слушах. Очите ми не се откъсваха от огромния долап, проточил се от левия бряг към течението на реката, едно от ония причудливи приспособления за вадене на вода, каквито все по-често срещахме и които изпълваха тишината с нестихващо скриптене и плясък. Наистина остроумно, разглеждах го аз с нарастващо

любопитство, като си спомнях, че за такава цел у нас впрягат слепи коне или безропотни магарета. Но колко вода може да извади едно животно! Пои ли се пустиня с толкова вода!... Тук фелахите^[2] бяха впрегнали самата река в работа. От брега към вътрешността бе издигната каменна стена и напреки на нея в сводестите ѝ отвори се въртяха няколко грамадни дървени колела. На тях висеха закачени дълги гърнета. Течението тласкаше и издигаше пълните гърнета нагоре, те се преобръщаха и изливаха загребаната вода в големия улук, закрепен върху гребена на каменната стена, а по него тя се изливаше на брега в тесни изкопи, които я отвеждаха по нивята и градините, тук вече многобройни и просторни.

— Ей такива долапи трябва да се издигнат у нас по цялата Марица и навсякъде! — извиках аз възпламенен.

Брат ми погледна долапа, кимна ми, та да ми каже, че е съгласен, и пак продължи разговора.

Това ме озадачи. Аз се заслушах.

— Той каза, че утре ще стигнем Салахие...

Мустафа ли беше този „той“ или суданецът? Пък и Салахие ми говореше толкова, колкото Майадин, който отминахме!

— Салахие... Абу-Кемал... Тия места са ми познати, аркадашлар — кимна сириецът. — Да, и аз съм за Салахие! Оттам се отива направо към Палмира. После Хомс... и Триполи!

— Дълъг път още, момчета! — поклати глава бай Нестор.

— Дълъг, но славен! — усмихна му се ободрително бати. — Е, тогава Салахие да бъде! Ще им кажем, че сме решили там да слезем.

— Може и да се измъкнем през нощта без много приказки!

— Ще ни усетят, Ел Шахин!... Пък и да се измъкнем... Те ще помислят, че нещо е станало с нас... Виж, че дигнали властите. Най-добре е да им кажем, че сме решили да се върнем в Дейр ес Сор. Ще поискаме да ни стоварят в Салахие, ужким оттам ще вземем някоя гемия за назад.

— Умно си го измислил, Лукане! Какво ще речеш, Ел Шахин?

— Съгласен съм — каза кратко сириецът и аз, подозрителен вече към него, дълго се мъчих да открия в тъмните му очи нещо опасно за нас.

Салахие беше още неизвестно колко далеч, когато нещо ме удари по лицето. Не можеше да бъде комар — те са леки и аз отдавна не

обръщах внимание на тяхното бръмчене. Почесах с ръка бузата си. Не ме сърбеше. Опипах наоколо постелята. Нищо не намерих.

Ала в същия миг Лиллях извика:

— Какво е това?

— Кое?

— Не знам! Нещо ме удари!

— И мен!

Изведнъж покрай нас, по нас самите затупкаха някакви сивозеленикави животинки — десетки, стотици... Не, хиляди! Навесът като да беше барабан, по който те думкаха.

— Скакалци! Скакалци! — развикахме се ние радостно смаяни.

В същия миг дотича Ел Шахин, а след него и Мустафа.

— Гонете ги!... Бийте ги!... Изхвърляйте ги от гемията!... — крещяха те ужасно разтревожени и страхът им от малките дългокраки насекоми ми се стори така непонятен, че прихнах да се смея.

— По-скоро! — викаше сдържаният друг път сириец. — Мустафа... Лопата имате ли? Метла? Лукане! Изривайте ги във водата, ще ни затрупат, ще изпогризат всичко...

Занемях. Не бях и помислял за такова нещо. А те наистина можеха да ни затрупат и да изгризат въжетата, защото налитаха на такива гъсти рояци, блъскаха се и се стремяха към гемията, та дете и да погледнех, навред бе вече позеленяло от тях.

— Всеки дръж много! — гръмна гласът на кормчията Лязим-баба. — Гемия хайде, хоп!...

И наистина изведнъж гемията се залюля, наклони се цяла, изви се и застана с широкото си платно косо към налитащите рояци. Скакалците се заблъскаха в него, падаха и се засвличаха по навеса, който чевръстият Мустафа в същия миг още повече наклони. И тогава ние двамата с Лиллях, тъй както седяхме под него, видяхме зрелище, каквото едва ли някой някога е виждал. Непрестанно, като че из отприщен бент, пред нас на баша течаха цели грамади скакалци. Сивозелени, тръпнеци, подскачащи грамади, които Мустафа и Ел Шахин, единият с дървено гребло, другият с дълга метла от жиливи пръчки, ринеха, метяха в реката... А бати — къде бе той? А бай Нестор? Чувах гласа му някъде встрани. Чувах бесния лай на Балю, ечещия рев на камилите.

Ах, как не бях здрав!... Как не ми бе в ред кракът! Идеше ми да се разплача с глас.

Колко продължи тая невиждана борба, не мога да определя. Сигурно не повече от няколко минути. Но когато тя завърши и гемията пак пое по течението с носа напред, навсякъде, дето погледнех, имаше размазани, пърхащи и подскачащи насекоми.

— Е! — избърса лицето си Ел Шахин. — А на Рали в началото му беше весело!

— Какво чак толкова се уплашихте от тия животинки? — насилих се да се усмихна аз. — Щяхме да ги закараме до Фелуджа и толкова! Ако кир Ламброс научи, че сме го лишили от неочакваната печалба...

Но аз още не бях завършил, когато при нас дойде суданецът. Той гледаше към небето и въртеше смутено глава.

— Не хубаво — рече той.

— Лошото мина. Лязим-баба — потупа го по гърба брат ми — Благодарение на тебе, отървахме се. Да си кажа право, и аз като Рали в началото взех всичко някак на шега...

— Не, ефенди, много лошо още!

— Как още? Още скакалци?

Негърът гледаше към небето.

— Не, не... Ех! Слънце грее...

— Пък и горещичко е като в пещ — прибавих аз.

Но черният Лязим-баба не преставаше да клати глава.

— Горещо — ох! Ами скакалци, ефенди? Дето много скакалци...
защо тук? Защо на река? Защо на гемия?

— Такъв ще им е бил пътят? — обадох се аз пак и всички се засмяха.

Само не и суданецът.

— Много лошо — рече той и се упъти назад при своето кормило.

— Иди го разбери — сви устни бай Нестор.

Брат ми не отговори, ала виждаше се, че и той не разбираше. Ел Шахин взе метлата и започна да чисти баша. Хвана се да помага и Лиллях. Но видях, че нейното участие смуцава сириецата, той ѝ подаде мълчаливо метлата и отиде в задната част на гемията, дето Мустафа дигаше застланите върху стоката рогозки и ги изтръскваше във водата.

Брат ми и бай Нестор гледаха към ниските голи брегове напред и тихичко разговаряха за предстоящото ни слизание. Какво ни очакваше в Салахие? Ще успеем ли там да купим още три камили? И на каква цена бихме ги купили — защото парите ни застрашително намаляваха, а трябваше да ги пестим за парахода в Триполи.

— Ох, лошо! — дойде пак гласът на суданеца.

Побъркал се е от скакалците горкият Лязим-баба, мислех си. Или пък някой от водните му духове ще да го е изплашил! И както седях излегнат, погледнах бегло небето. На запад чисто и жарещо. Но над източния бряг хоризонтът бе завзет от синкави, черни облаци, плътни, твърди, като да бяха от желязо. Те така бързо приближаваха, че аз се смаях. Това ли е „лошото“ на Лязим-баба?

— Погледнете! — изкрещях аз. — Бате! Бай Несторе!

— Какво става, Рали? — Но те и двамата бяха проследили погледа ми и мигновено старият заточеник ахна.

— Как е могъл да знае? — изпъшка той. — Отде накъде... по скакалците?...

— Разбрал е, че бурята ги гони насам. А щом ги гони, и тя ще дойде. Само че стига сме разсъждавали... Мустафа! Ей, Мустафа, обръщайте гемията към брега. Буря иде!

— Тук брегът е равен, ефенди! Докато не намерим закритие, няма смисъл!

— Ей там, вляво, има остров. Зад него да се приберем!

— Лязим-баба! — чухме вика на Мустафа. — Карай зад острова на завет!

— Остров далеч — лошо близо! — отвърна суданецът.

И наистина, преди още гемията да се извие към спасителния остров, някъде горе сред облаци, които хищно настъпваха към запрялото насред небето слънце, гръмотевицата започна да ръмжи. Въздухът стана тежък, задушен. Вятър още нямаше, ала водата край гемията започна равномерно да се издува и спада.

Внезапно стана тъмно. Погледнах нагоре и видях, че слънцето го няма.

— Заваля — рече бати. — Лиллях, прибери се под навеса.

И наистина първите тежки едри капки затупаха по рогозката и ми припомниха първите долетели скакалци.

— Вярно е, вярно. Казва народът: едно нещастие, не иде никога само!

— Остави нещастията настрана, бай Несторе! Виж добре ли е завързана камилата!... Рали, повикай при себе си Балю. А ти, Лиллях, по-навътре влез. И се облечи.

Докато брат ми по навика си се разпореждаше с нас и заповедническият му глас плющеше, самият той прибра още по на закрито торбите с храна, оръжието и барута.

— Ел Шахин... Къде си, брате?

— Помагам на Мустафа да свали платното.

— А как ще стигнем тогава до острова?

— Не можем стигна. Ще се оставим на волята на аллаха, аркадаш!

Наистина безмислено беше да мислим, че ще стигнем до острова. Цялото небе бе вече черно, ниско. Стана тъмно като в най-мрачна нощ и ние едва се виждахме един друг. А горе гърмелите се гонеха и търкаляха, докато изведнъж цялото ширине ослепително просветна и оглушителен трясък ни разтърси. А после за миг зацари бездънна, ужасяваща тишина.

И тогава започна нещо, което трудно може да се разкаже. Дъждът се изливаше отгоре ни, вятърът фучеше, въртеше се и ни дърпаше с всички сили, вълните подхвърляха и заливаха гемията. „Тряс!“ — раздираше се черното небе и ние се взирахме обезумели в прозрачно белите си лица. „Бу-у-у!“ — ечаха хоризонтите. И пак дъжд, дъжд.

— Държите ли се един друг!... Завързахте ли се в стожера! — ревеше с все глас брат ми, силно стиснал ме с едната си ръка, а с другата приграбчил Лиллях и стожера. — Бай Несторе, държиш ли се?

— Държа се, Лукане... Господи, господи, какво имало да изтърпим! Само да не се обърне гемията, момчета. Само да не се обърне гемията, момчета. Само да не се блъснем някъде...

Не, нямам сили да опиша по-нататък. Гемията ни се въртеше всред кипящите вълни и Лязим-баба или се беше скрил безпомощен някъде на завет, или беше отнесен от урагана. А Ел Шахин? А Мустафа?

Внезапно почувствувах, че цялата гемия се надига... надига се... и изведнъж — бух! — паднахме някъде. Потънахме.

— Обърнахме се... О, господи... Лиллях... душицата ми...

— Татко... Лукане!...

— Бате! — крещях аз.

— Смелост — няма да се обърнем!... Смелост!... — викаше бати и гласът му, груб и страшен в тоя миг, ни успокояваше повече от всяка нежност.

Не се обърнахме. Плоското дъно на гемията ни спаси. Но друга вълна ни подхвана, залюля ни, издигна ни на гребена си и със страшна сила ни запокити. Гемията се удари о нещо твърдо, прекатури се на едната си страна и ни разпиля и нас. Аз се изтърколих и така силно пресрещнах болния си крак о напречната стена, че диво изстенах.

— Къде сте? Рали! Лиллях! — чувах отнейде гласа на бати.

И после пак воят на вятъра. Но той вече не ни люлееше. Разбита или не, гемията ни беше заседнала някъде. Ние бяхме спасени.

— Разтоварвайте бързо всичко. Разтоварвайте, че ще отнесе назад гемията!

— Гемия вържем... Много вържем... Ей скали! Вържета, Мустафа? Де, а?

Лязим-баба минаваше наблизко и дори се наведе да попита за ханъм-ефенди, но той беше така черен, та в тъмнината не можах да го различа.

— Живи ли сте всички? Ранен ли е някой?... — тревожихме се един за друг.

Лиллях бе изкълчила ръката си. А бузата на Ел Шахин беше разкъравена.

— Къде сме? На кой бряг? — попитах аз бати, който ме изнасяше на ръце из легналата на едната си страна гемия, докато Балю скимтеше и лаеше край нас.

— Не знам още, Рали. Важното е, че се спасихме...

[1] Ханъм-ефенди — госпожица. ↑

[2] Феллах — селянин; отседнал арабин. ↑

ШЕСТА ГЛАВА

ПОСЛЕДНА СРЕЩА

Когато ураганът премина и денят отново просветна, ярък и пламтящ както обикновено, ние с радост разбрахме, че сме изхвърлени тъкмо на оня бряг, на който смятахме да слезем. По думите на Лязимбаба градчето Салахие бе още далеч, а и между нас и него се издигаше мъчно проходим планински масив. Затова, след като помогнахме на новите си приятели да изтласкат обратно гемията в реката, ние се простихме с тях, пожелахме им добър път към Фелуджа, а сами се отправихме към вътрешността на пустинята, дето Ел Шахин се надяваше да намери не един оазис.

Щастието и тоя път ни се усмихна. Нашият другар по съдба не само намери оазисите, които ни обещаваше, но и добри приятели намери там. Това ни помогна в по-нататъшния път. А когато стигнахме същинска Сирия, край нас вече навред имаше градини, лозя и нивя.

Ако слушахме Ел Шахин, ние трябваше да слезем още на юг, дори по на юг от Дамаск, дето цяла една област била под властта на разбунтувалите се племена, и там да му гостуваме, докато нашите преследвачи ни забравят. Но да си призная, въпреки всичко добро, което Ел Шахин ни засвидетелствува, в мен все още тлееше страх и подозрение към него. Затова аз веднага и с жар подкрепих бати, когато той каза:

— Благодарим ти за поканата, добри ни Ел Шахин, но както ти и ние жаднеем за отечеството си. Война се готви там сега. Война за свобода! Петстотин години я чака народът тая война. А ние тук ли да седим?

— Отиваме в Триполи — додадох аз. — Стигнем ли веднъж, след това е лесно. Нали сме говорили. Има там един търговец. Хеди Зегал се казва, моят приятел Абу Талиб ни праща при него. Той ще ни намери кораб за дома.

— Тогава — каза сириецът — и аз ще дойда с вас.

— Не трябва, Ел Шахин! — възразихме ние вкупом.

Дори и Лиллях се обади:

— По-добре си иди при твоето семейство да го зарадваш! Сигурно имаш родители, жена.

— Не, жена нямам — каза Ел Шахин и побърза да отмести разговора. — Помислете — рече той. — Казвате, че тоя ваш Хеди Зегал е търговец. Ами ако се случи да не е в града?

Ние се спогледнахме. Вярно, ако се случи търговецът да не е в града?

— Все някак ще се оправим — каза уверено бати.

— Не, аркадаш, ще дойда с вас. Братовчед имам аз в Триполи. От двама братя деца сме. На времето, знам, и той като Лязим-баба гемия имаше. При това голяма гемия!

И така, ние не можахме да го разубедим и той тръгна с нас.

Четири дни по-късно, като прекосихме високите ливански планини (как ухаеха на смола огромните кедри и как всичко ми казваше: „Скоро, скоро, Рали, ще видиш и ти твоите планини и гори!“), една сутрин ние се озовахме пред крепостните стени на малко пристанищно градче. Зад него се синееше морето.

— Ето го вашето Триполи! — посочи към стените Ел Шахин. — Но сега иде лошото. За да влезете, трябва ви тескерета. Такъв е обичаят тук, на чужденеца се иска тескере. Виж, аз мога да вляза.

— Че нали не си тукашен! Не те познават!

— Не съм! — съгласи се той. — Ала съм арабин. Не помните ли как беше в Ракка? На вратата по арабски те питат къде отиваш и кого дириш.

Да, това наистина не бяхме предвидили!

— Слушай какво, драги ни приятелю! — започна брат ми.

Светлите му вежди се бяха събрали над носа. Дебела, синя жила тупкаше на слепите очи.

— Ето какво направи! — продължи той след минутка колебание. — Кажи на търговеца Хеди Зегал, че те пращат хората на Абу Талиб от Диарбекир. Но няма да го известяваш, че сме християни. И изобщо... внимавай! Нека дойде да се види с нас. Ние ще го чакаме...

Той се извърна и дълго оглежда околността. Обраслите в лозя и мирти склонове на планината стръмно свършваха над морето. Къде наистина да се чака? Тук пред вратата за нас е опасно!

— Аз познавам тия места — каза Ел Шахин. — За вас най-удобен ще е ей там оня нос. Местността е осеяна с храсталаци, рядко

ходят там хора, а в скалата има изсечена стълба. По нея може да слезете до морето, ако стане нужда. Искам да кажа, ако се случи да намеря братовчед си, ще го накарам там да дойдем с гемията.

Нямаше друг избор, а и това, което Ел Шахин ни предложи, беше умно. Съгласихме се веднага. Той тръгна към града. А ние четиримата поехме към зеления планински нос, който стръмно надвисваше над морето.

Човек тръгва нанякъде, отива с надежда, с доверие и дори не подозира какво го чака там!...

Мястото, дето се разположихме, беше удобно и закрито. Солен, влажен ветрец подухваше от морето и ни разхлаждаше. Долу прибоят равномерно и неспирно бумтеше.

Оправихме, колкото може, дрехите си, завихме по една чалма на главите си, та съвсем да приличаме на правоверни, и зачакахме да дойде Хеди Зегал.

Бай Нестор и дъщеря му седяха близо до края на скалата. Аз лежах между двете камили и със здравата си ръка милвах Балю. А бати Лукан уж чистеше револвера си, уж го пълнеше, а, както виждах, очите му все търсеха очите на девойката.

— Лиллях, дете, изпей ми нещо да си припомня как беше тогава — рече внезапно бай Нестор.

— Нали знаеш, че не ми е до песен, татко — каза тя.

Той помълча, премести от другата страна пушката си. Очите му ту гледаха морето, ту се извъръщаха назад, натам, дето зад планини и пустини остана черната крепост, но остана и един гроб.

— Когато беше още мъничка, ей такваз — посочи той с ръка, — майка ти все ти пееше тази песничка... Как беше... „Птиченце, птичко... де ти е гнездото...“

— О, помня я... вярно...

Тя тихо затананика:

— „Нямам гнездо — едно сърце имам...“

Бай Нестор изхълца, избърса очи и след това дълго мълча.

— Ще има вече и за тебе гнездо, Лиллях — рече най-сетне той. — Ще го видиш нашето отечество какво е хубаво... нашата България.

— Бъл-га-рия! — повтори тихо тя, сети се нещо и погледна към бати Лукан. Срещнала очите му, тя изведнъж буйно се изчерви.

Любопитно беше да ги наблюдавам, но беше и някак неудобно и аз прехвърлих погледа си на морето.

Към брега приближаваше голяма широко разперила платната си гемия, едър, гол до кръста мъж седеше на кормилото. Друг, с бяло покривало и прав, стоеше отпред на баша. Той гледаше към нашата скала и размахваше ръка.

— Не е ли тоя Ел Шахин? — извиках аз възрадвам.

Бати мигновено скочи.

— Той е! А другият, изглежда, ще е братовчед му.

Гемията все повече приближаваше.

— Лукане!... Бай Несторе! — чу се отдолу гласът на Ел Шахин.
— Слизайте по-скоро! По-скоро!

— Какво? — извика бати, сложил ръце на устата си като фуния.

— Слизайте... Хеди Зегал е предател... Едва се отскубнах от Фейсал бей!...

Фейсал бей! Това вече не очаквахме. Кой му е казал, че сме тук? Че ще дирим Хеди Зегал? Че от него кораб ще искаме?

— Кой ли? Твоят Абу Талиб! — изруга ме внезапно бати. — Излезе всичко наяве. По-скоро!

— Не... не може да е вярно! — опитах се с последни сили да защитя аз благодетеля си.

В същия миг Балю се надигна, заръмжа и ожесточено залая.

— Потерята! — изкрещя бай Нестор. — Лиллях... Слизайте бързо... Лукане, вземи Рали!

Ах, как внезапно, как страшно се сгромолясваше всичко!

Всъщност храстите все още закриваха заптиетата, но ние вече чувахме трополенето на техните приближаващи коне.

— Тръгвай и ти с нас! — заповяда му бати.

— Трябва някой да ги задържи. Дай ми и твоите револвери.

И Нестор ги грабна от ръцете му.

— Добре, че са поне пълни.

— Бай Несторе!

— Върви! Върви. Върви, поне тях спаси... Лиллях... Дете... Сбогом, дете... сбогом!

Той силно я прегърна, безумно.

— Татко!

— Върви, върви с него... Лукане... сбогом, брате, на теб я оставям! Рали... Лиллях, дете мое... сбогом!...

Ние вече виждахме заптиетата. Виждаха ни сигурно и те, защото скочиха от конете, прикриха се зад храстите и запълзяха насам.

Повече не можеше да останем тук. С лице вкаменено, от което бе избягала всяка капчица кръв, бати ме нарами; аз свирнах на Балю и заедно с Лиллях заслизахме надолу по изсечените в скалите стълби.

Преди още да се закрием, чух вика на Фейсал бей:

— Жив ще те хвана... жив! Със собствените си ръце ще те удуша.

— Ела, ела, убицецо! — отвърна бай Нестор.

А после към нас:

— Вървете, деца... вървете... от вас се чака...

Изведнъж се зачу стрелба. Но кой стреляше? Удариха ли бай Нестора?

— Върви, бързай, Лиллях! — тласкаше я надолу бати, ала тя все се спираше и все се ослушваше, сякаш не разбираше какво става.

Най-сетне ние слязохме на брега. Ел Шахин ме пое и ме пренесе в гемията. А брат ми помогна на Лиллях да прекрачи.

Горе гърмежите бяха затихнали. Убит ли е, надигнах се аз. Не. Ето го, става прав. Колко е дълга брадата му... и косата... Развяват се. Кой го приближава? Взрях се: нисък, набит, върви като бик. Фейсал бей! „Фейсал бей!“ — повторих аз на глас. Ще изпълни заканата си. Жив ще го хване...

Жив?... И изведнъж двамата се хвърлиха един срещу друг, вкопчиха се... Кой е по-силният? Ах, бай Нестор отстъпва... отстъпва още... Там е краят на стената, спри! Но той не спира. Той с все сила дръпна Фейсал бей към себе си, двамата политнаха надолу в бездната и страшният писък на Лиллях ми каза, че това не беше сън...

И ЕТО КАК ЗАВЪРШИ ТАЯ ТЪЖНА ИСТОРИЯ И КАК ЗАПОЧНА НОВА, КОЯТО ЩЕ ОСТАНЕ НЕРАЗКАЗАНА

Още много и много страдания трябваше да изтърпим ние, докато гемията, с която тръгнахме на далечен път, се люшкеше от вълна на вълна. И не една опасност ни заплашваше, когато скитахме по гръцките острови, а после покрай брега на Пелопонес и Албания влязохме в Синьото море. Но всичко това преминава, забравя се, а разочарованието ми от Абу Талиб и смъртта на бай Нестор оставиха в душата ми неизлечими следи.

Докато източният вятър надуваше платната на гемията и чайките кръжаха край мачтата, аз си припомних цялата история на бягството ни, мислех си за добрата Мейра и за нейния зъл господар. Тогава неизменно си мислех и за Абу Талиб. Казвах си: той ме обичаше, помогна ми — и след това отиде и ме издаде. Защо? Защото е разбрал, че не съм от неговата вяра?... Абу Талиб, Абу Талиб, докога хората ще се делят от верите си и ще бъдат помежду си по-зли от злите зверове! Не си ти лош по душа, не те знаех лош, а ето че и у тебе има от лошотията. Докога? Погледни Ел Шахин! Какво не надмогна той — вяра, любов... И днес е наш брат.

И за бай Нестор си мислех в такива часове. Неговата Лиллях знаеше вече да казва цели изрази на български. Как няма да се научи, кога има такъв учител! Но бай Нестор остана там, върху острите скали на брега, стиснал в прегръдка смъртния си враг — никога, никога няма да се върне той в отечеството...

Да, полюшваха ме вълните, полюшваха ме спомените. А бати неведнъж ми е казал:

— Стига спомени! Мисли за настоящето.

Но какво да правя, аз съм си такъв. И спомените ме владеят, и от настоящето не се отказвам. А ако трябва да кажа всичко докрай, аз дори мисля и за бъдещето...

Рано една сутрин ние пристигнахме във Венеция. И тук свършиха всичките ни мъки.

Със сълзи на очи се разпростихме с нашия забравим Ел Шахин и неговия братовчед, измихме се и се облякохме, както подобава, но да починем — не можахме. От вестниците научихме, че най-сетне Русия е обявила война на Турция и че прехвърля войските си към Дунава.

Това вече се казва да избягаш навреме и навреме да дойдеш!

Два дни, преди да заминем за Букурещ, дето се записахме доброволци в българското опълчение, брат ми и Лиллях се венчаха в тукашната руска черква. Аз, разбира се, им бях кум. А кумица?... И кумица се намери, но това стана много, много по-късно.

След пристигането ни в Букурещ Лиллях постъпи милосърдна сестра в една от руските военни болници. Балю също го зачислиха — при нас, в опълчението. И за щастие така се случи, че ние тримата попаднахме в една и съща рота. Бати Лукан беше десетник, аз тръбач, а Балю тичаше пред нас, сякаш да разузнава, защото той вече имаше опит в тая работа — и то какъв опит!...

Скоро тръгнахме на юг. И тоя път пак на юг! Но сега не бяхме сами, нито бяхме слаби. С велика Русия крачехме ние в една крачка, велик ден беше дошъл най-сетне за нашето многострадално отечество България.

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.